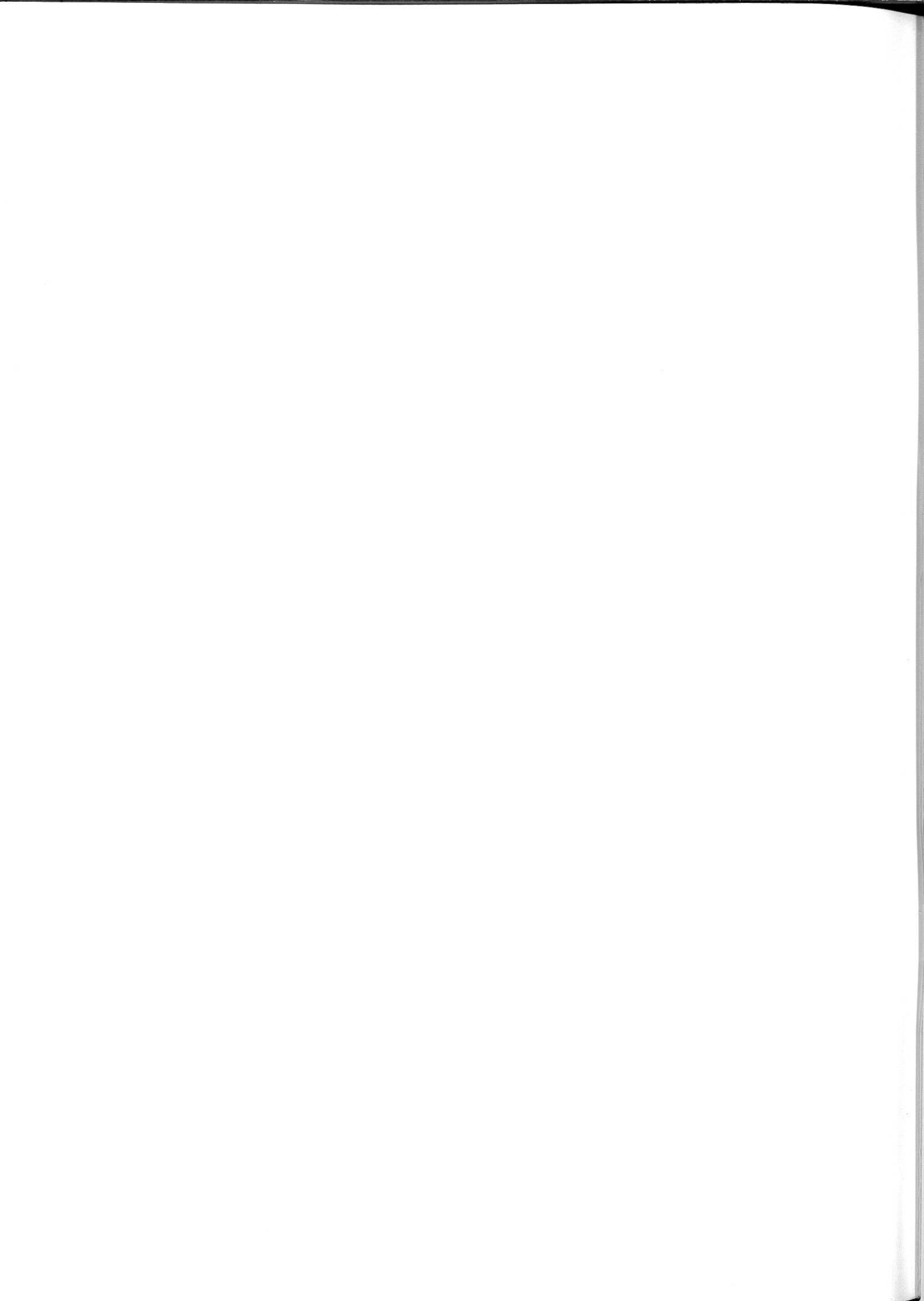

Ons Heem

Kerkstraat 17
2970 's-Gravenwezel

Driemaandelijks tijdschrift
jaargang 58, nr. 2
april-mei-juni 2005
Afgiftekantoor: 2970 SCHILDE
P 309404

Ons Heem

Driemaandelijks tijdschrift van Heemkunde Vlaanderen vzw,
Kerkstraat 17, 2970 's-Gravenwezel
jaargang 58, nummer 2
april-mei-juni 2005

ISSN 1370-6489

Afgiftekantoor: 2970 SCHILDE
P 309404

Redactieraad:

Julien De Vuyst	Luc Van de Sijpe
Fons Dierickx	Karel van den Bossche
Rudy Janssens	Luc Van Driessche
Jean-Marie Lermyte	Luc Van Eeckhoudt
Didier Stragier	Eva Van Hoye
Henri Vannoppen	Harry Vermeir
Dominique Vanpée	

Hv

Met de stok in de hand komt men door het ganse land of... het verhaal van gaffels, distelschopjes en herdersstaven in Vlaanderen

James Thiriar beeldde de landelijke brievenbesteller in de 19de eeuw uit met de blauwe kiel en de facteursgaffel. Verz. Museum van Posterijen en Telecommunicatie te Brussel.

Henri Vannoppen

Sommige voorwerpen hebben zowel een functionele betekenis als een symbolische betekenis. De gaffel, het distelschopje en de herdersstaf zijn hier voorbeelden van. We vinden ze sporadisch terug in de heemmusea. Het is een onderzoeksthema dat dikwijls over het hoofd gezien wordt. Vandaar het onderzoek algemeen in Vlaanderen, maar meer gedetailleerd op het Midden-Brabantse platteland.

1. De hooggaffel als agrarisch instrument

Juli was officieel de hooimaand. 'Vrijen in het hooi is mooi, maar trouwen in de kerk is eeuwig werk' is een oude Vlaamse uitdrukking en brengt ons onmiddellijk bij het hooiweiden. Hooiweiden waren lage gronden, dikwijls ook zure vrij onvruchtbare gronden. In Meerbeek (Midden-Brabant) waren er weiden langs de ene zijde van de

Vossestraat (nu Schoonaardestraat), o.a. deze van het 'Hospice' (Zeven Slapers) of het O.C.M.W. van Leuven. De meeste Meerbeekse weiden lagen in het noorden van de gemeente in een vrij vochtig gebied in de omgeving van de Molenbeek. In het naburige Bertem (Midden-Brabant) had men heel wat weiden. De spotnaam van de Bertemmenaren is ook 'Teussers' omdat velen van hen op het einde van de 19de eeuw veehandelaars waren. Zaventem (Midden-Brabant) daarentegen had weinig weiden. De landbouwersfamilie De Coster in Zaventem had vijf koeien. Ze hadden een weide bij de 'Mierennest' ('Het Frans Klooster'). Men moest de koeien naar de weide brengen en ze ophalen voor het melken. De koeien bleven niet in de weide. Ze kwamen dagelijks terug naar de koestal in de Imbroekstraat te Zaventem.¹ Ook de gehuchten Balkenstraat en Diestbrug onder Erps-Kwerps waren weidegebieden. De evolutie in Vlaams-Brabant was vrij duidelijk: de beste gronden waren velden of akkerland. Nattere gronden werden weiden. Heel natte gronden werden broekgebieden. Wanneer de weiden niet onderhouden werden, evolueerden ze dikwijls in de richting van struikgewas en zelfs bossen.

¹ Interview Roger Penninckx, Zaventem, 2002.

Twee houten en twee metalen gaffels in het Museum De Botermolen te Keerbergen. Foto Richard De Cuber.

De weide roept het hooi op. Eerst geven we het Zaventems schema. De eerste snede was einde mei begin juni. Hooitijd was een periode van veel onweer. Het was de tijd van de processie van Hoogweerdig (de zondag na Sacramentsdag). Daarna werden de weiden gebeerd. In augustus volgde een tweede snede, die maar de helft opbracht. Daarna werden de koeien 'op de weide gezet.' In Zaventem diende de boomgaard achter de hoeve dikwijls als weide. Gewoonlijk diende de helft van de boomgaard met hoogstammen voor hooi, de andere helft van de boomgaard diende als grasland voor de koeien.²

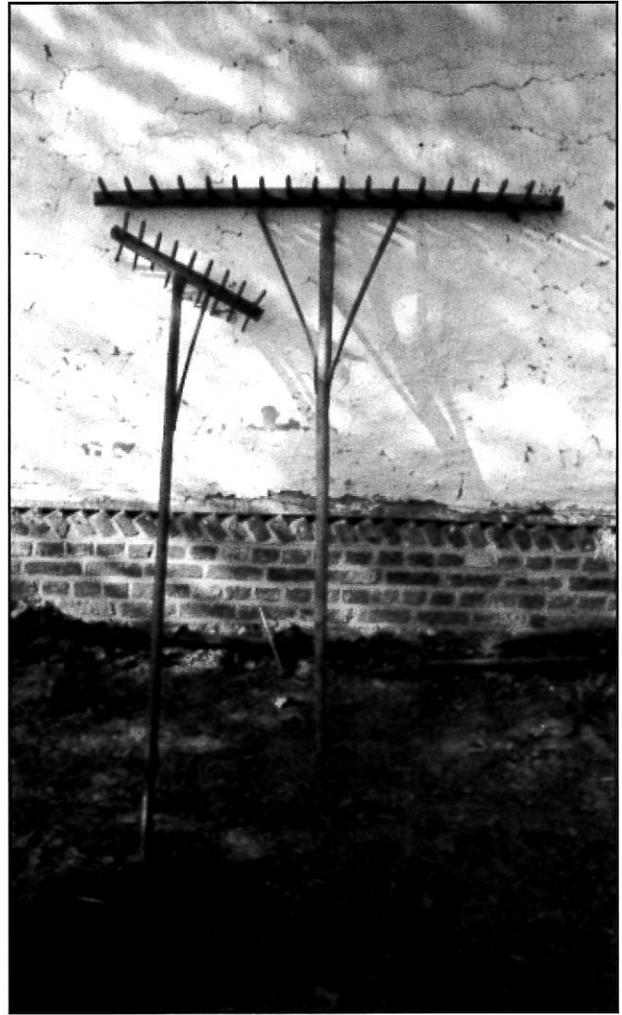
Het Meerbeeks schema verloopt als volgt:

- de eerste snede in juni, dat leverde hooi op.
- de tweede snede in september, dat leverde toemaat, ook voeder.

Later zag men in Meerbeek af van de tweede snede wegens gebrek aan vee.

Bij het hooikeren gebeurden verschillende bewerkingen:

- het open smijten

Links een 'hooigritsel' en rechts een graanrijf of 'gritsel' om aren te lezen in het Museum De Botermolen te Keerbergen. Foto Richard De Cuber.

- het keren

- het op 'riggelen' (op rijen) doen.

's Avonds werd het hooi bijeen gekeerd. 's Morgens werd het hooi terug opengelegd en uit elkaar gehaald.³

Oorspronkelijk werd het gras gemaaid met de zeis, in het Brabants dialect 'een zeisem'.

Langs de bermen gebeurde dit met de sikkel. Later kwam de maaibalk, een soort pikmachine i.p.v. de zeis. Men reed met het mes omhoog.

Hooi wordt gekeerd met een gaffel of met een rijf. Er is een duidelijk geografisch verschil. In het westen van ons land keert men het hooi met de gaffel, in het oosten met de rijf.⁴ De primitieve gaffel is een lange stok waarvan het vertakte uiteinde afgeknot is tot een vork. De houten gaffel gebruikte men in Zaventem. Later werkte men met een stalen gaffel. In Meerbeek gebruikte men zowel de gaffel als de 'gritsel'. Dat was een houten rijf met het houtwerk dat schuin stond en met houten tanden die langs beide

² Interview Willem Penninckx, Zaventem, 1981.

Interview Roger Penninckx, Zaventem, 2002.

³ Interview Marie Nevens-Banken, Meerbeek, 2002.

⁴ P. LINDEMANS, *De geschiedenis van de landbouw in België*, deel I, s.l., 1994, p. 459.

zijden door het hout kwamen. Zo was deze rijf zowel bruikbaar voor de linkshandigen als voor de rechtshandigen. Ook in de graanteelt gebruikte men een graanrijf of 'gritsel' om de aren te lezen. In Zaventem gebruikte men ook de Amerikaanse greep om het hooi te keren. Men kon deze niet gebruiken voor het uitsteken van de aardappelen.⁵ Ook in het hooikeren kwam er een revolutie. Dat gebeurde met de 'hooikeerder' of de cirkelharkschudder door een paard getrokken. Het was een machine met draaiende rieken. Deze machine keerde het gras om en men kon er ook het gras mee bijeenkeren.

Hooi moest droog zijn om geen zelfontbranding en geen schimmel te hebben. Wanneer alles droog was, werd het hooi met de ijzeren gaffel omhoog gestoken. De gaffel was hier een duidelijk functioneel agrarisch instrument. Later kwam de 'hooipres' of de opraappers. Jef Van Tricht te Kortenberg, die loonwerk deed, had er één. Tenslotte kwam de 'hooiroller' of de oprolpers en hiermee zitten we in 2004. Met de hooiwagen werd het hooi binnengehaald. Het werd getast boven de paardenstal of boven de koe-stal.

---

2. Het gaffeltje als statussymbool voor de herenboer

Het gaffeltje was het eerste statussymbool van de 'pachter'. Een pachter is in Midden-Brabant een herenboer. Hij kan zowel eigenaar als huurder van een groot pachthof zijn. Henri Pauwels gaf duidelijk de statusfunctie weer: "*Het gaffelken was in 't dorp een zinnebeeld van voornaamheid en gezag voor de burgemeester en de pachters. Alleen de bol, die als handvat dienst deed gaf het verschil: bij de goei burgers was hij in zilver*".⁶ Dat is een getuigenis uit West-Brabant.

In Erps-Kwerps vonden we dergelijke gaffeltjes op de hoeve Emiel Peeters in de Engerstraat en in de hoeve Michiels ('Suske Smets') in de Peperstraat. Het gaffeltje

was ook in het dorp van Erps het symbool van voornaamheid en gezag. Het gaffeltje van Emiel Peeters zagen we bij zijn dochter Josephine Goos-Peeters in de Engerstraat. Het gaffeltje bestond uit een 84 cm. lange stok, het gaffeltje met een stuk van 14,5 cm. ijzerwerk en een voorstuk van 3,5 cm. De gaffelopening was 8 cm. lang en 5 cm. breed. Volgens Josephine Goos-Peeters diende het gaffeltje ook om knechten aan te porren wat harder te werken. Ook de kleine vuiltjes raapte de herenboer ermee op tijdens zijn zondagse wandeling door de velden.⁷ Een dergelijk gaffeltje vonden we ook in 1974 bij Theodoor Michiels in de Peperstraat te Erps.⁸

Het gaffeltje van de herenboer in de woning van Theodoor Michiels te Erps in 1974. Foto André Van Steenwegen.

⁵ Interview Marie Nevens-Banken, Meerbeek, 2002.

Interview Roger Penninckx, Zaventem, 2002.

⁶ H. PAUWELS, De dorpsfacteur, in : *Eigen Schoon en De Brabander*, s.l., jg. 16, s.d., p. 350.

⁷ Interview Josephine Peeters, Erps-Kwerps, 1972.

⁸ Interview Theodoor Michiels, Erps-Kwerps, 1974.

HENRI VANNOPPEN, De streekdrachten in het aloude hertogdom Brabant, in : *De Brabantse Folklore*, s.l., 1978, p. 103-104.

'Pitje en Mitje van Schore' bij Nieuwpoort omstreek 1880. Let op de hoge hoed, de kniebroek en de gaffel. Verz. Daxhelet, Kortenberg.

Een oude West-Vlaamse foto stelt 'Pitje en Mitje' in het dorp Schore bij Nieuwpoort voor rond 1880. Ze huurden een pachthof in Schore van een Brugse familie van grondeigenaars. De man heeft een lange gaffel in de hand.⁹ Is het hier een statussymbool? Ik zou eerder denken een functioneel voorwerp want de stok is vrij lang. De fotograaf wil wel benadrukken dat de man een landbouwer is.

3. Het ovengaffeltje

Het ovengaffeltje heeft een lange schacht in metaal.¹⁰ J. Weyns spreekt over een oven- of een stookgaffel. Het is een korttandige gaffel met lange ijzeren huls en een houten steel. De lange huls belette het verbranden van de steel. De stookgaffel diende om mutsaard of takkenhout in de oven te spreiden. Deze ijzeren gaffel vonden we in Brussel in de 17de eeuw.¹¹ Arnold Eloy omschreef de ovengaffel als een lange dunne ijzeren stang met een kort gaffelvormig uiteinde. De ovengaffel werd volgens hem gebruikt voor het inbrengen en het verdelen van het hout in de oven.¹² De ovengaffel is duidelijk functioneel.

⁹ HENRI VANNOPPEN, *Streekdrachten in onze gewesten*, Gent, 1994, p. 71.

¹⁰ Met dank aan Richard De Cuber uit Tildonk voor de inlichtingen.

¹¹ JOZEF WEYNS, *Volkshuisraad in Vlaanderen*, s.l., s.d., deel III, p. 880-881.

¹² A. ELOY, *Oud Landbouwgereedschap*, s.l., s.d., p. 482.

4. De facteursgaffel

De 'facteur' of 'den boy' is de postbode. Oorspronkelijk droeg de postbode een sabel zoals een officier. Er kwam verandering in 1852. Het Ministerieel Besluit van 13 mei 1852 van minister van openbare werken Van Hoorebeke bepaalde dat de postbode voortaan "*une canne munie d'une fourche à deux dents*" moest dragen en daarmee zitten we bij de facteursgaffel.¹³

Deze facteursgaffel had verschillende functies:

- de ongewenste honden op afstand houden
- zware pakjes over de schouders dragen
- de functie van wandelstok.

Dit gaffeltje was uit hard palmhout.¹⁴ Deken J.E. Davids van Tervuren, die uit Haren (Brussel) afkomstig was, gaf zijn herinneringen voor 1900 betreffende de 'facteur' weer als volgt: "*Voor alles wat de post betreft, moesten de Harenaren naar Haren-Noord ofwel kreeg Wannas de facteur een drinkgeld om de zaak klaar te spelen. Wannas 'den bui' of 'boy' kwam na zijn eerste 'tournee' in de fabrieken met zijn zware brieven tas over de schouder, zijn gaffelstok in de hand of onder de arm, afgezakt naar het dorp. Hij moest aan het gemeentehuis de brievenbus lichten, bracht de brieven ter bestemming en wist voor de bestemming wat nieuws op de briefkaarten stond. Ik heb nooit geweten, waarom onze facteur een gaffelstok meedroeg. Voor de boeren, die met de gaffelstok naar het veld trokken, wisten we, zo had men het ons wijs gemaakt, dat het was, om de padden over de haag te zetten, maar van 'den bui' daar hadden we, het raden naar.*"¹⁵. In Haren waren waarschijnlijk geen kwade honden. Ook de veldwachter gebruikte soms het gaffeltje om de honden op afstand te houden.

De facteursgaffel in het Museum De Botermolen te Keerbergen. Foto Richard De Cuber.

Spoorweg-, telegraaf- en postpersoneel. Merk de postbode uiterst rechts met kepi en blauwe kiel of fuik. Hij heeft de facteursgaffel in de hand. Verz. G. Feron, Erps-Kwerps.

¹³ D. TRAUBE, *La canne de facteur. Une canne belge et réglementaire*, s.l., s.d., p. 1-8.

¹⁴ H. PAUWELS, *De dorpsfacteur*, in : o.c., p. 350.

¹⁵ J.E. DAVIDS, *Haren bij Brussel... Gelapt*, in : *Eigen Schoon en De Brabander*, 1976, p. 324.

James Thiriart beeldde de landelijke postbode met een facteursgaffel uit. Het werd zelfs het onderwerp voor een postzegel.¹⁶ In 1901 werd de facteursgaffel afgeschaft en vervangen door een stok met een ijzeren pin.¹⁷ Eugeen Schots, postbode te Kortenberg, vertelde ons: "Als we te voet gingen, hadden we een stok met een gaffeltje, later met een pin".¹⁸

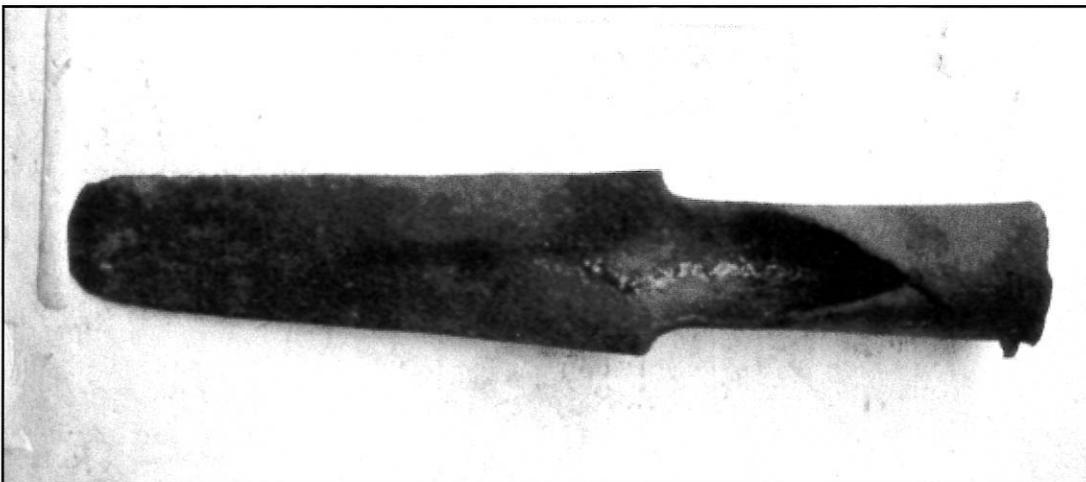
5. Het distelschupje

Tot dezelfde statussymbolen behoort het distelschupje, soms met initialen. De officiële naam was distelsteker. De akkers bevatten vroeger veel meer onkruid dan nu en distels moesten dan ook vernietigd worden. De distelsteker bestond uit een houten steel en een ijzeren afsteekmes. In West-Vlaanderen sprak men van een 'makke'. Zo vond men er één met het opschrift 'J. Jaxsens 1845'. Het verwees naar de eigenaar Joannes Jaxsens. Deze werd geboren te Zuienkerke op 30 augustus 1803 en overleed te Meetkerke op 23 januari 1889. De eigenaar nam de 'makke' mee als hij 's zondags naar zijn landerijen trok om toezicht op het werk te houden. Hij droeg de makke ook als hij 's zondags naar zijn velden ging wandelen.¹⁹ Op het pachthof van Maurits Salens te Kwerps (Midden-Brabant) zagen we een stok met een klein schupje dat als statussymbool werd gebruikt i.p.v.

James Thiriart beeldde de landelijke brievenbesteller in de 19de eeuw uit met de blauwe kiel en de facteursgaffel. Verz. Museum van Posterijen en Telecommunicatie te Brussel.

het gaffeltje. Het was duidelijk een distelschupje. Maurits Salens vertelde ons: "De rijkere boeren in Kwerps staken daarmee distels uit het graan. Het gaf hen aanzien".²⁰ In het Museum De Botermolen van Keerbergen vonden we zowel een eregaffeltje als een distelschupje. Het functionele voorwerp kreeg langzamerhand een symbolische waarde.

De distelsteker van rond 1900 uit de hoeve van de grootouders van Mevrouw De Vuyst in Erpe-Mere (provincie Oost-Vlaanderen). Foto Julien De Vuyst

¹⁶ HENRI VANNOPPEN, *De postgeschiedenis van Kortenberg*, Kortenberg, 1983, p. 65.

¹⁷ D. TRAUBE, *o.c.*, p. 8.

¹⁸ HENRI VANNOPPEN, *o.c.*, p. 80-85.

¹⁹ L. DEVLIEGHER, *Landelijk en ambachtelijk leven*, Brugge, 1992, p. 57, p. 78, en p. 188.

²⁰ *Interview Maurits Salens*, Erps-Kwerps, 1974.

---

6. De herdersstaf

Reeds in de 15de eeuw beeldde men de schapenkuddes in Vlaanderen uit met de kavane op de achtergrond.²¹ De kavane is een houten hut, waarin de schaapherder overnachtte als hij met zijn kudde ver van de schaapskooi aan het rondtrekken was en 's avonds niet kon terugkeren. De kavane, die voorzien was van wielen of van een sledeonderstel kon verplaatst worden wanneer het grasland afgegrazen was.²² In West-Vlaanderen graasden heel wat schapen op de dijken en in het Zwin. Het waren eerder vleeschapen dan wolschapen.

In Midden-Brabant waren herders in de 18de en 19de eeuw meestal Limburgers. Jacobus Luyckx (*Beisem 24 juli 1772) kwam uit Hasselbroek. Hij hoedde in 1743 de schapen van het Hof ten Driessche de Ransemhoeve te Erps-Kwerps. Dit pachthof telde toen 100 schapen en 30 lammeren.²³ Petrus Arnoldus Saenen of 'Nolleke' in 1846 was een schaapherder afkomstig uit Sint-Truiden. Hij had zijn woning en schaapsstal langs de Leuvensesteenweg op het gehucht Schoonaarde onder Erps-Kwerps. Jan-Baptist Magis was in 1847 schaapherder te Veltem-Beisem (Midden-Brabant). Hij was uit Rukkelingen afkomstig. Zijn afstammelingen dragen nog allen de toenaam 'die van Scheper'.²⁴ In Midden-Brabant had men meestal wolschapen.

De herders hadden hun herdersstaf. Het was een lange stok met daaraan een metalen uiteinde in de vorm van een schupje.²⁵ Dit diende om een weinig aarde weg te werpen in de richting die de kudde moest volgen. Er was ook een haak aan. Daarmee kon de herder het schaap dat in de gracht gevallen was opnieuw op het droge halen.²⁶

De herderstaf was ook het statussymbool van de pastoor. In het Oude Testament is de herder uitgerust met een herdersstaf, een knots en een slinger. Hij moet de zwakke schapen beschermen tegen roofdieren en dieven. Hij moest zoeken naar weide- en drinkplaatsen. Christus wordt voorgesteld als de Goede Herder.²⁷ De pastoor was de parochieherder. Het functionele gaat hier opnieuw over in het symbolische.

Besluit

Naast de wandelstokken van de rijke burgers, de mispelaren stokken van de boeren, de paraplu's van de pastoors en de parasols van de dames uit de hoge burgerij waren er ook stokken, die oorspronkelijk een agrarische of een defensieve functie hadden, maar die langzamerhand een symboolfunctie kregen of statussymbolen werden: het gaffeltje, de distelschop en de herdersstaf. Wat de maarschalksstaf voor de 'maréchal de France' was, werd het gaffeltje of het distelschopje voor de herenboer.

Henri Vannoppen
Leuvensesteenweg 839
3071 Erps-Kwerps

---

²¹ L. DEVLIEGHER, *o.c.*, p. 194.

²² *Ibidem*, p. 84-85.

²³ HENRI VANNOPPEN, Het kastelendorp Erps-Kwerps, in : *Eigen Schoon en De Brabander*, s.l., 1989, p. 46.

²⁴ HENRI VANNOPPEN, *De streekdrachten in het aloude hertogdom Brabant*, s.l., s.d., p. 52-53.

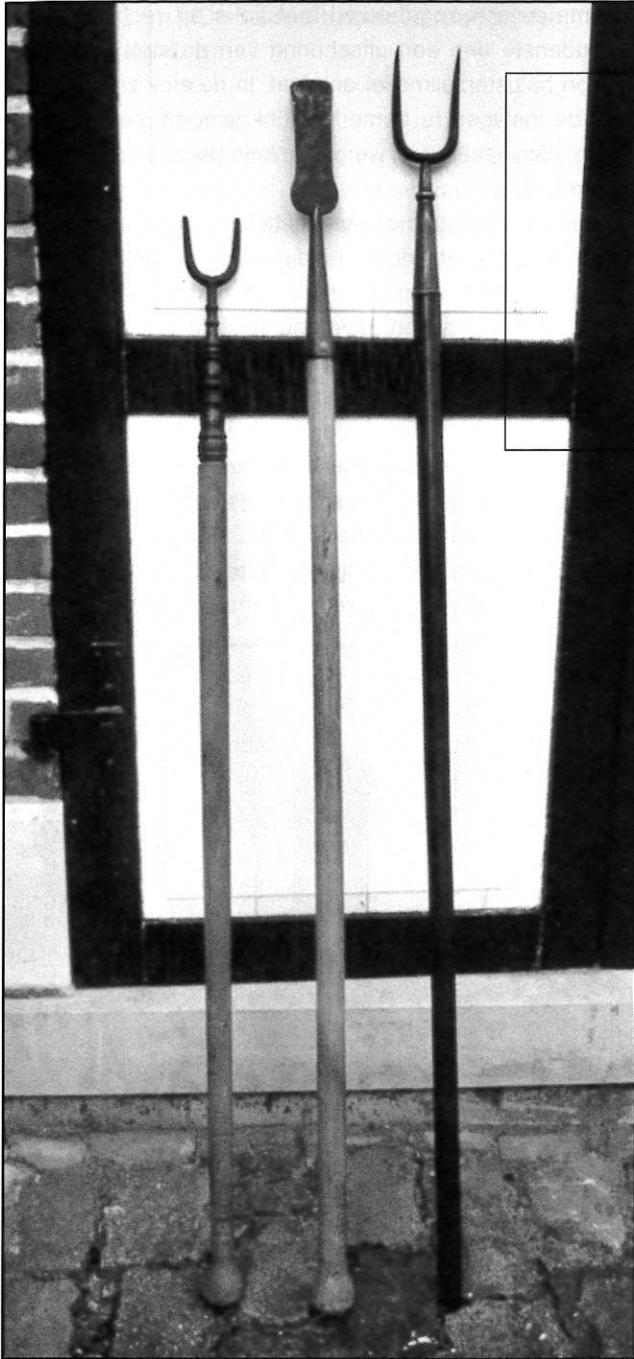
²⁵ *Ibidem*, p. 105.

²⁶ L. DEVLIEGHER, *o.c.*, p. 78.

²⁷ *Herder-Bijbels Woordenboek*, Roermond, 1954-1957, kol. 715.

DANIEL-ROPS, *Het dagelijks leven in Palestina ten tijde van Jezus*, Utrecht-Antwerpen, 1965, p. 281-284.

Twee gaffeltjes en een distelschupje. Verz. Erenotaris Albert Van Eeckhoudt, Wambeek.

Merkwaardig alaam: twee gaffeltjes en een distelschupje te Wambeek

Luc Van Eeckhoudt

Bij de familie Van Eeckhoudt te Wambeek – afkomstig van bij de familie De Troch uit Ternat – hebben we nog twee tweepuntige gaffeltjes en een distelschupje teruggevonden.

Eén gaffeltje en het schupje vormen plusminus een paar. De andere tweepuntige gaffel, ook de mooiste en de langste, is een voortreffelijk statussymbool van 'de pachter' (in West-Brabant heeft dit de betekenis van 'eigenaar-herenboer'). Bekijken we deze drie merkwaardige items even van dichterbij.

1. Tweepuntig gaffeltje op mahoniehouten stok

Deze tweepuntige gaffel, met opvallend een verfijnd en elegant ijzerwerk (de gaffelpunt zelf), vonden we terug in de hoeve Van der Straeten te Wambeek. Dit hof was een typisch Brabantse kareelhoeve boerderij-brouwerij en dateert van 1685 (datasteen in oudste gebouw).

Rond 1800 kwam deze hoeve door huwelijk in handen van de familie Van Eeckhoudt wiens afstammelingen het

heden nog bewonen.¹

Beschrijving

Het geheel is 139 cm. Lang en bestaat uit twee delen namelijk de stok en de smeedijzeren gaffel.

a. de stok: deze is van mahoniehout (rood) en verkeert in perfecte staat. Hij zit met een ijzeren vijs in de smeedijzeren gaffel vastgeklit. Of het nog de oorspronkelijke stok is, hebben we niet kunnen achterhalen.

b. de ijzeren gaffel: deze tweepuntige gaffel is zeer slank gemaakt en verfijnt afgewerkt. De u-vormige gaffelpunt is op een zeshoekige basis, zijnde een naar beneden toe verbredende pin (kegel), ingesmeed. Vervolgens zien we een dikkere ring en naar beneden toe de verbredende holle kegel waarin de pin van de stok werd vastgehecht met een draaivijs.

De beide punten van deze gaffel zijn weinig of niet beschadigd, wat wijst op een statussymboolgaffel in de plaats van een gaffel met een utilitaire functie (gebruiksgaffel). Beide punten zijn licht naar voor gebogen wat hem nog eleganter maakt.

Afmetingen: de totale lengte bedraagt 139 cm. De ijzeren gaffel zelf meet 26 cm. De breedte tussen de gaffelpunten bedraagt 6,5 cm.

Datering en herkomst

Deze tweepuntige statussymboolgaffel dateert uit de 19de eeuw. Hij is steeds in het bezit van de familie Van Eeckhoudt te Wambeek geweest en werd er als een waardig bezit in de beste plaats bewaard. Regelmatig werd hij volledig opgepoetst. Hij is in perfecte staat.

2. Tweepuntige gaffeltje op olmen stok

De tweede gaffel die we terugvonden is van een heel ander type. Hij mist de elegantie van voorgaande en is ook qua ijzersmeedwerk totaal anders.

Beschrijving

Het geheel is thans 120 cm. lang en bestaat uit twee delen: de stok en de gaffel zelf.

a. de stok: deze is van olm(hout), onderaan licht versmalend en eindigend in een appelvormige bol. Onderaan bij de versmalling zijn ook enkele versieringen (ringen) in het hout aangebracht, namelijk zeven dubbele ringen zeer

symmetrisch opgebouwd met links en rechts van de middenste ring een uitschuring van de stok zodat een soort balusterzuilmotief ontstaat. In de stok zijn verschillende inslagen te bemerken (inkepingen, beschadigingen). Bovenaan zien we ook enkele gaatjes van de houtworm.

b. de ijzeren gaffel: de stam is helemaal bewerkt als een balusterzuil met ringen, eindigend in de gaffelpunt zelf en verdunnend naar boven toe. De gaffelpunten zijn licht naar boven gebogen. Beide punten zijn afgesleten (?) of afgebroken. Misschien was er één gebroken en vervolgens werd de andere even kort afgezaagd. De oorspronkelijke gaffelpunten moeten minstens, gezien de vorm, twee centimeter langer geweest zijn. Deze ijzeren gaffel is met een nagel en een schroefvijs onder elkaar aan de instekende stok vastgehecht.

Afmetingen: de totale lengte bedraagt 120 cm. (oorspronkelijk ca. 122 cm.). De ijzeren gesmede gaffel zelf is 26,3

Detail van het smeedwerk van de twee gaffeltjes en het distelschupje. Verz. Erenotaris Albert Van Eeckhoudt, Wambeek.

¹ L. VAN EECKHOUDT, *Albert Van Eeckhoudt 1917-6 okt. 1987, Wambeek. Ter gelegenheid van zijn emeritaat en 70ste verjaardag*, Hakendover, 1987.

cm. (+ ca. 2 cm.). De afstand tussen de twee punten (huidige) bedraagt 6 cm.

Datering en herkomst

Dit is een gaffel uit de 19de eeuw. Volgens mondelinge overlevering is deze gaffel afkomstig van 'pachter' De Troch (pachthof – thans verdwenen – achter het huidige gemeentehuis Kasteel De Mot) van Ternat.

3. IJzeren distelschupje op olmen stok

Dit schupje is steeds een gebruiksvoorwerp geweest en diende effectief om distels af te stekken. Het is vrij eenvoudig gemaakt. Het is opvallend dat de stok zo'n mooie afwerking heeft, wat doet vermoeden dat dit nog de originele stok is.

Beschrijving

Het geheel, 136 cm. lang, bestaat uit twee delen namelijk het schupje en de stok.

a. De stok: deze is van olmhout, versmalt niet naar onder toe en eindigt in een peervormige bol. Als enige versiering treffen we onderaan de stok driemaal twee ringen

met een tussenzone van respectievelijk 3 en 2,5 cm. In de stok zijn, over heel de lengte verspreid, tientallen kleine gaatjes van de houtworm aanwezig.

b. het schupje: bovenaan op de ronde kegelvormige pin werd het blad van het schupje ingezet en vastgesmeed. Het blad van dit schupje is 2 à 3 mm. Dik en is in de vorm van een tulpenvaas gesmeed. De hoeken links en rechts bovenaan zijn blijkbaar afgesleten zodat je een licht afgeronde snede bekomt. Het schupje zelf zit met een dikke gesmede nagel vast aan de stok.

Afmetingen: de totale lengte bedraagt 136 cm. Het ijzeren schupje zelf (tot aan de stok) is 29,5 cm. lang.

Datering en herkomst

Dit is een distelschupje uit de 19de eeuw en in dezelfde aard als voormelde gaffel. Hij is eveneens afkomstig van 'pachter De Troch' uit Ternat. De familie De Troch was verwant met de familie Van Eeckhoudt uit Wambeek. Emma De Troch huwde in 1913² Henri Van Eeckhoudt van 't Van der Straetens hof uit Wambeek. Haar vader pachter Josephus De Troch (1849-1944) en haar grootvader pachter Joannes De Troch (1818-1894) waren pachters-eigenaars te Ternat.

Luc Van Eeckhoudt,
ten Langveld
3300 Hakendover

² L. VAN EECKHOUDT, Het Hof Vanderstraeten. Een Brabantse Kareelhoeve te Wambeek (1685-1985), in : *Eigen Schoon en de Brabander*, s.l., 1985, p. 429-444; in : *Wambeek, Bijdragen tot de Geschiedenis*, Wambeek, 1993, p. 311-325: Oude Hoeven te Wambeek.

Getekend voor/door het leven op de huid? Van 'tattoo' tot tatoeage zonder taboe...

Dominique J.B. Vanpée

Voor Frederik François, Robin Grandsard, Benno Premsele (†) en Johan Van Mechelen

Tatoeage? Wie houdt zich in godsnaam dáármee bezig?

Wordt "het dragen van duurzame, door middel van een kleurende substantie in de huid aangebrachte tekens" in de maatschappij die de onze is nog met gemengde gevoelens onthaald zoals Lieven Vandekerckhove het stelt/stelde in zijn publicatie – *Tatoeage. Over de sociogenese van schoonheidsnormen?* De auteur en hoogleraar probeert ondanks de volgens hem (en anderen) problematische relatie tussen het gangbare waardepatroon van onze gemeenschap en de belangstelling van de gedragswetenschapper voor het fenomeen een zekere inhibitie te overwinnen om zo tot een wetenschappelijke reflectie over een maatschappelijk gestigmatiseerd onderwerp (tatoeage) te kunnen komen aan de hand van antwoorden op de méér algemene vraag: "(...) of esthetische kwalificatie van tatoeage in de westerse samenleving in

de lijn ligt van ons schoonheidsideaal op het terrein van de lichamelijkeheid, en wie weet, ons ook iets kan leren over de sociale constructie van schoonheid in het algemeen."

Is er inderdaad bij ons nauwelijks belangstelling voor dit onderwerp omdat men – niet helemaal ongenueanceerd – tatoeages als irrelevant beschouwt?

Toch was er vanuit de wetenschappelijke wereld aandacht voor dit thema – ondanks de 'besmetting' door het banale/allegaagse – van: de antropologen omwille van de veel meer voorkomende gedragswijze elders die er met de sociale orde op een intieme manier kan verweven zijn [hun alibi: de westerse omgeving als verfijnde samenleving tegenover de 'onderontwikkelde' maatschappijen elders], de criminologen [alibi: bij de 'ongeciviliseerden' in onze maatschappij, namelijk bij de gevangenen, landlopers, prostituees, souteneurs, zee-lui, 'kermisattracties', motorrijders ('bikers' of 'motards'), (beroeps)soldaten, 'en dergelijke' – de delinquente of met

afwijkend gedrag geconnoteerde subcultuur – en daarvoor: niet 'bij ons', de (klinische) psychologen en psychiaters [hun alibi: tatoeëren als deviantie en aberratie met wetenschappelijke interesse vanuit de klinische oriëntatie] en de medici met als alibi het ingrijpen – al dan niet chirurgisch – bij aandoeningen veroorzaakt door tatoeages (granuloom of diepteallergie, acuut eczema of oppervlakteallergie, keloïd, ...) tot en met de verwijdering ervan (onttatoeëren) of recent de reconstructieve dermatografie of medische tatoeage (sinds 1990 tevens dermatografie). Samengevat: eerst onderzocht men het in verre beschavingen, daarna als afwijking in onze eigen maatschappij om daarna de studie aan te vatten van wat er nu precies op dat gebied bij ons gebeurde. Sinds midden de jaren 1980 is deze wetenschappelijke interesse uitgebreid naar het sociologische veld. Maar ook andere velden tonen hier en daar sinds 1985 interesse: (kunst)geschiedenis, volkscultuur/volkskunde, ... en waarom niet de heemkunde of geldt hier nog steeds "Wie houdt zich in godsnaam dáármee bezig?"¹

Korte geschiedenis van de tatoeage binnen de 'lichaamsmodificatie'

"Skin deep it may be,
But mind deep it certainly is."

RONALD SCUTT aangehaald in JOHAN J. MATTELAER, e.a., *Décoration et mutilation. Étuis péniers, infibulation, circoncision et castration chez l'homme*, Bruxelles, 2004, p. 76.

Tatoeage is maar één van de vormen van 'body modifications' [= lichaamsveranderingen, -wijzigingen of -modellering] naast schedelvorming, scarificatie, 'piercing', 'branding', amputatie, lotusvoeten, 'stretching',

'implant (cyborgs, ...)', 'body-building', plastische chirurgie, ...² De huid kan op verschillende manieren bewerkt worden: scarificeren, 'branding' en/of tatoeëren. Om de verschillende tatoeagesoorten en -technieken van elkaar te onderscheiden, worden drie criteria gebruikt: het aanbrengen van inkt (vóór, samen, met of na het prikken), het resultaat (contrastwerking, af- of aanwezigheid van littekens) en het al dan niet gewild zijn van de tatoeage. Zo onderscheid men – volgens de samenstellers van *Tatu-Tattoo!* – vier grote categorieën: de 'klassieke', primaire of (contrast)tatoeage zonder littekens aangebracht door naaien, kerven of prikken, de medische dermatografie (plastische chirurgie), de gecombineerde tatoeage (combinatie van tatoeage met scarificeren, ...) en de accidentele tatoeage (delfstof bij mijnwerkers, afgaan van vuurwapens, rotjes, ...).³

De uit Kortrijk afkomstige en nog steeds wonende uroloog Johan J. Mattelaer stelt dat er vier basistechnieken aan de oorsprong liggen van tatoeages wereldwijd: "1/ l'incision ou le piquage de la peau, suivis de l'introduction par friction du colorant choisi, 2/ le brûlage, l'instrument utilisé pour introduire le pigment étant porté à très haute température (bij de oude-Grieken om hun criminelen te merken), 3/ la technique consistant à faire passer dans la peau, à l'aide d'aiguilles, des fils couverts de suie, 4/ l'utilisation d'instruments à pointe effilée plongés dans un colorant." Volgens hem is de moderne tatoeage een evolutie van deze laatste techniek waarbij de intensiteit van de pijn nauw gelieerd was/is met de fijnheid der naalden: een zekere Samuel O'Reilly uit New York vond een elektrische tatoeëermachine uit in 1891 die tot zes naalden kon gebruiken om de bewerking te versnellen. De meer geperfectioneerde versies van dit door hem geïntroceerd instrument laten een groter aantal naalden toe, de naalddiepte kan beter gecontroleerd worden en een transformator laat een directe verbinding met het elektriciteitsnet toe waarbij de professionele tatoeëerder van vandaag kan werken aan een snelheid van 2000 à 3000 prikken per minuut.⁴

¹ LIEVEN VANDEKERCKHOVE, *Tatoeage. Over de sociogenese van schoonheidsnormen*, Leuven en Leusden, 2002, p. 5-11 (citaten p. 5 en p. 6). Deze publicatie verscheen eerder als: LIEVEN VANDEKERCKHOVEN, *Tatoeage : over de sociogenese van schoonheidsnormen* (KUL. Cahiers van het Instituut recht en samenleving; 9), Leuven, 1998, 54 p.

² STÉPHANIE HEUZE, dir., *Changer le corps?*, Paris, 2000, 199 p.

³ MADELEINE BRILOT, Body modifications, in : FRANCINA FORMENT en MADELEINE BRILOT, red., *Tatu-Tattoo!*, Brussel en Antwerpen, 2004, p. 11 en MADELEINE BRILOT, Goed in m'n vel: techniek, in : FRANCINA FORMENT en MADELEINE BRILOT, red., *Tatu-Tattoo!*, Brussel en Antwerpen, 2004, p. 31.

⁴ JOHAN J. MATTELAER avec la collaboration de FREDERICK MANSFIELD HODGES, SERGIO MUSITELLI, DIRK SCHULTHEISS et XAVIER VAN DER STAPPEN, *Décoration et mutilation. Étuis péniers, infibulation, circoncision et castration chez l'homme*, Bruxelles, 2004, p. 76 en p. 79 [Le tatouage décoratif des parties génitales] met tevens doorverwijzing naar R. SCUTT and C. GOTCH, *Skin deep, the mystery of tattooing*, London, 1974; N. MAEDA, Study on the tattoo mark, in : *Dermatologica Tropica*, 1962, vol. 1, no. 3, p. 189; W. HAMBLY, *The history of tattooing and its significance*, London, 1925, p. 288; M. DOBRIZHOFFER, *Abipinoes of Paraguay*, London, 1822, vol. II, p. 19-22 en H. SCHMIDT, *Tatoveringer*, Copenhagen, 1968, p. 13. Wat betreft het uitvinden van de tatoeëermachine vermoeden we dat deze 'electric tattoo machine' in 1891 uitgevonden werd of er een octrooiaanvraag gedaan werd door Samuel O'Reilly voor eerder werk. Na hem zou zijn elektrische tatoeëermachine in 1910 verder verbeterd zijn door de fysicus Ohm. De flash – reproductie van tekening op huid met behulp van carbonpapier – was een vinding van Lew-the-Jew of Lewis Alberts en collega van O'Reilly. In 1929 werd het toestel nogmaals geperfectioneerd door Percy Waters die door het toevoegen van een stroomonderbreker het prikken preciezer maakte. [MICHAEL ATKINSON, *Tattooed. The sociogenesis of a body art*, Toronto, Buffalo and London, 2003, p. 34-35 ; EDDY VAN DER VELDEN en LEO DEN DULK, Het werk van de Sensei, in : TH. VAN JOOST en J.J.E. VAN EVERDINGEN, red., *Omtrent de huid. Cultuurhistorische verkenningen*, Amsterdam en Overveen, 1996, p. 183-200 en M. BRILOT, Priktatoeage, in : FRANCINA FORMENT en MADELEINE BRILOT, red., o.c., p. 36.]

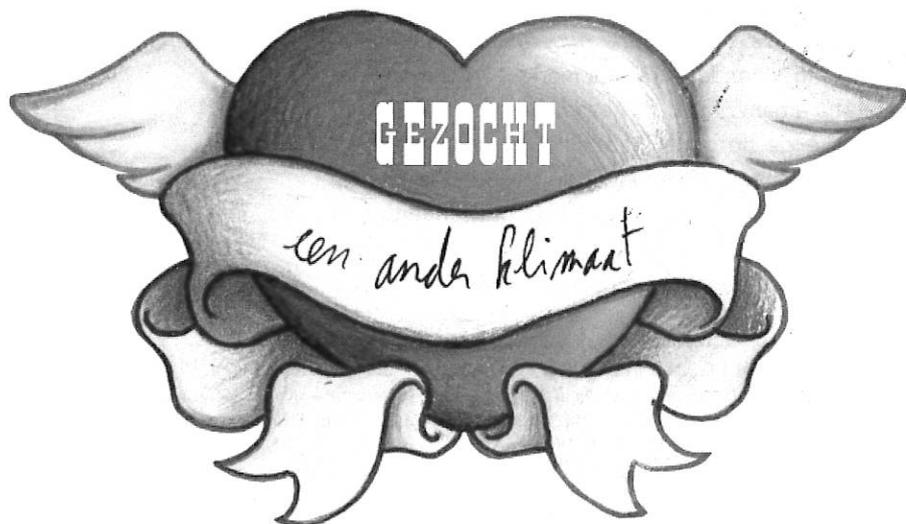
Gij zult uzelf om een dode geen insnijdingen toebrengen, noch uzelf letters inkrassen, want ik ben de Heer (Pentateuch - Mozes 3, 19 of Leviticus 19:28)

Op het Internet kan men op bepaalde websites 'claims' vinden als zou het tatoeëren minstens teruggaan tot 12000 voor onze tijdsrekening. Men spreekt er zelfs van het feit dat het in Egypte zou ontstaan zijn in de tijd van de bouw der piramides en de farao's om uit te waaiëren met dit rijk tot in China toe.⁵ Het is echter de vraag of de toepassing van tatoeages op één bepaalde plaats is ontstaan.

In september 1991 werd in de Ötztaler Alpen (Hauslabjoch) een opzienbarende vondst gedaan. Een in het gletsjerijs ingevroren mummie kwam daar door bijzondere klimatologische omstandigheden na 5300 jaar tevoorschijn. Het is veruit één van de oudste natuurlijk geconserveerde mummies die ooit is gevonden. In 1929 werd in het Altai-gebergte een Skytisch graf gevonden met het geprepareerde lichaam van een hoofdman die in de zesde eeuw voor Christus ter aarde werd besteld. Hij heeft kunstzinnige decoratieve tatoeages die echter na zijn dood werden aangebracht en daarnaast eenvoudige stippen die tijdens zijn leven op zijn rug getatoeëerd werden. Eén van de spectaculaire feiten was dat de mummie van Hauslabjoch verschillende opvallende tatoeages had op de armen, benen en rug. Deze zouden van koolstof zijn, waarschijnlijk van een kookpot of kookstenen geschraapt volgens Eddy van der Velden en Leo den Dulk en bepaalde van de tatoeages zouden mogelijks tegen reuma (preventief of therapeutisch) aangebracht zijn terwijl andere decoratief waren. In het oude-Egypte zou de tatoeage beperkt gebleven zijn tot concubines, danseressen en zangeressen (Louis Keimer). Elders waren het

in die streken in die tijden enkel mannen, zoals bijvoorbeeld de Libiërs, die zich lieten tatoeëren. Ook de Grieken kenden tatoeages: zij kenden volkeren die ze als edel beschouwden en zij gebruikten ze zelf om hun slaven en misdadigers in het gelaat te merken, maar ook als geheim communicatiemiddel (boodschap op kale hoofdhuid van slaaf getatoeëerd) (Herodotos). Ook de Romeinen gebruikten op een gelijkaardige manier als de Grieken tatoeages. In een brief van Paulus aan de Galat(h)en staat: "*Laat voortaan niemand mij meer moeilijkheden veroorzaken, want ik draag op mijn lichaam de brandmerken van een slaaf van Jezus.*"⁶ Vele vroege Christenen lieten het vis- of *ichthussymbool*, een Grieks kruis of de Griekse letters I.X.TH.U.S. (Jezus Christus, Gods Zoon, Heiland) op hun huid tatoeëren. Dit gebeurt nog steeds binnen de Egyptische Koptische gemeenschap. Onze kruisvaarders kwamen soms ook getatoeëerd terug van (de directe omgeving van) Jeruzalem.⁷

Ofschoon paus Adrianus I in 787 na Christus tatoeages zou gebannen hebben, kwamen ze zeker nog tot de slag van Hastings (1066) voor in Brittannië. Ze zouden volgens dezelfde internetbron grotendeels verdwijnen uit de Westerse cultuur tot de zestiende eeuw.⁸

⁵ *The history of tattooing*, op het net: <http://www.darkangeltattoos.com/history.php> en *Tattooens historie (Tatoveringens historie)*, op het net: <http://www.houseofpain-tattoo.com/norway/tattooohist/inne.htm> bijvoorbeeld.

⁶ Galaten 6:17 uit *Nieuwe-Wereldvertaling van de Heilige Schrift. Vertaald uit de Engelse vertaling van 1961, met getrouwe raadpleging van de oude Hebreeuwse en Griekse tekst 1969*, New York, 1969, p. 1334. [Getuigen van Jehovah]

⁷ EDDY VAN DER VELDEN en LEO DEN DULK, Het werk van de Sensei, in : *o.c.*, p. 183-200 en <http://www.darkangeltattoos.com/history.php>.

⁸ <http://www.darkangeltattoos.com/history.php>.

'Tattaw'/'tattow' (tattoo) = wonden slaan?

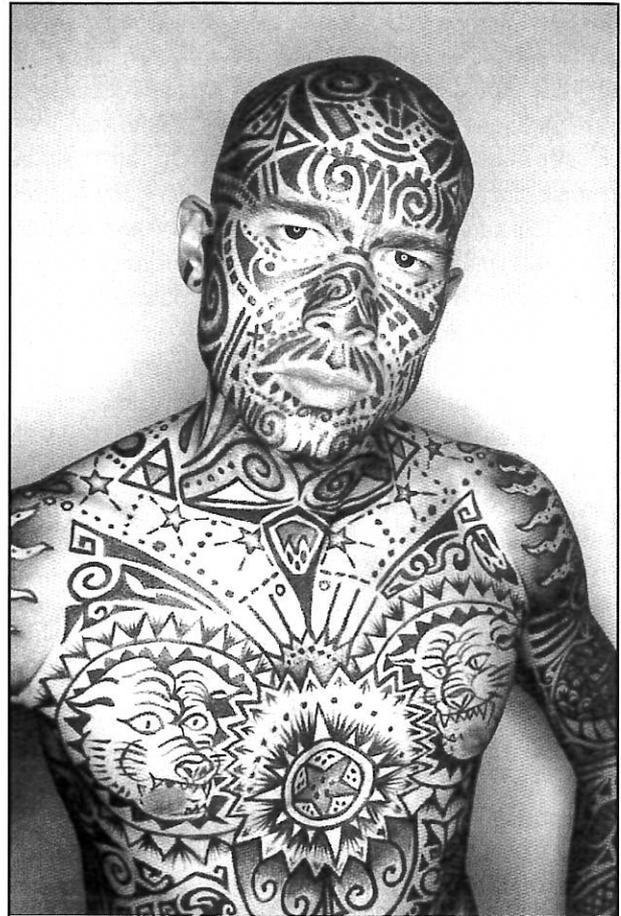
Op de website *Dark Angel Tattoo* kan men lezen dat "tattooing was re-introduced to the west by the sailor and explorer William Dampier. In 1691 he brought to London Prince Giolo, a heavily tattooed Polynesian."⁹

Kapitein James Cook zou op zijn reizen in de Stille Oceaan in de tweede helft van de achttiende eeuw geconfronteerd worden met getatoëerde 'inboorlingen'. Aan hem hebben we de naam van het gebruik te danken en mogelijk het zich tatoeëren (mode) in bepaalde milieus (zeelui, soldaten) en een zekere geestdrift voor exotische en 'tribale' motieven. Toch moet gesteld dat het Rijksmuseum voor Volkenkunde te Leiden een stukje getatoëerde huid bewaart van 1765 (met andere woorden van voor de reizen van Cook).¹⁰

In de achttiende eeuw werd Omai – eigenlijk Mai – als de beroemdste edele wilde met 'tattoos' naar Europa gehaald door Tobias F(o)urneaux en James Cook.¹¹

In de negentiende en twintigste eeuw werden volledig getatoëerde mannen en vrouwen tot onderdeel van jaarmarkten, circussen, 'freak shows', ... Door de verbeteringen van de tatoeageapparatuur kon iedereen gemakkelijker op een goedkopere manier aan een tatoeage komen op zijn huid waardoor er een terugval kwam bij de adel – ofschoon de Engelse koning George V, koningin Olga van Griekenland en tsaar Nicolaas II van Rusland zich allen nog lieten tatoeëren. In de jaren 1900-1920 heerste er trouwens een epidemische manie – een modeverschijnsel? – wat betreft de tatoeagepraktijk.¹² Michael Atkinson ziet volgende periodes wat betreft Noord-Amerika en hier zijn duidelijk parallellen te trekken voor Vlaanderen: "the colonist/pioneer era (1760s-1870s), the circus/carnival era (1880s-1920s), the working-class era (1920s-1950s), the rebel-era (1950-1970), the New Age era (1970-1990), the supermarket era (1990-present)."¹³ In Vlaanderen/België merken we dat ook dat de tatoeage afnam omdat ze gezien werd als populair bij groepen die de normale maatschappij wou uitsluiten (jonge delinquenten, ...).¹⁴ Onder de Tweede Wereldoorlog droegen zowel de SS-leden als de gedetineerden in Auschwitz bijvoorbeeld tatoeages.¹⁵ In de jaren 1960 zou het uitbreken van hepatitis en het feit dat de media het

hebben over deze ziekte en bloedvergiftiging (niet enkel in België) tevens een verdere afname van het zetten van tatoeages met zich meebrengen.¹⁶ Toch werd deze negatieve visie omgebogen door een betere hygiëne (sterilisatie), ...

⁹ Idem. Volgens WOLFGANG HERBERT, *Tatuierungen als Ver-Kleidungen. Nackte und bunte Haut*, in: KERSTIN GERNIG, Hrsg., *Nacktheit. Ästhetische Inszenierungen im Kulturvergleich. (Literatur – Kultur – Geschlecht. Studien zur Literatur- und Kulturgeschichte. Kleine Reihe; 17)*, Köln, Weimar und Wien, 2002, p. 206-207 gaat het om Drapier.

¹⁰ M. BRILOT, *Traditionele tatoeage – 18^e eeuw*, in: FRANCINA FORMENT en MADELEINE BRILOT, red., o.c., p. 122.

¹¹ BOUDEWIJN BÜCH, *De hele wereld in een virtinekast. Het volkenkundig museum & de rest van de wereld*, Amsterdam en Antwerpen, 2001, p. 65-66, 70-74 en 76-77.

¹² WOLFGANG HERBERT, *Tatuierungen als Ver-Kleidungen. Nackte und bunte Haut*, in: o.c., p. 207. De 'Duke of York' die zijn eerste tatoeage krijgt van Hori Chyo kan men terugvinden op volgende webpagina: <http://www.vanishingtattoo.com/tattoo/celeb-georgethm.htm>.

¹³ MICHAEL ATKINSON, o.c., p. 30-50. 1970-1980 wordt tevens gezien als de Tattoo Renaissance. Zie: FRANCINA FORMENT en MADELEINE BRILOT, red., o.c., p. 134.

¹⁴ L. VERVAECK, *Le tatouage en Belgique. Communication faite à la Société d'anthropologie de Bruxelles, dans la séance du 26 juin 1906 par le docteur L. Vervaeck, médecin de la prison de Bruxelles*, Bruxelles, 1906, 239 p. + IX pl. hors texte.

¹⁵ M. BRILOT, *Tatoeage van gedetineerden in Auschwitz (Oświęcim)*, in: FRANCINA FORMENT en MADELEINE BRILOT, red., o.c., p. 122 en SS-tatoeage op <http://www.stormfront.org/forum/showthread.php?s=c071305f1f167a0c499dbbda8434a2ef&p=1039529>.

¹⁶ A. DE VOS, *Tatoeage. Uitstervende zeemanstraditie*, in: *Sirene*, s.l., 1966, nr. 66, p. 22-25.

Tattoos zonder taboe

"If you are feelin' blue, get a new tattoo."

Deel uit een liedjestekst (song) aangehaald in ADOLF SPAMER, *Die Tätowierung*, München, 1993, p. 11.

Volgens de webstek pienternet.be zijn er vijftien redenen geweest waarom mensen zich lieten tatoeëren door de eeuwen heen: ter camouflage van het ongeklede lichaam tijdens de jacht, om je te verzekeren van een plaats in het hiernamaals, om door een moeilijke periode heen te komen zoals puberteit of zwangerschap, ter verhoging van potentie of vruchtbaarheid, om ziektes te weren, tegen boze geesten, als religieuze rite, als bewijs van bewezen moed, om vijanden af te schrikken, om het lichaam seksueel aantrekkelijk te maken, om emoties uit te drukken, als souvenir, om bij een bepaalde groep te horen, om geld te verdienen als attractie, om bepaalde medische informatie of identificatie bij zich te hebben.¹⁷

Katrien Bruyland had voor de krant De Tijd een interview met 'Tattoo Bertje' (twintigvoudig wereldkampioen en twaalfvoudig Europees kampioen) met betrekking tot tatoeage en zijn Oostends salon. Robert Mylle vertelt dat zijn grootvader in 1875 op kermissen in de VSA tatoeëerde. Zijn dochter is de vierde generatie die tatoeages zet. Hijzelf is 43 jaar actief en toen hij in Oostende begon – begin jaren 1960 – bestond zijn cliënteel "voor 95 procent uit zeemannen, avonturiers, kolonialen en werkmannen." Hij legt tevens uit dat voor een zeeman een tatoeage hoorde bij typische momenten uit zijn leven en ze door hen opgeschreven werden in hun zeemanboekjes. De laatste drie jaar zag hij echter geen zeemannen meer in zijn zaak. Begin jaren 1980 werd echter de tatoeage populair bij het grote publiek. Het aantal tatoeagesalons nam toe. Acteurs en muzikanten toonden hun tatoeage op de tv. Andere bekende personen lieten

ook een 'tattoo' plaatsen.¹⁸ Zijn klanten zijn nu voor het overgrote deel ouder dan dertig (oudste vrouwelijke klant 76 en oudste mannelijke klant is een gepensioneerde advocaat van 87), 70 procent van hen zijn vrouwen, het grootste deel van het cliënteel bestaat nu uit artsen, advocaten en andere hoogopgeleiden. Zomer 2004 was het blijkbaar modieus in Vlaanderen om een (nep-) plaktattoo te dragen. Sinds 1994 is hij tevens gediplomeerd laserspecialist in de dermatologie van de Rijksuniversiteit te Amsterdam waardoor hij tevens tatoeages professioneel kan verwijderen. Eén van de eerste tatoeëerders in België was Joe Pancho in het Schipperskwartier in Antwerpen.

Dat er werk aan de winkel is voor de lokale heemkundige in het vastleggen van de lokale geschiedenis van de tatoeage, de tatoeëerders en de tatoeagesalons in zijn gemeente/streek zeggen volgende cijfers: in België waren in 2004 550 officiële tatoeëerders waarvan er amper 18 met het 'Belgian Hygiene Quality Label'. Men gaat ervan uit dat er daarnaast 1500 zwartwerkers in achterkamertjes tevens tatoeages 'zetten'.¹⁹ Tevens gaat men ervan uit dat op het ogenblik 15 à 20 procent van de Noord-Amerikanen getatoeëerd zijn terwijl de participatiegraad meestal in het Westen nooit hoger was dan 4 tot 6 procent. Zou dit percentage bij ons ook reeds zo hoog liggen?²⁰

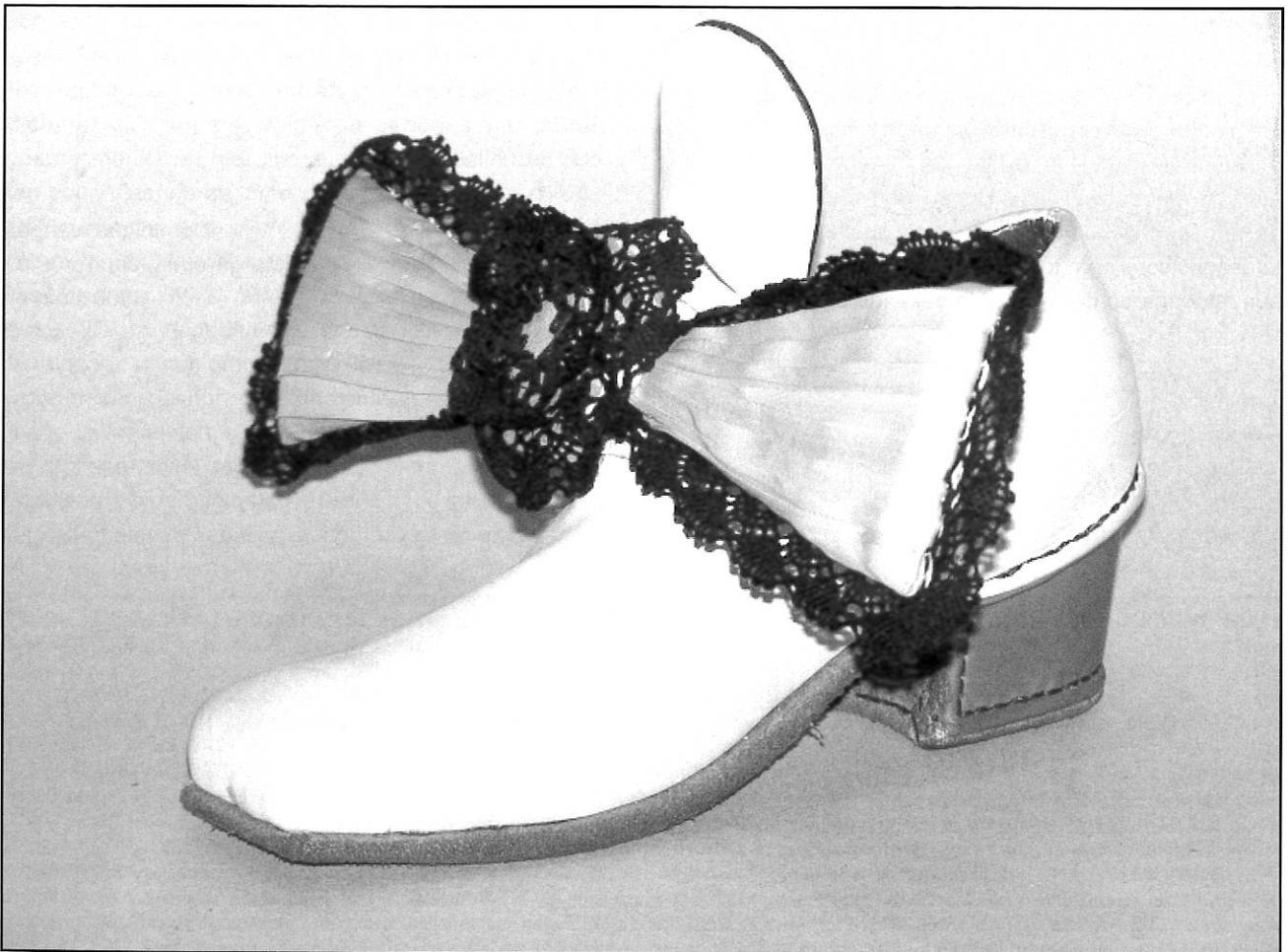
Dominique Vanpée
Margarethaplein 1a/02.01
3000 Leuven

¹⁷ Op het net: <http://www.pienternet.be/archief/nieuwsbrief/december2002.html>.

¹⁸ Check bijvoorbeeld op <http://www.vanishingtattoo.com> *Celebrity tattoos*.

¹⁹ KATRIEN BRUYLAND, 'Ik ben beter op huid dan op doek.', in : *De TIJD*, 2004-09-25, p. 15. Als bijlage (maar enkel raadpleegbaar op de website van Heemkunde Vlaanderen vzw: <http://www.heemkunde-vlaanderen.be>) bij dit artikel: *Tekens op de huid : tatoeages en /of tattoos met inbegrip van dermatografie – aanzet tot bibliografie*. Bepaalde verenigingen met aangesloten tatoeagezaken: bijvoorbeeld op <http://www.tattoo.be/ledenlijst.html> (B.B.T.) en *Belgian Tattoo Federation* (gedeelte) op <http://www.bikers-online.be/tattoo.htm>.

²⁰ MICHAEL ATKINSON, o.c., p. 4.

Schoen van Lodewijk XIV met molenwiekstrik, 17de eeuw (reconstructie).

Miniatuur uit de Bourgondische Tijd, met personen die poulaineschoenen dragen.

Geschiedenis van het schoeisel¹

Raf Vandenberghe

De geschiedenis van de schoen kan op veel manieren geschreven worden. Dan gaat het niet alleen over het beschrijven van meer of minder details. Hier werd gekozen om te beginnen bij de verre wortels, ook ver in de letterlijke zin van het woord. Vanaf de Middeleeuwen gaat het hoofdzakelijk over onze beschavingswereld, West-Europa. Waar het kan, wordt ook de dagelijkse dracht van de gewone mens beschreven. Als het relevant is, worden enkele belangrijke industriële gegevens vermeld. Naar het einde toe wordt het ook een tikkeltje economische geschiedenis, vooral Belgisch getint, een paar keer zelfs Izegems. Meer dan een eeuw was Izegem het Belgische schoenen centrum; daar werd een derde van alle Belgische schoenen gemaakt.

De verre geschiedenis

Het zoeken naar enige bescherming voor de voeten zal wel zo oud zijn als de mensheid zelf. In het ene land kampten de mensen met koude, in het andere met distels en doornen, in nog een ander met heet zand of hete stenen. Huiden van gedode dieren leken daarvoor het best geschikt. Ze werden schoongemaakt en gedroogd, daarna met vet ingewreven om ze soepeler te maken. Stukken huid werden om de voeten gelegd, toegebonden met een riempje van leer en dat was het. In andere streken werden ook hout en gevlochten planten gebruikt. Met de loop van de jaren zien we een evolutie. Van de primitieve voetbescherming evolueerden de schoenen tot een belangrijk element van de kleding, waar dan zelfs het begrip status bij kwam kijken. Blootsvoets lopen stond voor armoede en onderwerping en heeft in de loop van de eeuwen deze betekenis bewaard. Hoe de schoenen er precies uitgezien hebben, weten wij meestal niet, want

¹ Alle afgebeelde schoenen zijn eigendom van het Nationaal Schoeiselmuseum van Izegem.

het leer is vergaan en hoogstens blijft er een gesp of een speld van over. Heel af en toe zijn er toch resten bewaard gebleven. En gelukkig zijn er ook allerlei oude afbeeldingen en teksten.

Egypte en Afrika: variatie in materialen en vormen

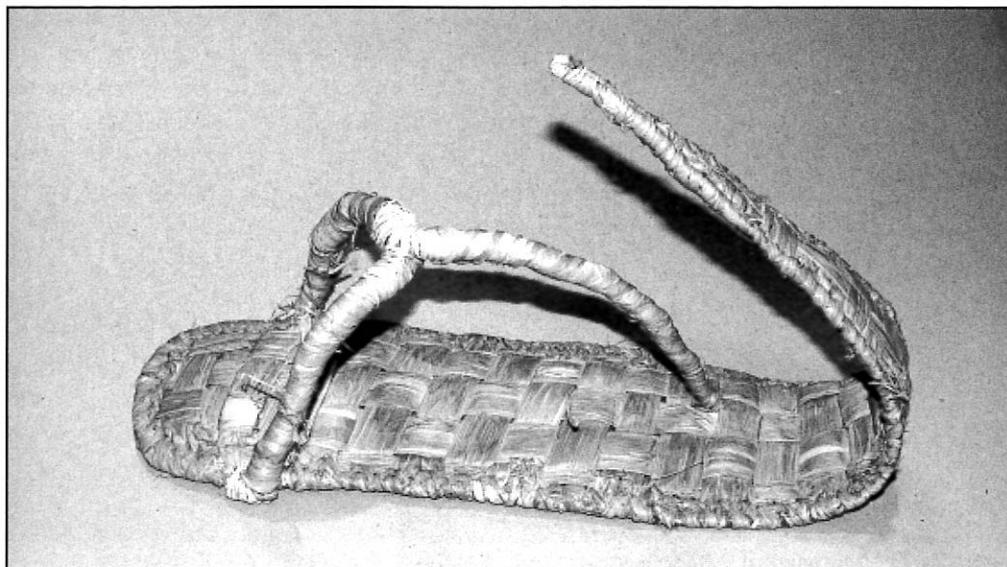
De ontzaglijke rijkdom van Egyptische beelden, reliëfs en schilderijen laat ons toe ook de ontwikkeling van hun schoeisel door de eeuwen heen te volgen. Ook teksten, grafschriften en kledijvoorschriften geven ons meer inzicht. Toch stoten wij reeds op een zekere tegenstelling. Terwijl wij in de Egyptische kunst alleen maar de eenvoudige sandaal met een T-bevestiging zien, wijzen vondsten op sandalen met een T- maar ook met een Y-bevestiging en ook op pantoffels en schoenen. Tot 1500 v.Chr. was het in Egypte blijkbaar heel normaal om op blote voeten te lopen. Schoenen werden gezien als een statussymbool en niet als een gebruiksvoorwerp. Farao Menes (3000 v.Chr.) wordt afgebeeld met sandalen, evenwel niet aan zijn voeten maar in de handen van een ambtenaar. Omstreeks 2200 v.Chr. kreeg Uni, die een dignitaris was van koning Pepi I, het voorrecht om in het paleis te verschijnen met sandalen aan. Uiteindelijk werden sandalen algemeen gebruiksgoed, behalve voor de armsten. Het model van de sandaal was voor rijk en arm hetzelfde, maar het materiaal waaruit ze gemaakt werd en de versieringen verschilden. Leer en papyrus waren duur, riet en palmbladeren, twee producten die ze sierlijk konden vlechten, waren goedkoop. Priesters mochten geen leer dragen, omdat de huid van gedode dieren als onrein be-

schouwd werd. Kleur, vaak paars of groen, of rood voor de kinderen, was voorgeschreven. Eeuwenlang had de zool een ronde top, in het Nieuwe Rijk (1500 v.Chr.) was de top spits en - onder Hettitische invloed - soms naar boven omgebogen. Een lange top wees op de hoge status van de drager. Belangrijk is ook, dat de Egyptenaren reeds in de vroegste tijden het links-rechts onderscheid in het schoeisel kenden.

De Koptische schoenen, gedragen in het Nijldal in de 2de tot de 8ste eeuw n.Chr. geven een goed overzicht van de gevarieerde schoeiselmodes uit het Oostelijk Middellandse Zeegebied. Daar versmolten immers de resten van de Egyptische en Grieks-Romeinse cultuur met oosterse invloeden. Opvallend is, dat naast de typische Afrikaanse sandaal met Y- of T-bevestiging, ook pantoffels, gesloten schoenen en laarzen gedragen werden. Met de islamisering veranderde de schoen langzamerhand in een pantoffel met wegwijnende hiel. De schoenen konden zowel afgeronde als snavelachtige neuzen hebben en met het links-rechts onderscheid werd niet meer altijd rekening gehouden.

De bewaard gebleven sandalen, pantoffels en schoenen tonen het hoge niveau van het handwerk, voor wat betreft de bewerking van leer, het kleuren, het vervaardigen van de schoen en het decoreren. Goud- en roodkleurig leer, perforaties en vlechtwerk, verborgen naden en nog meer dergelijke technieken wijzen op hun meesterschap. Naast de leren schoeisels van de welgestelden zijn eveneens eenvoudige schoeisels, gemaakt van riet, papyrus of palmbladeren, bewaard gebleven.

In Afrika ging het aantal soorten schoenen hand in hand met de verspreiding van de islam. Egypte buiten beschouwing gelaten, is de ambachtelijke specialisatie in het maken van schoenen gekend sedert het begin van de islamitische tijd, de 11de eeuw. Bovendien leven de oude tradities door tot op vandaag. Machines zijn quasi onbekend, voor gestikte decoratie gaat de schoenmaker nog steeds naar de kleermaker. Nageltjes zijn nagenoeg onbekend, alles wordt genaaid. Alle schoenen zijn zo ge-

Egyptische sandaal van gedroogde palmbladeren, met een T-bevestiging, Nieuwe Tijd (reconstructie).

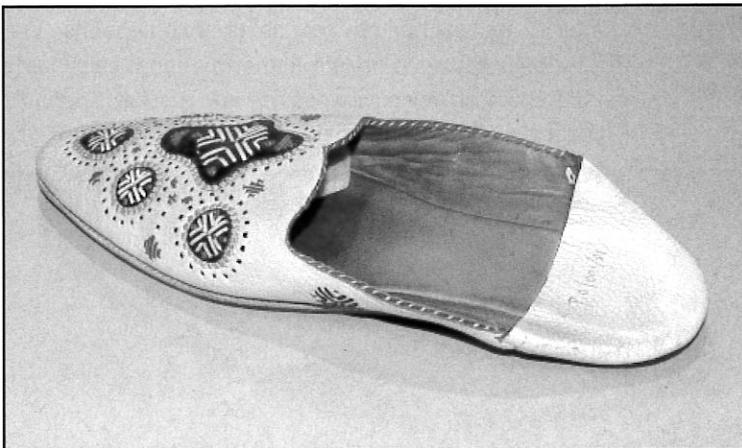
vormd, dat men ze gemakkelijk kan uittrekken voor de gebedsoefeningen. In Noord-Afrika is uiteraard de babouche het meest gebruikt en verder worden veel sandalen veel gedragen. In het dagelijkse leven wordt nog veel op blote voeten gelopen.

Het Midden-Oosten: sandalen en nog meer laarzen

In deze warme landen waren sandalen uiteraard heel populair. Soms werden ze gemaakt als teenslipper, met een bandje om de wreef. Laarzen maken was ook een stuk moeilijker, want daar kwam naaiwerk bij te pas. In de Bijbel lezen wij dat Mozes - omstreeks 1500 v.Chr. - bij het brandende braambos Jahweh hoorde zeggen: "*Doe je schoenen (sandalen) uit, want de plaats waar je staat is heilige grond*" (Ex.3,5).

In Mesopotamië hadden rijke lui enkellaarzen of schoenen met een opgekrulde punt. De rijksten lieten hun schoenen versieren met borduurwerk of juwelen. Het leer was uitstekend bereid en geverfd, purperen schoenen wer-

den aanzien als zeer voornaam. Thuis liepen de mensen op muiltjes. In de stadsculturen van Voor-Azië - Istanboel, Damascus - kenden de burgers pantoffels die met fluweel bekleed waren of met borduurwerk versierd. De boeren droegen laarsjes met een smalle punt en sterk omgebogen zool, een model dat tot in de late oudheid het hoofdtype was van de Oosterse voetbekleding en dat tot op vandaag gemaakt wordt. Afbeeldingen van deze laarsjes werden gevonden op kunstvoorwerpen uit Anatolië uit 1800 v.Chr. en bij de Hettiten uit 1000 v.Chr. De onder meer in West-Perzië opgegraven vondsten in aardewerk of brons, waarvan de oudste dateren uit de 10de en de 9de eeuw v.Chr., tonen ons sandalen, schoenen en laarzen. De originele schoeisels waren gemaakt van schaapsleer, zoals trouwens de rest van de kledij. Door de ontzaglijke uitbreiding van het Perzische Rijk vanaf de 8ste eeuw v.Chr. drongen vreemde invloeden bij hen binnen. De Assyriërs overheersten de Meden tot 673 v.Chr. en leerden hen enerzijds de platte riemsandaal, met Y-bevestiging, teenlus en hielbescherming kennen en anderzijds de rijglaarzen die tot aan de knie reikten. De geliefkoosde kleuren waren saffraangeel en purper. Omstreeks 560 v.Chr. werden roodgekleurde laarzen uit Mesopotamië geëxporteerd naar Griekenland en Italië. Op de vraag of de vrouwen zich in de oudheid (tot Alexander de Grote) kleedden en schoeiden als de mannen, kan geen antwoord gegeven worden. De afbeeldingen, waarop wij ons moeten baseren, stellen uitsluitend mannen voor.

Babouche van versierd kameelleder, Noord-Afrika.

Herenschoen uit Iran met opgaande zool uit de 20ste eeuw, maar gemaakt volgens de eeuwenoude traditie.

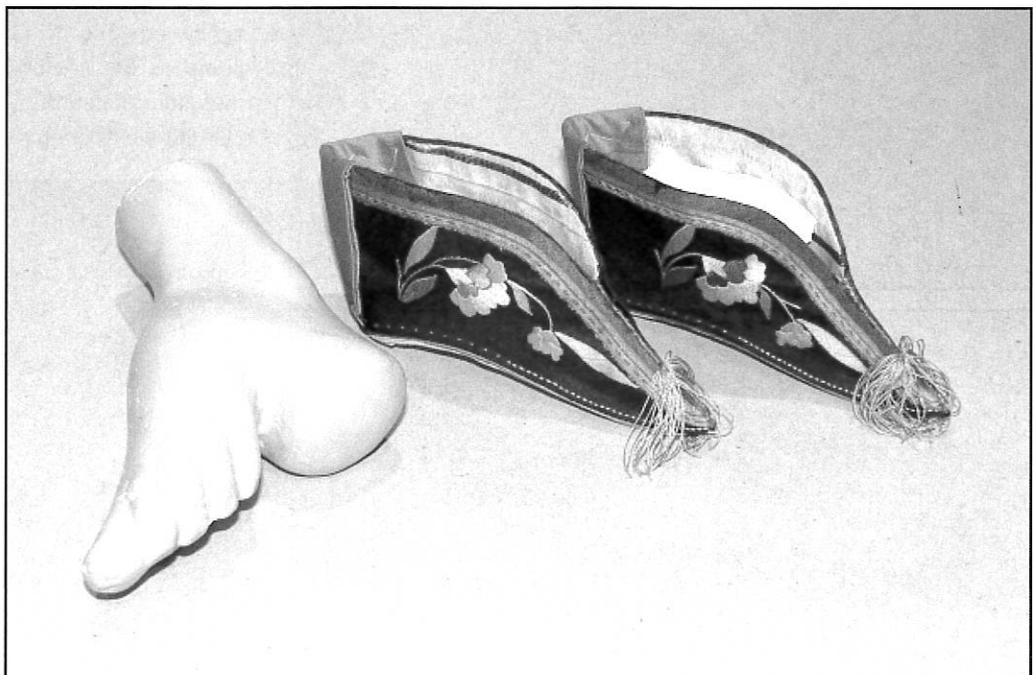

Typische schoen voor personen met een hoge status in Noord-India en Pakistan uit 1966. Het lange opgekrulde leertje aan de top is een voortzetting van het eeuwenoude gebruik.

Midden- en Oost-Azië: speciale gebruiken

Dieper in Azië, in het Gangesgebied in India, werden rond 600 v.Chr. schoenen gedragen met geitenhoorns op de toppen. Dit gebruik zou geleid hebben tot de huidige schoen, waarvan de neus verlengd wordt met een omgekeerd leren bandje. Dit gekrulde leertje is nog altijd een statussymbool. Door het warme klimaat zijn schoenen vaak overbodig. Waar zij echter gedragen worden, dragen zij bij tot de afgrenzing van de verschillende lagen en standen, zelfs van Hindoes en niet-Hindoes. Maar ook al gaat het van eenvoudige tot rijkversierde schoenen, de grondvorm is bij alle kasten gelijk. Verder kan, eveneens in alle gevallen, de huid van de koe en van de cobra niet gebruikt worden en moeten ze hun toevlucht nemen tot leer van buffels of geiten, of tot weefsels en hout.

Tenslotte nog een uitstapje naar China. Een der meest opzienbarende gebruiken in het oude China - wellicht vanaf de 6de eeuw n.Chr. en toegepast tot 1949 - was het inbinden van de voeten bij meisjes, met het doel een zo klein mogelijke voet te verkrijgen. Dit was een teken van welstand en een schoonheidsideaal. De voet en het schoentje kregen de poëtische naam 'gin-lien' (gouden lotus).

Afgietsel van een gebonden voet. Zijden gin-lienschoentjes met borduurwerk, 10 cm. lang. China, omstreeks 1900.

Griekenland en Rome: zoeken naar perfectie

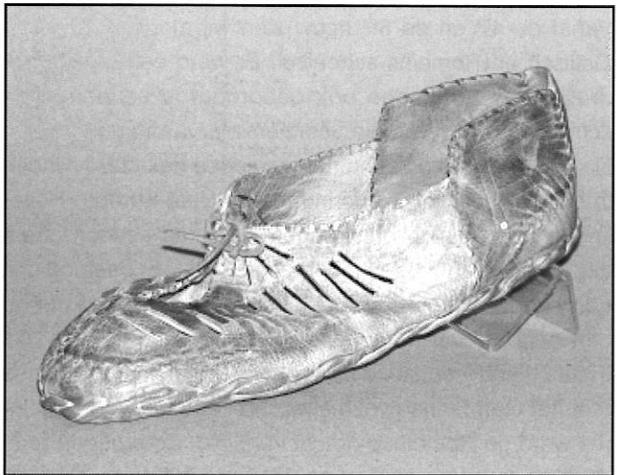
De Grieken bereikten een hoge graad van perfectie in het maken van schoenen. Ze hielden van gekleurd leer en versierden hun schoeisel met goud, ivoor en edelstenen. De sandaal was het nationale schoeisel en kwam in veel variaties voor. Aanvankelijk was ze zeer eenvoudig, gewoon een zool met een riempje tussen de tenen en een paar riempjes over de voet. Maar geleidelijk aan ontstond de typische Griekse sandaal, met veel riempjes en enkelhoog. Boeren maakten schoenen met huiden die slechts een eenvoudige bewerking ondergaan hadden. Ze leken een beetje op onze mocassins, waren uit één stuk leer en werden met een veter om de enkel gebonden. Schoeisel bleef evenwel een voorrecht voor de hooggeplaatsten. Uiteraard kennen wij - bij Grieken en Romeinen - ook de toneellaars of cothurne, die een zool had van vele centimeters dik. Verder waren schoenen een specialiteit van de verschillende steden, die wedijverden in elegantie, smaak en kleur.

Nadat de Romeinen Griekenland hadden veroverd, gingen ze ook hun mooie sandalen namaken en verder ontwikkelen. Mettertijd kwamen er bij de Romeinen evenveel soorten schoenen als er beroepen en klassen waren. Zij kenden de drie basismodellen: de sandaal, de gesloten schoen en de laars. Hun schoenen munten uit door de luxueuze leersoorten en de versieringen met parels, diamanten, goud, borduurwerk of bont. Er wordt gezegd dat rijke Romeinen vaak meer geld besteedden aan schoenen dan aan de rest van hun kleding. Zij lieten prachtige schoenontwerpen maken door beroemde kunstenaars. De kleur was een aanwijzing van de status, paars was de keizerlijke kleur. Rijken droegen ook een 'soccus', magistraten en kinderen van senatoren droegen de gracieuze 'mulleus'. Merkwaardig was verder, dat bij de meeste schoenen de tenen steeds ontbloot bleven. Typisch Romeins waren de 'calceus', de gesloten lage schoen en de 'caliga', de militaire schoen. Bij soldaten die vele kilometers moesten stappen, waren de zolen van hun caligae, hun legersandalen, verdubbeld en verstevigd met ijzeren nagels. Arme mensen droegen een soort klompen en slaven mochten geen schoeisel bezitten. Ten slotte verdienen de Etrusken een vermelding, wegens hun vakkennis en hun voorkeur voor schoenen met lange gebogen toppen.

Het is niet verwonderlijk dat de Romeinse schoeiselvoorkeuren en -gebruiken met de jaren verspreid werden tot in de uithoeken van het Romeinse Rijk.

Eenvoudige Griekse sandaal (reconstructie).

Romeinse schoen met perforaties.

Vroege Middeleeuwen: terugval maar niet onverdienstelijk

De schoenen van onze voorouders waren zeer eenvoudig in vergelijking met die van de Romeinen. Meestal bestond de schoen uit een enkel stuk leer, dat boven de wreef met linten bevestigd werd. Laarsjes werden ook gedragen en ze kenden ook een soort 'klompschoen', een bovenleer dat op een houten zool gemonteerd werd. Het gebruikte leer was ruw en niet goed bewerkt, vaak zelfs nog behaard. Meer in het zuiden droegen de Galliërs sandalen van biezen of van brem. Tenslotte werd schoeisel eigenlijk alleen als een nutsvoorwerp aanzien. En toch werden uit deze tijd leren damesschoenen teruggevonden die getuigen van luxe, puntig, zonder achterstuk en met een zware kurkzool.

Vanaf de 4de en de 5de eeuw zien wij mengvormen van Gallisch en Romeins schoeisel. Er werd een laarsje gedragen en we vinden ook geborduurde schoenen en schoenen met zolen die voorzien zijn van nagels.

Na een periode van achteruitgang deed de betere schoen in de 6de eeuw zijn wederintrede in West-Europa. Hovelingen en geestelijken droegen een lage schoen, sterk uitgesneden en toegeknoopt op de wreef. Er bestond ook een soort escarpin met beenlinten tot onder de knie en een geborduurde babouche.

In de 7de eeuw ontstond een nieuwe stijl die het Romeinse met het Germaanse vakmanschap verbond. Voor de clericus werd de Romeinse dracht verplicht. Ze droegen rode muiltjes, in een zwarte of vergulde sandaal van fijn leer. De volksschoen uit de 8ste eeuw was een grove schoen op een dikke zool, meestal met de tenen uitgespaard. De Frankische legerofficieren droegen in de 9de eeuw een soort laarzen van linten, rond het been gevlochten tot onder de knie. Daarin kwam soms een leren of ijzeren beenstuk, of een gesp op de wreef. Voor de anderen was er variatie in het schoeisel. Soms waren de zolen afzonderlijk en zwaar, soms bestond de hele schoen uit één stuk leer. Soms was de voet gehuld in een soort sandaal met open voorvoet, soms in een gesloten brede schoen met afgeronde neus. Voor de edelen bestonden er wel elegante schoenen - eerder puntig van vorm - of aansluitende laarzen die op het scheenbeen toegeknoopt werden. Ze kenden veters en gespen.

Vanaf de 10de eeuw ging het merkbaar beter. De schoenmakers vonden de goede methode om de losse zolen aan het bovenleer te naaien. De schoenen sloten ook beter aan de voet. Schoenen maken werd een afzonderlijk beroep, in de steden staan schoenmakers bekend vanaf de 12de eeuw.

Officierslaars uit de 9de eeuw (reconstructie).

Late Middeleeuwen: extravagantie

In de loop van de 12de eeuw ontstond de poulaineschoen, ook toot-, tuit- of snavelschoen genoemd. Naargelang de sociale status van de drager mocht de lengte van de neus variëren van een halve tot twee en een halve voet. Verschillende 'rijken' leefden letterlijk op grote voet. Als de lange toppen té lang of té zwaar werden, werden ze met een kettinkje vanaf de knie opgehouden. De grondstof voor de poulaineschoen was hoofdzakelijk leer, vaak afkomstig uit Cordoba (Cordoue in het Frans, vandaar Cordouaan-leer en 'cordonnier'). Maar ook velours, zijde en mooie weefsels werden gebruikt. Buitenshuis werden poulaines in een (houten) trip gedragen. Boeren en ambachtshuis droegen geen poulaines, maar verschillende types van halflaarsjes, of klompen. Vanaf de 12de eeuw ook werd ijzerdraad geweven voor harnassen en bijpassende schoenen. Op het einde van de 15de eeuw werd de

Poulaineschoen in bijpassende trip (reconstructie).

poulaineschoen verboden, eerst in de Kerk voor geestelijken, later ook door de koningen van Frankrijk en Engeland. In de plaats kwam de 'koemuil', een schoen met een zeer brede ronde top. De oorsprong ervan zou te vinden zijn bij Lodewijk XI, in elk geval zien wij de koemuil op prenten van Dürer, op afbeeldingen van Keizer Karel, enz. Luxe en fantasie werden op prijs gesteld. Er bestonden veel soorten schoenen en kleuren waren in. Schoenen

voor rijken hadden een mooie kraag en op de neus waren soms uitsnijdingen. Opvallend was het nogal hoge hielstuk, waardoor de schoen zonder bijkomende riempjes vaster aan de voet bleef. De mooiste schoenen hadden een leren zool die afzonderlijk gemonteerd was door ze er onder te naaien. Voor de gewone man of vrouw had de schoen een houten of een rieten zool.

Koemuilen, in luxeuitering en gewone uitvoering, 16de eeuw (reconstructies).

16de eeuw: wij leren de hak kennen

Een heel belangrijke wijziging in de leesten deed zich voor omstreeks 1500. Met de intrede van de koemuil ging ook het links-rechts onderscheid verloren. Gedurende vier eeuwen - uitzonderingen niet te na gesproken - zullen de schoenen gemaakt worden op een rechte of symmetrische leest.

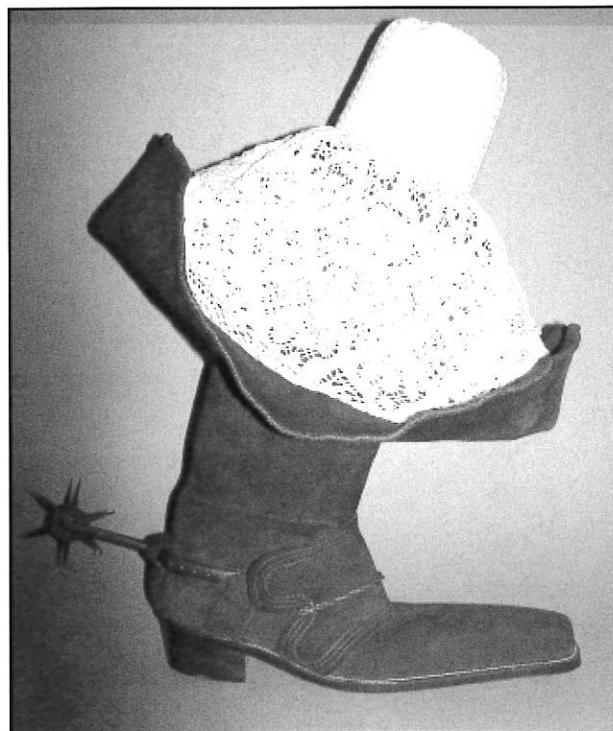
Met de bloei van de steden kwam er van de zelfbewuste burgerij steeds meer vraag naar luxewerk. De welgestelde burgers droegen korte laarsjes, van leer of van daimleer. Een randverschijnsel, vooral toegepast in Venetië maar ook gekend in Spanje en in Engeland, was de chopine of steltschoen. Bepaalde dames - de eenen hebben het over courtisanes, de anderen over rijke dames - vertoonden zich graag op chopines, die tot 57 cm hoog konden zijn. Om ermee te gaan, moesten ze ondersteund worden, of iemands arm nemen. Maar ze groeiden, ze vielen op en dat was de bedoeling. Bovendien verborgen zij hun stelt onder een wijde rok, die tot tegen de grond kwam. De grote nieuwigheid van de 16de eeuw was evenwel de hak onder de herenschoen. De oorsprong zou te vinden zijn in de Arabische wereld, waar ruiters een soort haak onder hun schoen aanbrachten om vast in de stijgbeugels te zitten. Onze ruiters namen dit over, maar maakten van de haak een hak. In het begin waren de herenhakken van leer en niet zo hoog, maar geleidelijk aan werden ze hoger. Dames droegen aanvankelijk geen hakken, aangezien zij paardreden in amazonezit. Na enkele jaren zagen de dames ook de voordelen van de hakken - o.m. een betere houding! - en namen ze die over. Hun hakken waren meestal hoog en van hout gemaakt. In die tijd (niet enkel toen!) was de ideale damesvoet klein en smal.

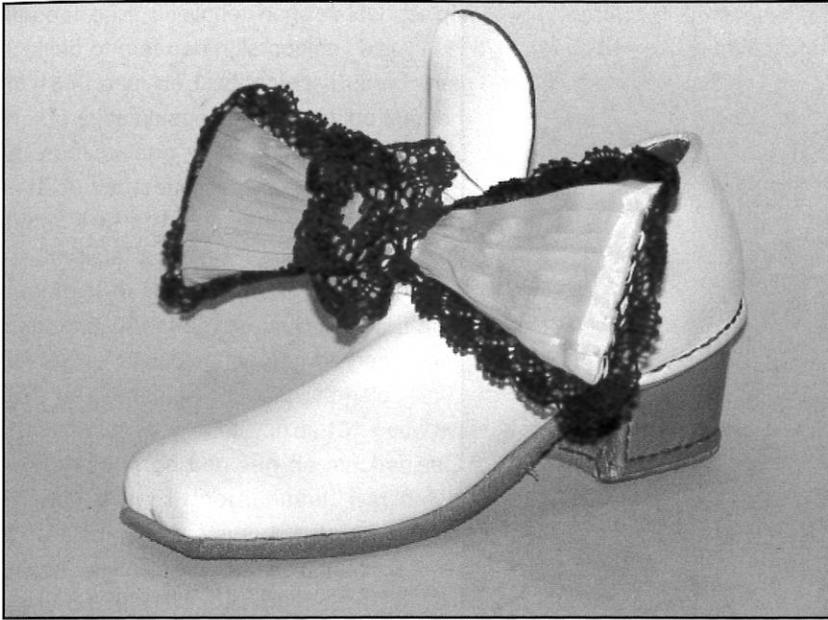
Venetaanse chopine of steltschoen, 25 cm hoog, 16de eeuw (reconstructie).

17de eeuw: glansperiode

In de 17de eeuw werden zowel door mannen als door vrouwen hoge hakken gedragen. Ze stonden onder het zwaartepunt van het lichaam, om te beletten dat de schoen zou breken. De ijzeren gelengveer, die tegenwoordig het kraken van de schoen voorkomt, kenden zij niet. Dameschoenen waren heel mooi en elegant, met een puntige neus. Ze waren versierd met knopen, gespen, linten en sierrozetten. Eigenlijk waren hun schoenen enkel geschikt om binnenshuis te dragen. Alle mannen die het zich konden permitteren droegen laarzen, van stevig maar soepel leer, sluitend aan het been en soms tot boven de knie. Er is sprake van de 'cavaliersdracht', wat niet betekent dat de laarzen enkel voor militaire doeleinden of op jachtpartijen gedragen werden, maar eveneens binnenshuis, tot op de feesten toe. Er werd altijd ook wel enige fantasie aangebracht. Na een tijd verdween de hoge laars uit het modebeeld en werd ze vervangen door een kortere, trechtervormige laars. Bij deze laarzen hoorde een zijden en een kanten kous, die omgeslagen en daardoor goed zichtbaar werd. Verder gebruikten de schoenmakers behoorlijk veel fantasie. De neuzen van het schoeisel waren nogal vierkant. In de tweede helft van de 17de eeuw werd de laars veeleer uitzonderlijk. Onder de kniebroeken en de kleurrijke kousen schitterde voortaan een fraaie lage schoen, die op de wreef versierd was met rozetten, strikken en siergespen, zoals wij het kunnen zien op de geschilderde schuttersportretten. Voor de evolutie van de schoen betekent de 17de eeuw een glansperiode.

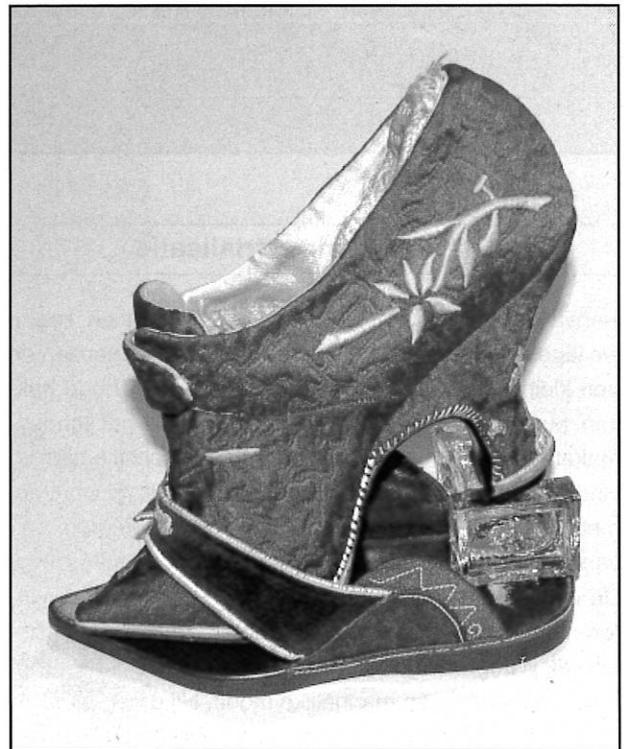
Trechterlaars, ook wel eens musketierslaars genoemd, 17de eeuw (reconstructie).

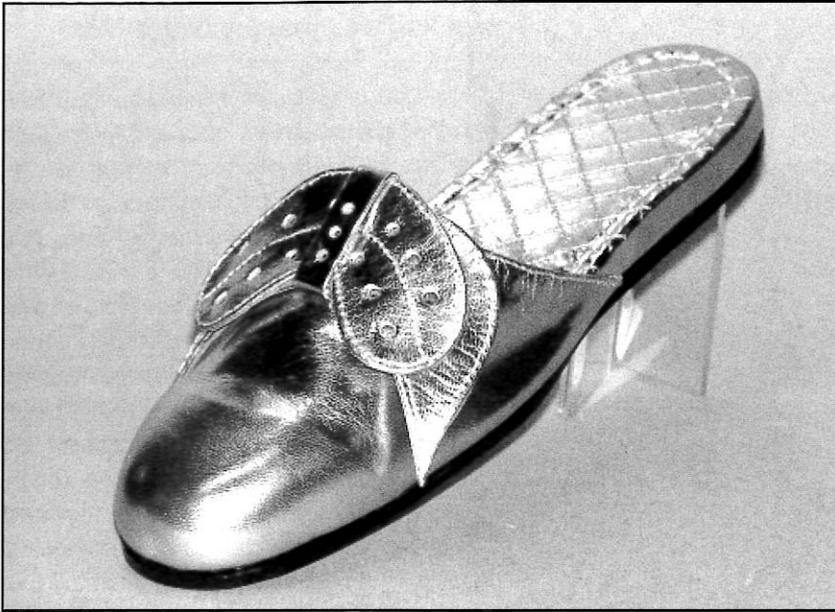
Schoen van Lodewijk XIV met molenwiekstrik, 17de eeuw (reconstructie).

18de eeuw: het Franse hof dicteert de mode

In het begin van de 18de eeuw bepaalde het Franse hof de mode. Alle Europese vorstehuizen en de hoge burgerij volgden die mode na. Dames droegen schoenen van rode of blauwe satijn of van violet, geel of wit leer, met hoge hakken. In hun schoenen droegen zij gekleurde kousen. Buiten droegen zij bovendien hun waardevolle schoenen in een trip met een dikke zool. Mannen droegen zeer elegante en mooie lage schoenen, of geraffineerde hoge laarzen met een versierd hielstuk. De laarzen verschilden naargelang de bestemming de jacht, de stad of het platteland was. Edellieden droegen rode hakken; bij de heren werden de hakken lager, bij de dames hoger. Naar het einde van de eeuw toe, werden de schoenen lang en puntig. Het extravagante gamma aan laarzen verdween. Geen trechterlaarzen meer, geen kanten beenstukken, geen bombast. Intussen had de gewone man of vrouw niet meer dan een paar klompen, of lompe schoenen met dikke zolen. 's Zomers werd nog altijd veel op blote voeten gelopen. Na de Franse Revolutie werden alle tekenen van de vroegere bevoorrechte standen overboord gegooid. De geklede dames- én herenschoen werd het muiltje, vaak van satijn of zijde, soms ook van leer. Er was nagenoeg geen hakje, het was elegant en sober versierd met knopen, rozetten of linten; de rede had het ook daar gehaald. Beide geslachten kenden evenwel ook de gesloten schoen. Voor de heren was dit een escarpin, eenvoudig, gesloten met een siergesp en met een heel laag hakje. Voor de dames kon het een ballerina zijn, meestal van zijde of satijn en dus ook weer zonder hak. De kinderschoenen waren nog altijd niet meer dan een imitatie van de volwassenenmode, in niets aangepast aan de eisen van het kindervoetje.

Schoen van geborduurde paarse zijde, Franse hof 18de eeuw, met bijpassende trip (reconstructies).

Het sobere muiltje, avondschoen voor dames en heren, omstreeks 1800 (reconstructie).

Escarpin voor heren, zwart leer met metalen siergesp, einde 19de eeuw.

19de eeuw: industrialisatie

Aanvankelijk bleef de schoenenmode sober en zagen we lage schoenen van leer of satijn met rechte neuzen en een klein strikje als versiering en zeker geen hoge hakken. Maar in de loop van de 19de eeuw raakte het schoenmaken in een stroomversnelling door verschillende uitvindingen. We kenden het ontstaan van modetijdschriften, met kleurrijke illustraties. Ze maakten de mode meer universeel en verspreidden ze razendsnel over heel Europa. De ontwerpers lieten hun grillige kantjes zien. Ze brachten nieuwe vondsten, maar hernamen periodiek ook delen uit vroegere modebeelden. Gedurende vele jaren bleef de man bij een mannelijke mode. Hij droeg bij voorkeur zwarte laarzen, halfhoog of kniehoog. De neuzen varieerden van hoekig tot afgerond of scherp. We zien hem afgebeeld met jacht- en rijlaarzen of met militaire laarzen. Bij zijn avondkleding hoorde een escarpin, van

vernist leer en met een heel klein hakje. Sinds de Franse Revolutie waren de hakken zeker niet meer rood gekleurd. Het voorblad van de herenschoenen was versierd met een knoop, een lint of een gesp. In het begin van de eeuw was vooral de saloncultuur boeiend. De dames hielden van kleurrijke schoenen, gemaakt van zijde of van paars fluweel met kasjmier en afgeboord met pels van hermelijn, nerts of astrakan. Soms ook droegen dames schoenen van wit satijn, hun schoenen waren aangepast aan hun kledij. Op avondfeesten droegen ze een ver uitgesneden escarpin, met zeer dunne zool en tot 1850 zonder hak. Verder was er een zekere nabootsing van de antieken en werden schoenen gedragen met kruisbanden tot rond de enkels. Tussen 1815 en 1830 zagen wij zowel puntige als rechthoekige neuzen. Tot omstreeks 1830 bleef overdag het enkelhoog laarsje, zwart met een klein hakje, de standaarddracht. Toch is er variatie: er is de open schoen, het kuithoge laarsje, de gele amazonelaars met

knopen opzij, de stoffen hoge schoen, de bottine met veter-sluiting of met een rij knoopjes opzij.

In 1830 nam de Izegemnaar Eduard Dierick een brevet op de assemblage van genagelde laarzen en schoenen. Al eeuwenlang werden alle schoenen ineen genaaid, wat de waterdichtheid en het verstellen nogal bemoeilijkte. Hij liet zijn werk brevetteren onder de naam 'waterdichte laarzen en schoenen', maar het brevet was enkel in de Nederlanden en gedurende 10 jaar beschermd, zodat het in het buitenland al gauw geïmiteerd werd. De uitvinding lag aan de basis van de latere bloei van de Izegemse schoennijverheid.

Omstreeks het midden van de 19de eeuw kwam de schoennijverheid in de ban van de mechanisering. De naaimachine werd operationeel, wat het naaien van de bovenleders zeer versnelde. In Amerika raakten schoenmachines bekend. In het buitenland (Amerika, Duitsland, Zwitserland, Groot-Brittannië en Frankrijk) ontstonden echte schoenfabrieken. België bleef achter en bleef vasthouden aan het handwerk - meestal thuiswerk - maar er ontstonden ook ambachtelijke bedrijven. Rond 1880 werd dan ook nog het chroomlooien uitgevonden en dat heeft in korte tijd het plantaardig geloid bovenleer verdrongen. Al deze uitvindingen samen maken dat, naar het einde van de eeuw toe, de rudimentaire volksschoen plaats maakte voor een meer elegant model. Op jaar- en feestmarkten werden voor het eerst 'betaalbare' confectieschoenen te koop aangeboden, de schoen kwam eindelijk in het bereik van alle lagen van de bevolking. Het dure handwerk kwam in de verdrukking, de Belgische

schoennijverheid kreeg het zeer moeilijk. Alleen de hogere kringen bestelden nog de 'haute couture'. Het is ook zo dat de schoenen die bewaard gebleven zijn vooral afkomstig zijn van de rijke klasse. Alleen zij konden het zich permitteren bijtijds te vernieuwen en de oude schoenen weg te bergen, omwille van de niet bijpassende kleding of de grillen van de mode. De armere mensen versleten hun schoenen tot op de draad en lieten de zolen verstellen tot er van het bovenleer niets goeds meer overbleef.

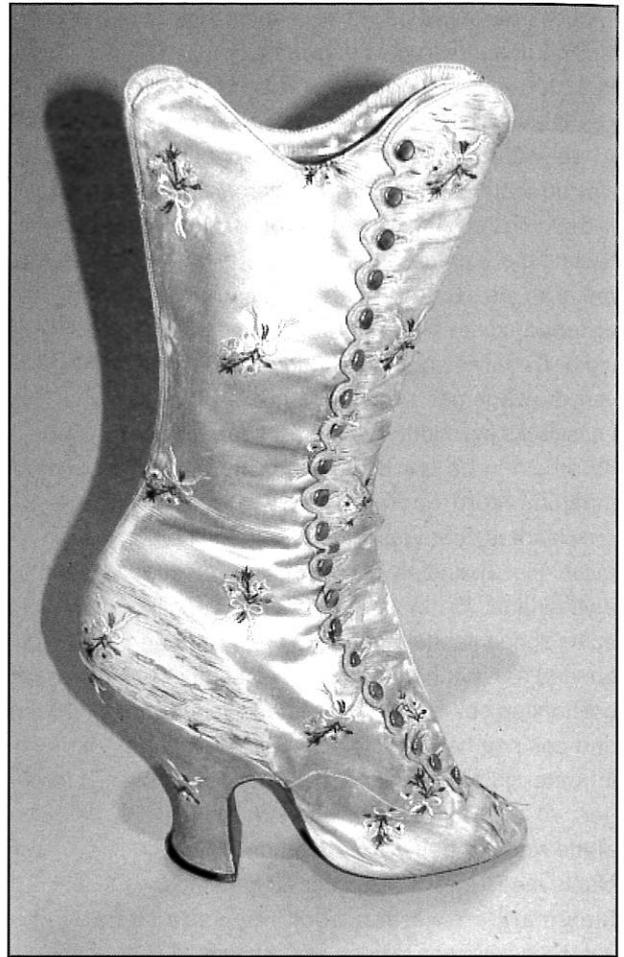

Kinderlaarsjes gemaakt op een rechte leest, einde 19de eeuw.

Laarzen die in 1830 gemaakt werden door Eduard Dierick uit Izegem, een paar voor koning Willem I én een paar voor een octrooi.

Terug naar de mode. In de tweede helft van de eeuw werd de keuze almaar rijker en mooier. Heren droegen bij voorkeur de zeer klassieke, maar ascetische richelieu- en molièreschoenen; in Engeland noemden ze dit oxford-schoenen. Tussen deze drie modellen zijn de verschillen miniem en voor een leek onduidelijk. Enige jaren later kwam ook de derby in de mode. De derby onderscheidt zich duidelijk van de drie vorige modellen, omdat het achterstuk met vleugels op het voorstuk gestikt is; daardoor kan de veteropening wijder open en is instappen gemakkelijker. Later waaide uit Engeland de mode over, om dezelfde vier modellen op de neus volgens een min of meer vast patroon te perforeren en andere perforatiefantasieën langs verschillende naden aan te brengen: de brogue-schoenen (van: brogueins, gaatjespatronen). Al deze types blijven klassiek tot op heden, de eerste drie als meer gekleed, de brogues meer als sportieve schoen. De bottines waren sober en elegant, vaak gemaakt van soepel kalfsleer. Ze sloten met veters of knoopjes, of ook soms met twee elastische stukken op de zijkanten. Soms was er een patte opzij, met enkele knoopjes. Naar het einde van de eeuw verschenen bottines die voor de helft haakjes, voor de andere helft gaatjes hadden voor de vetersluiting. Steviger schoenen, zoals de jachtschoenen, sloten met gespen. Daarnaast bleven ook het korte laarsje en de cilindrische laars in de mode. De dagdagelijkse damesschoenen leken op de herenschoenen. Damesbottines waren meestal van chevreau-leer of van stof, of van beide. De sluiting was zoals bij de herenschoenen, een andere keer was de vetersluiting opzij. Er waren meestal wel hakjes, gewoonlijk van 3-4 cm. 's Avonds werden escarpins gedragen, die sloten met lintjes of met een korte veter in twee gaatjes en waren versierd met een of meer strikken of met een rozet. Ze hadden meestal geen hak, of hoogstens een van één centimeter. Vanaf 1865 kwamen de beenstukken op, hoog of laag volgens de omstandigheden. Na 1880 verschenen de eerste schoenen met een overdreven lange neus, die nog meer geprononceerd werd omdat de schoenen allemaal zo smal waren. De dames verkozen een Louis XV-hak (soms ook bobijnhak genoemd) voor de geklede schoenen en een opgebouwde Cubaanse hak voor de sportieve modellen. Tot omstreeks 1890 waren zwart en bruin de meest voorkomende kleuren. Andere kleuren kwamen pas later in de mode en vooral dan bij damesschoenen. Zo zagen wij bottines in twee kleuren, of zelfs van twee verschillende materialen gemaakt. Jongerenschoenen waren nog altijd kopieën van de volwassenenschoenen. Jongens droegen dezelfde bottines of klassieke modellen, meisjes volgden de damesmode, zij het met een lagere hak. Kinderschoentjes sloten meestal met riempjes vanaf het hielstuk, soms met veters of gespen. Voor de volwassenen was er tussen 1875 en 1900 voortdurend variatie in de vorm van de leesten. De toppen gingen van lang en smal tot breed en vierkant. Vooral de puntige lange neuzen genoten de voor-

Amazonelaars van zijde, symmetrische leest, versierde vetersluiting vooraan, tweede helft 19de eeuw.

keur. Het duurde lang voor de leest bestudeerd werd met het oog op comfort. Voor de vervaardiging ervan moest men wachten op de industrialisatie. De belangrijkste vernieuwing die zich voordeed op het einde van de 19de eeuw had ook met leesten te maken. Sinds 1500 maakte men, in de regel althans, de schoenen voor beide voeten op een en dezelfde leest: een zogeheten rechte of symmetrische of eenballige leest. Voor herenschoenen was de kentering al eerder gekomen, rond 1900 werd het links-rechts onderscheid veralgemeend, ook voor dames en wat later ook voor kinderen toegepast. Terwijl de schoenmaker vroeger zijn leesten zelf moest maken, werd ook dit rond de eeuwwisseling een specialisatie. In 1900 werd in Izegem de eerste leesten- en hakkenfabriek opgericht, nadien volgden er nog drie.

Eerste helft 20ste eeuw: naar volledige mechanisatie

Tot 1900 was schoenen maken in België nog hoofdzakelijk artisanaal en veelal thuiswerk. Enkel in een paar grote steden als Brussel, Antwerpen en Gent werd rond 1900 op kleine schaal machinaal gewerkt. De machines werden vooral ingezet voor het maken van de dagdagelijkse schoenen, want de kwaliteit van het handwerk primeerde nog. Maar de Amerikaanse machines, de oppinmachine van Kopland en de randnaaimachine van Goodyear braken door in Europa. Er was weerstand tegen - bij Decoene in Izegem was er in 1888 bijna opstand - maar de verspreiding was niet te stoppen. Tegen 1910 waren er in België 134 schoenateliers voorzien van enkele machines. Een ervan was Ambiorix in Verviers gestart in 1895, maar in Tongeren gevestigd sinds 1907. In Izegem was vooral Decoene de voortrekker. Er waren nog meer uitvindingen, o.m. de bereiding van daimleder en van kalfsen geitenvellen als veloursleer. Maar dan kwam de grote spelbreker. De oorlog 1914-1918 legde de evolutie lam. De schoenen van de beginjaren van de 20ste eeuw bleven smal en nogal puntig. Vanaf 1910 werd de leest meer aangepast aan de voet, dus breder en korter. Hij wordt 'de Amerikaanse leest' genoemd, hoewel de Amerikaanse bolle toppen hier nooit aansloegen en wij eigenlijk een tussenvorm toepasten. In de modellen kwam niet zoveel verandering. In de vroege 20ste eeuw ging men beseffen dat ware schoonheid of standing van dames niet afhing van smalle en delicate voetjes. Enkels en voeten bleven ook niet langer verborgen onder hoepelrokken en lange mantels, zoals in de Victoriaanse tijd. Vrouwen raakten bovendien meer en meer buitenshuis betrokken in de economische activiteit en in de sport. Vrouwenbewegingen als de 'suffragetten' kwamen op voor algemene ontvoogding. De oorlog 1914-1918 speelde ook een rol in de emancipatiebeweging, doordat vrouwen vaak hun mannetje moesten staan terwijl de man aan het front was. Alles had zijn weerslag op de mode, die voortaan eiste dat kleding in dienst moest staan van gezondheid, comfort en schoonheid.

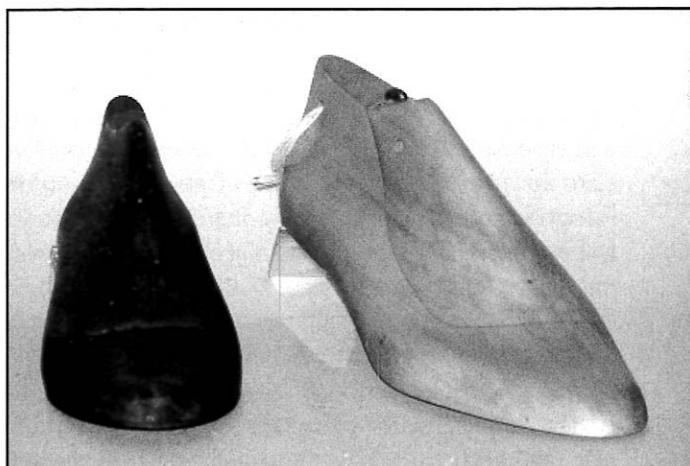
Het stads- en het wandelkostuum ontstonden, eerst voor de heren, dan ook voor de dames. Schoenen waren aangepast. Richelieus, in mindere mate derby's en brogues, bleven nog vele jaren de basis van zowel heren- als damesmode. De schoenen waren elegant en sober, sierlijk door hun lijn en hun lichtheid. Ze sloten met veters of knoopjes, soms met een elastiek die verborgen zat onder een sierlijke gesp. De dames, die voortaan hun benen lieten zien, verkozen de pumpschoen, een eenvoudige nauw aansluitende uitgesneden schoen zonder sluiting. Hij was uitzonderlijk wel eens versierd met een klein gespje of strikje en had steeds een min of meer hoge hak. Ook verschillende types van sportschoenen - niet te vergelijken met deze anno 2000! - deden in deze tijd hun

blijde intrede. De soepele en lichte tennisschoen, de hoge fietsschoen, zelfs de 'bains de mer' met gesoudeerde zolen werden gesmaakt. Aanvankelijk wijzigde de mode maar traag. Seizoenen, weer of tijd van de dag waren meer bepalend voor de dracht dan modetrends. Ze dicteerden de stijl en zelfs de kleur van de schoenen. Goede snit en kwaliteit, degelijke bescherming van kousen en ondergoed werden zeer op prijs gesteld.

Tot 1920 droegen de dames bij ons nog vaak bottines en laarsjes. Gewoonlijk waren ze zwart of somber bruin van kleur, in de zomer werden lichte kleuren als beige en wit gebruikt. Knoopjes ruimden meer en meer de plaats voor veters. Als versiering werden perforaties en bont gebruikt. Dameslaarsjes werden vervaardigd van leer, daim vilt of stof. De meest voorkomende hakken waren de Lodewijk XV-hakken van 5 of 6 cm hoog. Onder de sportieve schoen stond een rechte opgebouwde hak van een viertal cm. De heren droegen in het begin van de 20ste eeuw nog een escarpin van zwart vernis, met zeer lage hak en versierd met een knoop of een gesp. Geleidelijk kreeg de klassieke schoen weer de bovenhand en ook nieuwe types zoals de derby en de balmoral of kransbottine kwamen meer op. Meestal was de neus van de kransbottine opgenaaid en het bovenstuk was vaak van een andere kleur dan het onderstuk, of van vilt. Zij sloot met veters, knoopjes of elastieken opzij. Een los vilten beenstukje bestond eveneens. De veranderingen die er waren tussen 1910 en 1920 hielden verband met de grondstoffen, de afwerking of de versieringen. Versieringen leken belangrijk. Eerst waren er strikken en pompons van satijn, tule of chevrette, soms nog bekleed met parels of fijn zilverdraadweefsel. De vorm van de meeste gespen was breed en vierkant; ze werden geleidelijk kleiner en later ook rond, ovaal- of vlindervormig. De vroegere gespen waren gemaakt van gepolijst staal, later verscheen het synthetisch materiaal celluloid, bezet met parels. Ook na 1920 bleef de herenmode ongewijzigd. Er kwam wel een nieuwigheid als gevolg van de oorlog, namelijk de vliegenierslaars. Ze zag er uit als een grote derbybottine, met vetersluiting op het scheenbeen. Rond 1920 zagen wij op de damesschoenen veren, rozetten, fluweel, pels, linten, kant- en borduurwerk. Behalve de werk- en wandelschoenen waren er ook rijlaarzen. De namiddagschoen was een eenvoudige nogal puntige pump, subtiel versierd. Dan waren er ook nog avondschoenen, van donker fluweel, met een gekke gesp. Rond 1920 waren wij zo ver, dat de schoen een even belangrijk modeaccessoire geworden was als een hoed of een handtas. De kindermode bleef de hele tijd een navolging van die voor volwassenen. Ze bleef ook lange tijd onveranderd. De bottines kwamen voorlopig nog steeds terug in beeld, maar een grote variatie in sandalen kwam evenzeer voor.

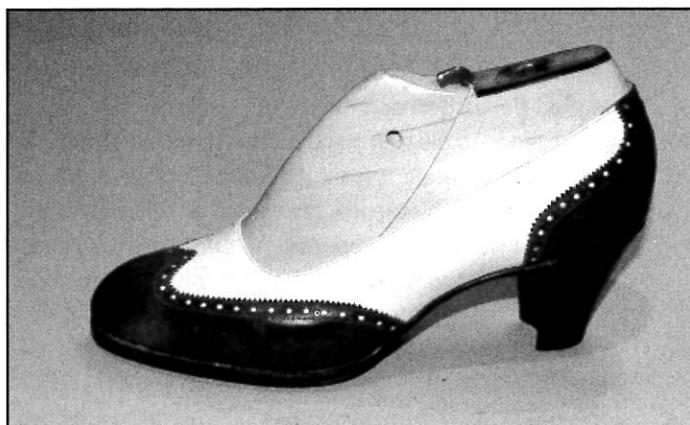
Links een zwarte full-brogue en rechts een bruine semi-brogue herenschoen. Beide schoenen hebben een gaatjespatroon op de neus en op de naden, maar de full-brogue heeft de opgestikte neus, een topje en twee zijvleugels en van de semi-brogue is de naad van de opgestikte neus recht.

Links een rechte of symmetrische of eenballige leest, rechts een asymmetrische leest voor de rechervoet (van koning Boudewijn).

Damesschoen met elastieksluiting op de wreef, verborgen onder een metalen siergesp. Rechte hak bekleed met celluloid. 1910-1920.

Sportieve damesschoen model full-brogue, bruin leer met perforaties en wit leren middenstuk, opgebouwde Cubaanse hak. Omstreeks 1920.

In de beginjaren '20 bleef er een gebrek aan grondstoffen bestaan en nochtans was de nood aan schoenen groot. Na 1920 hadden de bottine en het laarsje quasi afgedaan. Dé damesschoen van de beginjaren '20 was een pump met een Louis XV-hak, een vrij afgeronde neus en één riempje-met-knoopje over de wreef: de Charles IX of de zogenaamde charlestonschoen. Omstreeks 1924 werd dit ene riempje vervangen door gekruiste riempjes, maar de rest bleef. Voor de sportschoenen verkozen de dames een rechte Cubaanse (opgebouwde) hak. De decoratie van de damesschoenen was gevarieerd en geraffineerd: een spel met kleuren, materialen, gespen en motieven. In de tweede helft van de jaren '20 werden de hakken smaller en de versiering soberder. De modebewuste - kapitaalkrachtige - dames verlangden iets nieuws, iets levendigs voor elk seizoen. De herenschoenen vertoonden veel minder variatie, maar volgden toch de modetrend. De gevlochten schoen werd meer en meer gevraagd, de crêpe- en rubberzolen kwamen op. De kinderschoenen bleven de volwassenenmode volgen, hoewel de steungevende laarsjes stilaan veld wonnen. Tot aan de wereldcrisis 1929-1930 en ook weer na de devaluatie halfweg de jaren '30, werden de allermooiste schoenen gemaakt, schoenen van een ongeëvenaarde luxe. De creaties waren schitterend, de gebruikte leersoorten zeer gevarieerd, onder meer exotische soorten als krokodil, serpent en hagedis werden verwerkt en de afwerking was gewoon fenomenaal.

In de jaren '30 werden de lijnen van de schoen strakker en zuiverder, net als die in de architectuur. Het belang dat voordien gehecht werd aan de smalle, kleine damesvoet was voorgoed voorbij. De schoen werd breder en comfortabeler, de neus ronder en de hak lager. Bij de opkomende vrijetijdskleding, met pantalon en short, paste een lespadrille of een sandaaltje met platte hak. De Louis XV-hak raakte uit de mode. Andere nieuwigheden waren de

sleehak en de plateauzool, twee zaken die recent opnieuw opdoken. De herenschoenen waren veel minder gevarieerd en voor alles comfortabel. De richelieu bleef klassiek en kwam ook voor met een geperforeerde of geverniste neus, of als een brogue. Derby's en kranbottines bleken eveneens onmisbaar. Sportieve schoenen waren meestal uit twee kleuren gemaakt, eventueel van twee verschillende materialen als leer en vilt. De kindermode bleef nog teveel in het spoor van de volwassenenmode. Het meest gedragen kinderschoentje was een Charles IX, gesloten met één riempje en een knopje en zonder hak. Veel kinderschoentjes waren Kneipp genaaid, d.w.z. dat het bovenleer niet onder de zool, maar boven op de rand van de schoen genaaid werd.

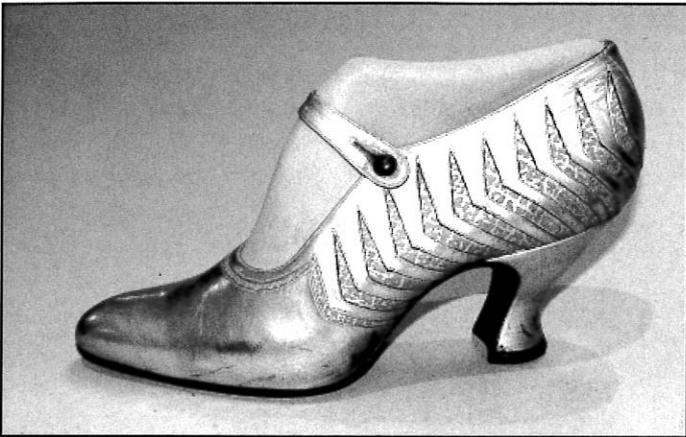
Intussen nam ook de mechanisatie snel toe. Tegen het einde van de jaren '30 was het handwerk zo goed als voorbijgestreefd. De oorlogsjaren 1940-1945 betekenden het einde van een tijdperk, ook voor schoenen. De ledervoorraden raakten vlug uitgeput - bijna alle huiden werden ingevoerd - of door de Duitsers opgeëist. Schoenen werden tot in het oneindige hersteld. Allerlei restjes en vervangmaterialen werden in de schoenproductie gebruikt. Zolen waren grotendeels van hout, bovenleders en voeringen van textiel. Zelfs konijnenvelletjes werden verwerkt. Erg in trek waren veterschoenen en sandalen die weinig materiaal vereisten. Uiteraard was voor de rijken altijd wel iets te vinden en daarmee werden zware en luxueuze schoenen gemaakt. De typische naoorlogse schoen had een zware (beklede) zool met een massieve sleehak. Passend bij hun wijde rokken droegen de jonge dames een hoge pump met open middenvoet, of een sandaal. De stevige hak versmalde naar onderen toe en de plateauzool werd tot 1 à 2 cm herleid. Nieuwe materialen, zoals plexi-glas en plastic werden ook in de schoenen verwerkt.

Twee klassieke herenschoenen: links een zwarte richelieu (of oxford), rechts een bruine derby van croco. Beide van de jaren '30.

Links een herenkransbottine, onderstuk van zwarte chevreau, bovenstuk van beige daimleer, vetersluiting door middel van haakjes en gaatjes. Rechts een damesbottine van zwarte chevreau, met patte en knoopjessluiting opzij en Lodewijk XV-hak. Beide begin 20ste eeuw.

Damesschoen model Charles IX, met enkelriempje en een knopje, Lodewijk XV-hak. (wordt ook charlestoenschoen genoemd) 1920.

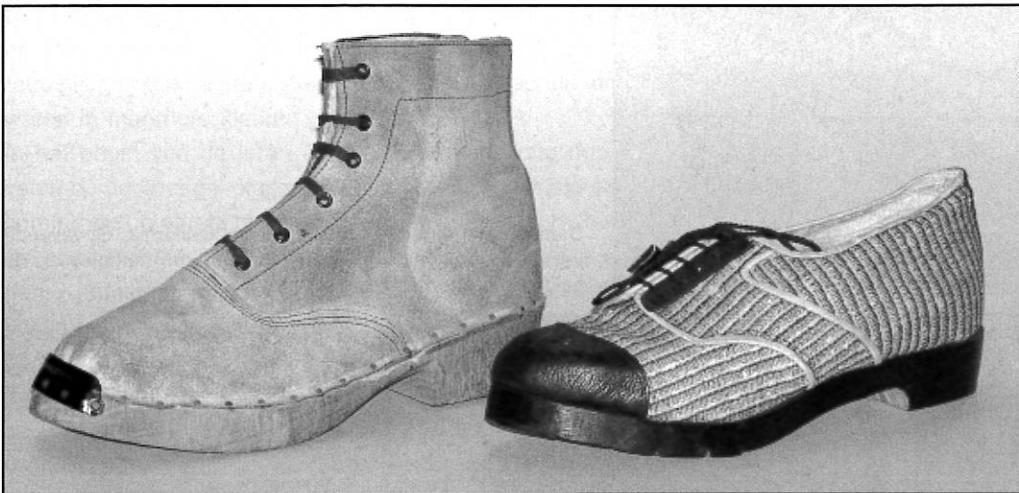
Sandaaltje met sleehak, jaren '60.

Drie damesschoenen van de Izegemse firma Eperon d' Or, de absolute wereldtop inzake vormgeving en afwerking. Jaren '30.

Drie zwarte kinderschoentjes uit de jaren '20 en een bruin uit de jaren '30. Het bruine schoentje (tweede van rechts) is Kneipp-genaaid.

Twee oorlogsschoenen uit '40-'45. Links een klompschoen, een bovenleer van splitleer gemonteerd op een houten zool, met metalen neusbescherming. Rechts een dameschoen van gestreepte stof, gemonteerd op een plooibare houten zool.

Tweede helft 20ste eeuw: naar mondialisering

Het typische damesmodel van de jaren '50 was de californië, een kleurrijke zomerse schoen met een zware beklede rand en een ronde brede neus. Vanaf 1955 werd de neus steeds puntiger en de hak fijner. Deze kenmerken leidden tot de typische damespomp van einde jaren '50 - begin jaren '60: de pomp met zeer scherpe top en met een naald- of stilettohak. Andere modellen uit de tweede helft van de jaren '50 waren de Turks-geïnspireerde muiltjes, gemaakt van bewaterde zijde of bedrukt leer. Jonge meisjes droegen flatjes met een dunne doorlopende zool zonder hak en ballerina's die met een elastiek rond de voet aansloten. Jongens droegen een rock'n roll-schoen met dikke crêpe- of rubberzolen.

De jaren '60 betekenden opnieuw een revolutie in de schoenmode. Rond 1964 kwam er een bruusk einde aan de puntige pumps met naaldhakken. De schoenvorm evolueerde van een puntige naar een stevige neus, een dikke

zool en een vrij lage, naar onder toe verbredende blokhak. Andere kenmerken waren de strakke geometrische belijning en de contrasterende motieven. Er werd geëxperimenteerd met allerlei goedkope leersoorten en synthetische materialen. Verder zullen de jaren '60 herinnerd worden als het decennium van de korte en de hoge laars, die al sinds de jaren '30 uit het modebeeld verdwenen was. Met de opkomst van de minirok werd de kniehoge laars een essentieel modeaccessoire. De laarzen sloten met een rits aan de binnenzijde van het been, later werd elastisch materiaal gebruikt dat een rits overbodig maakte. Opmerkelijk was dat laarzen zowel winter- als zomermode uitmaakten.

De jaren '70 vertoonden een logisch vervolg van de jaren '60. De stevige hoekige neus werd zo mogelijk nog meer geaccentueerd, de zool werd steeds dikker tot een plateauzool van 3 tot 5 cm dik, de blokhak van een 4-5 cm bleef zoals hij was. De zogenaamde platformschoen werd ook door bepaalde mannen gedragen. Het gebeurde ook wel dat de plateauzool doorliep, zodat we een sleehak

Twee damespumps met kleine versieringen. Links pump van zwarte daim, gemaakt voor prinses Lilian. Rechts pump van bruine hagedis, met wit biesje. Beide jaren '50.

Damespump van zwarte daim model california. Opvallende versiering met veelkleurige geplooid leren riempjes op de beklede rand en bovenaan.

Rechts een pump met zeer scherpe top en naaldhak uit 1960. Links een laarsje met een andere, nog scherpere top uit 2003.

Pump met brede neus, patchwork op de voorvoet, plateauzool 2,5 cm en blokhak. Tweede helft jaren '70.

kregen. Deze sleehak was van kurk, hout, of een synthetisch materiaal. Het bovenwerk kon evengoed van leer of van textiel zijn, met bloemetjes bezaaid (de flowerpowerperiode) of met een andere versiering bedrukt. Naar het einde van het decennium toe verscheen het hele lage laarsje, bij voorkeur met een hoge hak. Dezelfde hoge hakken zagen wij ook bij de pumps met enkelbandjes, die vaak samen met een pantalon gedragen werden. Typisch voor de jaren '70 was nog het patchwork dat in de voorvoet verwerkt kon zijn. Om de tegenstelling volledig te maken, kenden de jaren '70 ook nog de rage van de 'kickers', een eenvoudige tweekleurige bottine met een crêpezool en de mode om echte sportschoenen te gaan dragen als dagelijks schoeisel.

In de jaren '80 bestonden er talloze naast elkaar staande tendensen en stijlen, zodat iedereen zijn gading vond. De modellen uit de jaren '70 bleven bestaan, maar functionaliteit werd meer en meer op prijs gesteld. Zwart was dé modekleur van de jaren '80. De hoge laarzen verdwenen ten gunste van lage en van bottines, die soms in retrostijl gemaakt waren. Zomerse gevlochten schoenen waren in meerdere kleuren gemaakt.

In het begin van de jaren '90 werd de mode nog door velen op de voet gevolgd, maar toch kwamen vrijheid en comfort op de eerste plaats. Hoewel de modetijdschriften de hoge hakken promootten, werden ze zelden gedragen. Kenmerkend voor de mode van 1991 was het veelvuldig gebruik van goud- en zilverkleurig leer en van geborduurde versieringen. Zwart was de hoofdkleur, vooral 's winters. 's Zomers zagen we veel pastelkleuren, vaak gecombineerd met nubuckleer en gevlochten schoenen in meerdere kleuren. In '92-'93 beleefden wij de wedergeboorte van de typische hakken uit vorige periodes. De klassieke herenmode was Brits getint, met variaties op de brogue. Maar ook de bootmodellen en de geperforeerde of gevlochten schoenen bleven 's zomers in de smaak vallen. Een bevestiging als felgekleurde gymschoentjes ging er bij de jonge meisjes in als zoete broodjes. 's Winters droegen ze laarsjes met een platte hak en versierd met een pelsje.

Een droevige vaststelling is, dat de productie intussen verplaatst was naar de lage-loonlanden. De schoenen aan onze voeten konden waar ook ter wereld gefabriceerd zijn.

De 21ste eeuw: nog geen geschiedenis

De jaren 2000 zijn gekenmerkt door de damesschoenen met heel scherpe toppen, vaak dan nog zonder hielstuk als muiltjes gedragen. Grote of brede voeten werden er niet altijd mooier van, maar mode kan dwingend zijn. Algauw werden hier en daar de scherpste neuzen afgetopt. Bottines leken out, 's winters werden weer laarsjes gedragen. Sinds de winter 2003 zien wij weer volop hoge laarzen. In de zomer zijn het ballerina's, met of zonder linten, biesen en motieven. Uiteraard is de keuze en het verschil in smaak enorm en eigenlijk kan alles.

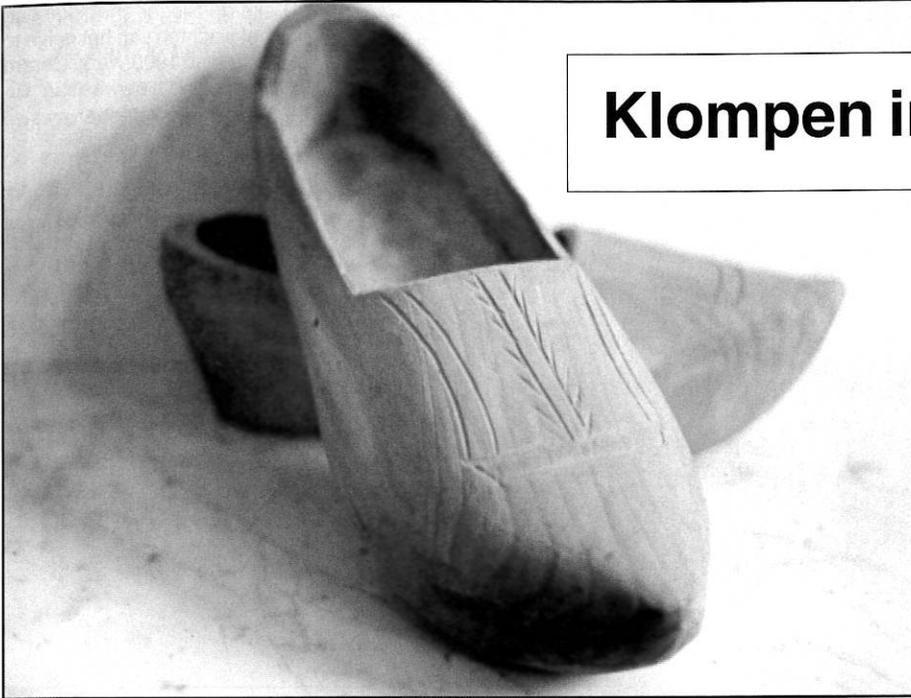
Er is weinig kans dat onze schoenen Belgisch zijn. België is geen schoenenproducent meer! Sinds de jaren '60 zakte de tewerkstelling met tien procent of méér per decennium. In 1950 waren er nog 18.000 schoenmakers in België, nu zijn er - in de vier (!) overgebleven fabrieken - nog zo'n 145. 50 jaar geleden waren er in Izegem nog ruim 100 fabrieken met 5.000 schoenmakers, nu is er nog één fabriek met 35 personeelsleden. Wat zijn de oorzaken van het drama? Was het onafwendbaar? Komt het ooit nog eens goed met de Belgische schoennijverheid? Dit is een ander verhaal.

Raf Vandenberghe
Ere-conservator Nationaal Schoeiselmuseum Izegem
Meensesteenweg 77
8870 Izegem

Bibliografie

- C. DE FORCHE, Historische, geografische en sociale aspecten van het schoeisel, vertaling museumcatalogus Deutsches Ledermuseum & Schumuseum, Offenbach, 1980, in : *Ten Mandere*, nr. 84, november 1989.
- J. DOUCET, *Chaussures d'Antan*, Paris, 1913.
- G. GALL, e.a., *Deutsches Ledermuseum. Katalog Heft 6. Deutsches Schumuseum*, Offenbach, 1980.
- P. LACROIX, e.a., *Histoire des cordonniers et des artisans. L'histoire de la chaussure depuis les temps les plus reculés jusqu'à nos jours*, Paris, 1852.
- N. POULAIN, M. TOURNIER, R. VANDENBERGHE, *Schoenendans in het Modemuseum. Schoenen van 1900 tot nu*, Hasselt, 1992.
- C. PROBERT, *Shoes in Vogue since 1910*, London, 1981.
- LASLO VASS en MAGDA MOLNAR, *Handgemaakte herenschoenen*, Könemann Keulen, 1999.
- J.B. YERNAUX, *La chaussure à travers les âges*, Bruxelles, 1929.

Klompden in Vlaanderen*

Godelieve Boone

1. Klompden, een populair schoeisel in Vlaanderen

*'Klompden aan de voet,
Klompden aan de voet
Staat onze gultjes goed'*

Met dit, bij ons destijds, heel populair kindliedje, waarvan René De Clercq de tekst en Emiel Hullebroeck de

muziek schreef, wil ik mijn klompengeschiedenis graag introduceren.

Niet alleen kinderen droegen klompden of 'blokken'. De boer en de boerin op het veld en in de stal, de werkmens in de fabriek, de slachter, de 'beenhouwer' (in het Algemeen Nederlands de slager), de schrijnwerker in zijn 'atelier' (werkplaats), de smid ... waren in Vlaanderen klom-

'Tiske de Sleger' met bazelen en muts bij het slachten van het varken te Haacht rond 1900. 2de v.r.n.l. de hovenier van de familie Vandenschriek met klompden en uiterst rechts Valentine Vandenschriek. Verz. Gerard Feremans, bewaard in Erfgoedhuis Kortenberg v.z.w.

* Alle afbeeldingen bij dit artikel komen uit de collectie van Godelieve Boone, tenzij anders vermeld.

'Tiske de Sleger' met klompen bij het slachten van het geitje te Haacht rond 1900. Verz. Gerard Feremans, bewaard in Erfgoedhuis Kortenberg v.z.w.

pendragers. De klomp was en is nog steeds een heel uitzonderlijk goed en gezond schoeisel. Men heeft er nooit koude voeten in. Het is ook het beste middel tegen zweetvoeten. Het was rond 1900 ook het goedkoopste schoeisel. De smid besloeg het paard in zijn smidse. Klompen waren hiervoor een betere bescherming dan schoenen tegen de stampen van het paard.

2. Verschillende regio's identificeren zich met klompen

'*En revenant de la Lorraine avec mes sabots*' laat er geen twijfel over bestaan. In Lorraine droegen ze vast en zeker klompen. Ook de Franse Pyreneeën worden vermeld als de streek, waar de klomp haar oorsprong vond. Dat zullen de Nederlanders waarschijnlijk niet graag horen. Zij zijn ervan overtuigd dat de oorsprong van de klomp in hun land moet gezocht worden. Klompen behoren tot de nationale symbolen van Nederland. Een Volendamse boerin moet klompen dragen. Het Volendamse kostuum groeide toeristisch uit tot de nationale dracht van Nederland. Ook Duitsland is kandidaat als het op klompen aan komt. Waarom zijn er immers zoveel 'klompenbals' in Duitsland? Wat hebben ze daar met klompen te maken?

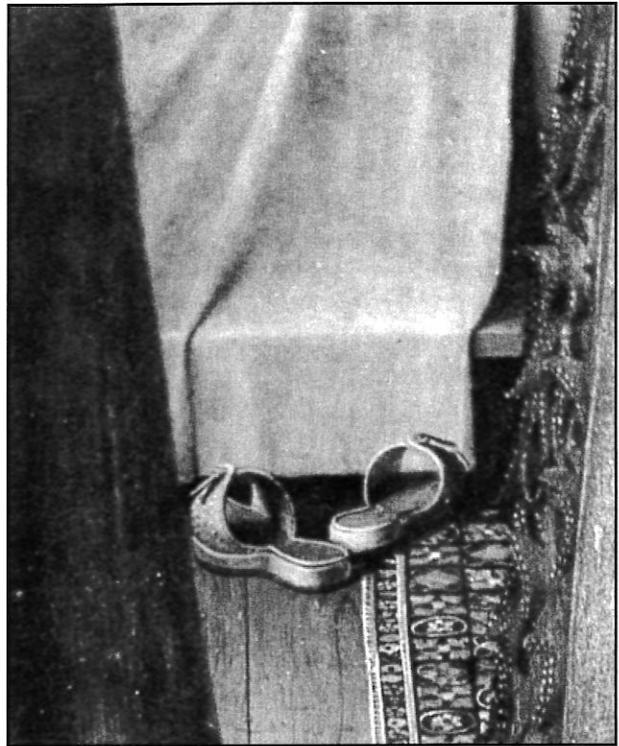
3. Trippen en patijnen

We gaan terug tot de 15de eeuw, de Bourgondische periode. Trippen en patijnen vinden we op het schilderij 'Het echtpaar Arnolfini' van Jan Van Eyck uit 1434, dat bewaard wordt in de National Gallery te Londen. Voor de heer des huizes links op het schilderij vinden we trippen,

Trippen in 1434, detail uit het schilderij 'Het echtpaar Arnolfini' van Jan Van Eyck, bewaard in de National Gallery te Londen. Bron: RAFFAELLO BRIGNETTI, *L'opera completa dei Van Eyck*, Milano, 1966.

een soort van overschoenen. Trippen hadden houten zolen, die aan de hiel en aan de voorkant verhoogd waren. Ze waren voorzien van een lederen riempje. Met deze trippen, waarin de schoenen gestoken werden, kon men de modderige straat op. Midden op hetzelfde schilderij zien we patijnen. Het waren platte houten zolen, die men binnenshuis droeg als pantoffels. Bij het echtpaar Arnolfini waren het rode patijnen. Archeologische opgravingen in Walraversijde (Raversijde in West-Vlaanderen) rond 1465 bevestigden het gebruik van dit schoeisel. 'Stillegangen' waren in Walraversijde de duurste overschoenen. De zolen waren van kurk of leder en waren bedekt met leder.¹

Patijnen in 1434, detail uit het schilderij 'Het echtpaar Arnolfini' van Jan Van Eyck, bewaard in de National Gallery te Londen. Bron: RAFFAELLO BRIGNETTI, *L'opera completa dei Van Eyck*, Milano, 1966.

4. De oplossing bij Brueghel

Bij Brueghel in de 16de eeuw droegen de afgebeelde personen bijna altijd schoenen. Op het schilderij 'De strijd van de carnaval tegen de vasten' uit 1559, bewaard in het Kunsthistorisch Museum te Wenen, werd de vasten uitgebeeld met trippen, de carnaval met schoenen. Klompen vinden we hier niet terug. Op het schilderij 'De Kinderspelen' uit 1560, eveneens bewaard in het Kunsthistorisch Museum te Wenen, vinden we massa's kinderen allen met schoenen. Slechts één kind, dat een vollaard (een langwerpige krentenbrood als speciaal gebak met kerstmis, in het Frans een 'cognou') draagt is afgebeeld met klompen. Een uitzondering bij Brueghel. Klompen waren dus in de 16de eeuw zeker nog geen algemeen gedragen schoeisel. Het kinderspel werd omschreven als 'met de vollaard spelen'.

Een klompendrager met een volvaard uit 1560, detail uit het schilderij 'De Kinderspelen' van Pieter Brueghel, bewaard in het Kunsthistorisch Museum te Wenen. Bron: GIOVANNI ARPINO, *L'opera completa di Bruegel*, Milano, 1966.

¹ C. KIGHLY, *Walraversijde 1465, van archeologische opgraving tot daadwerkelijke reconstructie*, s.l., 2003, p. 118-123.
HENRI VANNOPPEN, De streekdracht in 1465 in Walraversijde (W.-VL.), in : *Volkskunst*, s.l., 2004, p. 79-80.

5. Veel schoenmakers en weinig blokmakers

Spreekwoorden zeggen dikwijls veel over de ouderdom van een schoeisel. Schoenen vinden we terug in: 'om hakken hebben', 'de hakken laten zien', 'ieder weet zelf het beste waar de schoen wringt', 'wie de schoen past, trekke hem aan', 'in de schoenen schuiven', 'in andermans schoenen staan', 'de stoute schoenen aantrekken' en 'gooi nooit oude schoenen weg, voordat je nieuwe hebt'. Laarzen komen terug in 'dat lap ik aan mijn laars'. Klompen komen niet aan bod in het *Groot Spreekwoordenboek*.²

Brueghel schilderde 'De spreekwoorden'. Op dit schilderij vindt men het spreekwoord 'Daar staan klompen'. Dit betekent dat men tevergeefs wacht. Op het schilderij van Brueghel worden geen klompen weergegeven, het gaat hier echter om trippen in het venster van de hoeve.³

In de Hollandse steden had men corporaties van 'patijnmakers en hoelblokmakers'. Hoelblokmakers maakten holle blokken. In Vlaanderen vinden we weinig klompenmakers voor 1800. Zelfs later was blokmaker dikwijls een bijberoep voor landbouwers in de winter, een periode van verdoken werkloosheid.

6. De productiecentra in België

J. ROLAND, *Atlas - Leerboek der Aardrijkskunde met den tekst tegenover de Kaarten*, Namen, Westmael-Charlier, 1902, geeft heel wat gegevens rond kledijproductie in onze provincies: kant, linnen, mandenvechterij, gebreide goederen, wollen stoffen, het vlechten van strohoeden, maar klompen worden over het hoofd gezien. Uit sociaal-economische studies weten we dat klompen belangrijk waren in het Land van Waas en ook in Oost-Brabant (Diest, Aarschot) en in Wallonië. De mannenklomp werd vooral in Vlaanderen geproduceerd, de vrouwenklomp vooral in Wallonië. Het lijkt wel een Belgisch compromis. De - vooral zwarte vrouwenklompjes - heten in Midden-Brabant 'Franse blokskes' of 'Walinnekes'.

7. De productie van klompen

Klompen werden gemaakt uit 'canada' (Canadese populier), olm, els, abeel, rode wil en notelaar. De duurste blokken waren deze uit wilg, rood van kleur. De witte canada-blokken waren de goedkoopste. De olmen waren bruin van kleur en de abelen zelfs nog roder dan de wilgen. De productie omvatte heel wat fasen: het zagen van de boom met de afkortzaag, het klieven van het hout op het kapblok, het 'verbijlen' of de eerste vorm geven met een bijl, het uithalen van de 'klamp' of het onderste van de klomp met een 'destel', het verkrampen met een grofmes of 'krammes' op een snijpaard zodat de kap tot stand kwam, het uithollen van de blok op de 'heulbank' met een 'voorganger', het uitschroeien of een zo groot mogelijke opening maken met de schroeiboor, de hiel fijnmaken langs de binnenzijde met een hielmes of 'vessemes', de zool fijnmaken met een zoolmes, de teen fijnmaken met een teenmes, de bovenkant van de klomp langs de binnenkant afwerken met een 'opdraaier', de buitenkant van de klomp fijnmaken met een schrabber of met glasafval, de klomp versieren met een rits en de klomp schilderen.⁴

8. De klompen in het dagelijkse leven in Midden-Brabant

Klompen werden gestapeld in 'wissen'. Een wis klompen was gelijk aan 13 paar. Ze werden met een ijzeren draad opgestapeld. Er waren vier maten in klompen: halfwerk (13-18 cm), drieling (19-24 cm), andermans (24,5-26,5 cm) en mans (27-32 cm). De maten werden langs de binnenzijde genomen.⁵ Ook in het strafsysteem op school kwamen de klompen voor: de 'ezels' moesten met kartonnen ezelsoren op de trede zitten, de 'lange tongen' kregen een lange tong in karton omgebonden, de lastigaards vlogen het 'houillekot' (kolenhok) in of moesten met hun blote knieën in de blokken zitten. De scherpe kanten van de klomp konden pijn doen.

Erps-Kwerps had de reus 'Pie Blok' en de dansgroep 'De Hollen Blok', waarvan de leden bij hun huwelijk een paar klompen als geschenk kregen, versierd met hun namen en met de afbeeldingen van de twee reuzen 'Pie Blok' en 'Trieneke' en opgevuld met droge bloemen.

² E. VAN EEDEN, *Groot Spreekwoordenboek*, Aartselaar, 1997, p.140-143.

³ R.M. en R. HAGEN, *Pieter Bruegel de Oudere rond 1525-1569. Boeren, zotten en demonen*, Keulen, 2001, p. 36-37.

⁴ HENRI VANNOPPEN, *50 Oude Ambachten uit het landelijke Brabant*, Erps-Kwerps, 1979, p. 121-125.

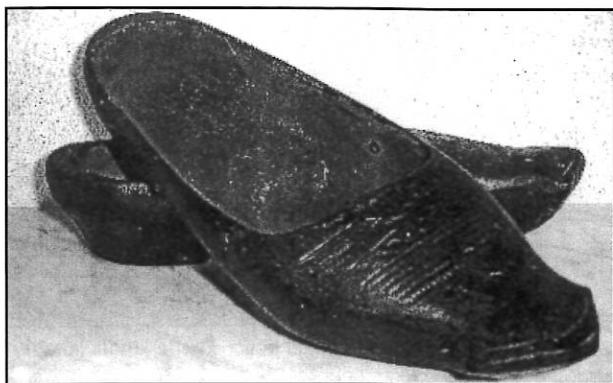
⁵ *Ibidem*, p. 122.

9. De klompencollectie en de Monumentendag 2005 rond het thema hout

Gedurende verschillende jaren bouwden we een klompenverzameling op, die bewaard wordt in het Erfgoedhuis Kortenberg v.z.w., Dorpplein 16, 3071 Erps-Kwerps. Een reeks van deze klompen worden hier ook afgebeeld.⁶ 2005 heeft hout als thema van de Monumentendag. Het Erfgoedhuis Kortenberg werkt hieraan mee met een expo onder de titel 'Hout, klompen en de klompenmakerij De Kerf'. Deze laatste is afkomstig uit het Waasland en vestigde haar klompenfabriek eerst in Steenokkerzeel en nadien in Erps. Pol De Kerf drukte als

klompenmaker zijn bewondering voor het vak als volgt uit: *"Vraag eens aan Picasso dat hij tweemaal hetzelfde schilderij schildert. Hij zal het niet kunnen. Doch een klompenmaker moet 2 klompen maken, die bij elkaar passen. Ze moeten dezelfde vorm hebben en complementair zijn; de linker en de rechterklomp"*. Wat er ook van zij, onze collectie klompen is een ode aan hun ambachtelijke kunst. Iedere klomp is een pareltje op zich. Geniet ervan!

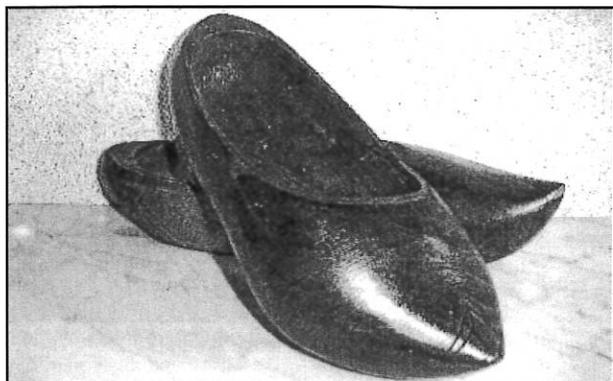
Godelieve Boone
Kwerpse weg 58
1910 Nederokkerzeel

Zwarte geritste klompen. Waarschijnlijk uit Bergen (Mons) in Wallonië.

Geritste klompen uit Kortenberg.

Kinderklompen in gevernist natuurhout.

Klompen uit Meerbeek (links) en uit Aarschot (rechts). De Aarschotse klompen zijn het werk van de Aarschotse klompenmakers Wijns en zoon.

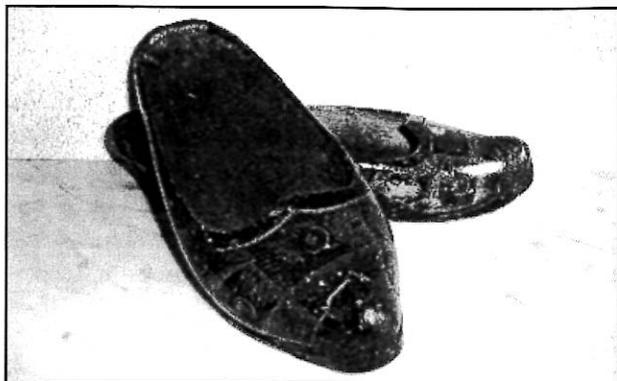

Zwarte geritste klompen. Het grootste paar zijn waarschijnlijk mannenklompen, het kleinste vrouwenklompen.

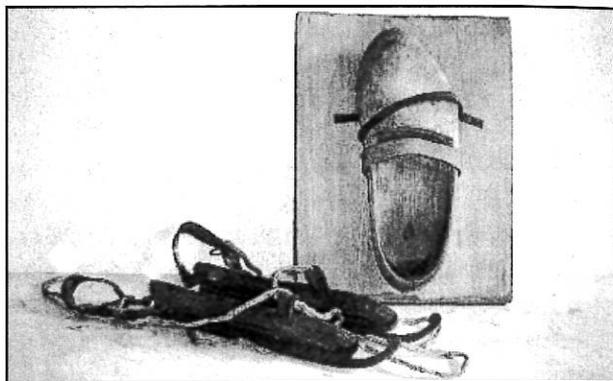

Vier paar zwarte geritste kinderklompen.

⁶ Sigrid De Cuber en ikzelf zorgden voor de fotografie. Richard De Cuber en Arnaud Piraprez voor het computerwerk.

Bruine/zwarte met sponstechniek bewerkte klompen, gedragen in Nederokkerzeel.

Een sneeuwklomp en een 'schuiverdijn' of ijschaats.

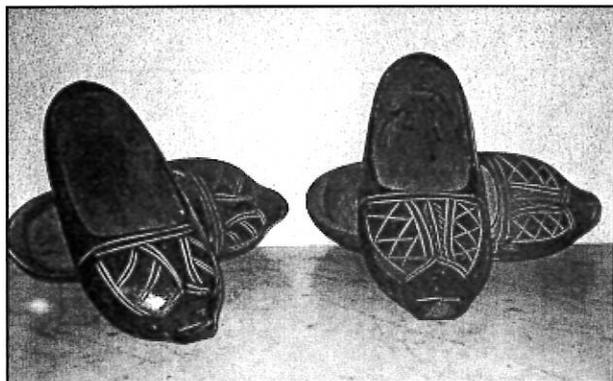
Een hollen blok of natuurhouten werkkomp.

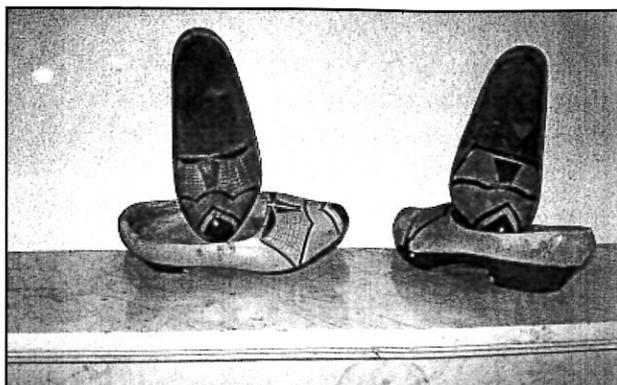
Zwarte, geritste en met een vogel beschilderde kinderklomp gedragen in Nederokkerzeel.

Zwarte, geritste klomp, gevonden te Diest maar vervaardigd in Wallonië.

Klompen gevonden op de Brugse folkloremarkt.

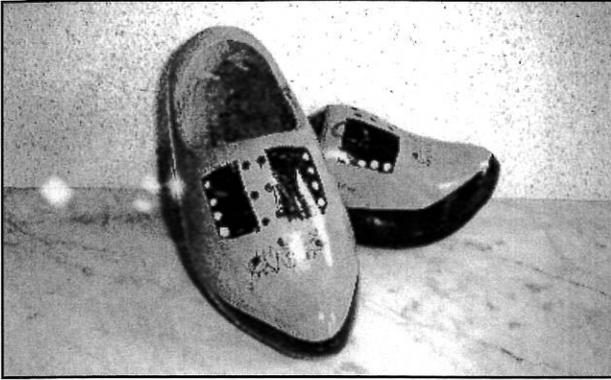

Geritste en beschilderde klompen met gelijkenissen en verschillen.

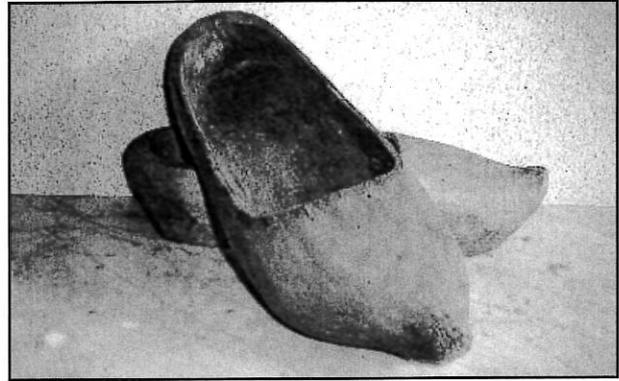

Eenvoudige geverniste natuurhouten klomp zonder versiering.

Nederlandse kinderklompen.

Zeer eenvoudige, ruw afgewerkte klompen uit natuurhout uit Ellezelles in Henegouwen.

Kinderklompjes.

Klomp met schoenimitatie (maat 20) gekend in Kampenhout en Aarschot.

Geritste klompen met opgeplakt motief. Ze ogen mooi maar zijn minder ambachtelijk.

Klompen uit de streek Izegem en Roeselare.

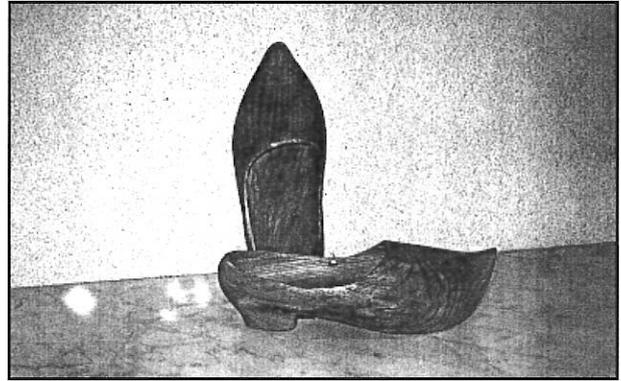
Klompen uit de streek Izegem en Roeselare.

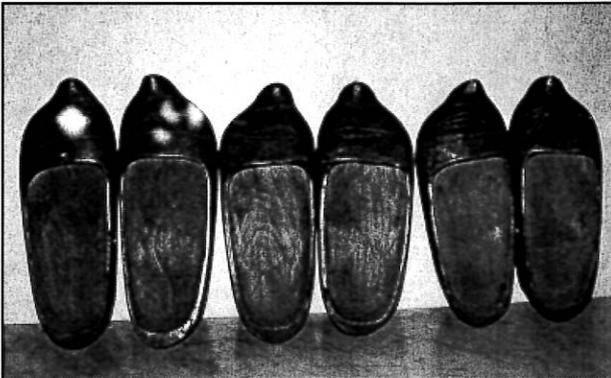
Klompen uit de streek Izegem en Roeselare.

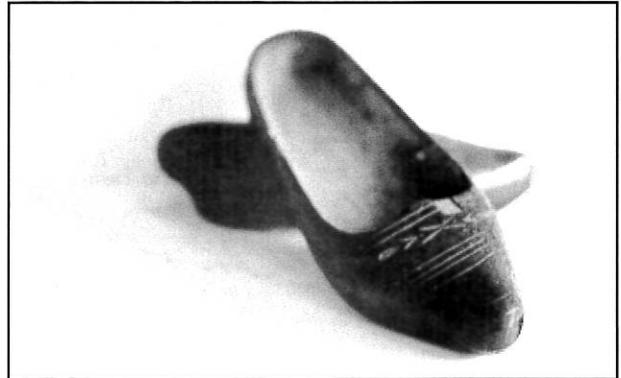
Zwarte geritste klompen.

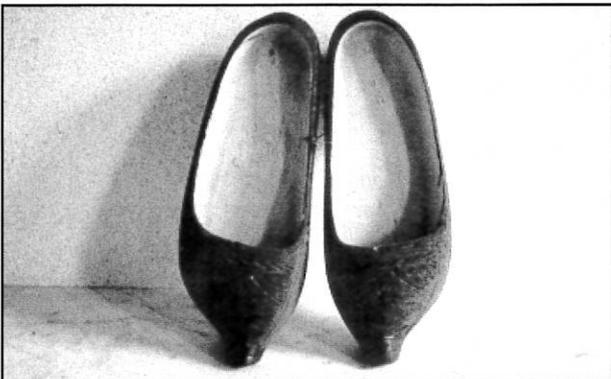
Eenvoudige gevorniste natuurhouten kinderklompen.

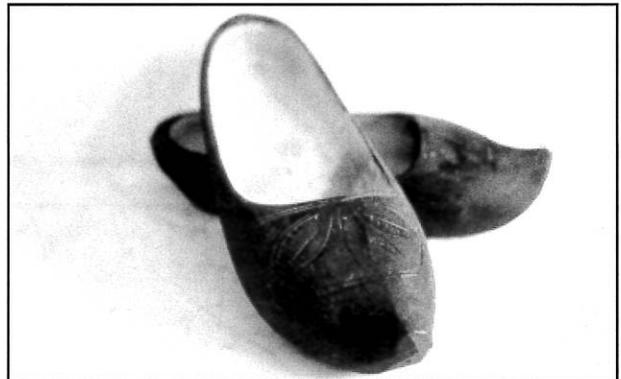
Zwarte vrouwen- en meisjesklompen gevonden op de Brugse folkloremarkt.

Kinderklompen uit Diest.

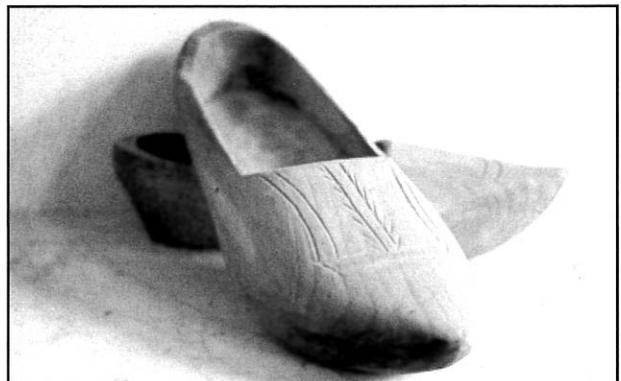
Zwarte klompen.

Zwarte klompen.

Sierklompje met 'Leve vader' op.

de EZEL

van stomme ezel tot lievelingsdier

Hans Siebmacher: *Ezel in landschap*. Emblematische tekening van een ezel met twee vogels op de rug d.i. beter dan drie vogels in de lucht of tien. Hij kijkt naar de distel, symbool voor mannelijke trouw. CAMERARIUS, Symbolorum et emblematum, Tres I, In: *Typis Voeglinianis*, Nurenberg, 1605.

Harry F.E. Vermeir

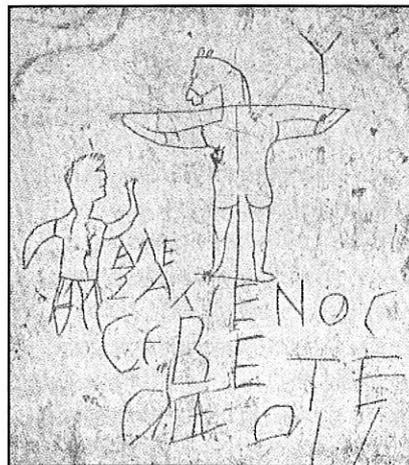
Omschrijving van het begrip

[<Lat. *asellus*]

Eenhoevig dier uit het geslacht der paarden (*equus asinus*), zich onderscheidend door een dikkere kop, lange oren en een alleen aan de punt behaarde staart: *tamme, wilde ezels; Kaapse ezel, zebra; broeder ezel*, het eigen (ascetisch afgebeulde, magere) lichaam (naar een kwalificatie van Franciscus van Assisi).¹

Betekenis als symbool

- algemeen: embleem van de *dwaasheid*.¹ Van daaruit dan gebruikt als schimpmodel.
- *nederigheid en armoede* (christelijke traditie). Jezus koos een ezelsveulen voor zijn intocht in Jeruzalem, zowel om de profetie in vervulling te laten gaan als om de deugd van deemoed te tonen;²
- *luiheid en koppigheid* in folklore;⁴

Op de Palatinus te Rome, *Het kruisbeeld van de Palatinus*. Grieks opschrift: "Alexamenos aanbidt zijn God".³ We zien een man, een christen voor het kruis waarop Christus met een ezelskop is afgebeeld. In de Romeinse tijd was het de bedoeling op deze wijze de christenen te beschimpen.

¹ JACK TRESIDDER, *Symbolen en hun Betekenis*, Londen, 2000, p. 49.

² JACK TRESIDDER, *o.c.*, p. 49.

³ JACK TRESIDDER, *o.c.*, p. 16.

⁴ idem.

- *kerkhofsymboliek*: een grafzerk of bidprentje met een stenen open boek als symbool van het leven, maar met een bladwijzer of ezelsoor betekent het dat de *dood ongeroepen, plots komt*;⁵
- in de heraldiek embleem van het *geduld*;⁶
- in de kerstal en samen met de os, symbolen van *heidendom* (ezel) en jodendom.⁷

In het Oude Testament

- *"Simson was richter of leider in Israël toen de Israëlieten door de Filistijnen werden onderdrukt. Hij haalde zijn fysieke kracht uit zijn lange haren, daar God hem gezegend had. Aldus mochten ze niet worden geknipt. ... Toen de Filistijnen Simson gevangen probeerden te nemen, doodde hij er duizend met een ezelskaak."*⁸
- *"Soms wordt Salomo afgebeeld terwijl hij Jeruzalem op een ezel binnenrijdt om door de priester Zadok tot koning te worden gezalfd als een vooruitwijzing naar Christus' intocht."*⁹
- De ezel van Bileam door een engel tegengehouden. (Numeri 22: 32-33)
*"32 Toen zei Jehovah's engel tot hem. «Waarom hebt gij uw ezelin nu al driemaal geslagen?» Ziel ik – ik ben uitgetrokken om weerstand te bieden, omdat uw weg lijnrecht tegen mijn wil is geweest.
33 De ezelin nu zag mij en trachtte reeds drie maal voor mij uit te wijken. Veronderstel dat ze niet voor mij was uitgeweken! Want dan zou ik u nu reeds gedood hebben, maar haar zou ik in leven gelaten hebben."*¹⁰

Bij de profeet Jesaja lezen we 1,3: *"Een os kent zijn eigenaar, een ezel de krib van zijn meester, maar Israël" weet van niets, mijn volk heeft geen begrip"*.

De uitspraak van Jesaja verwijst naar Christus. Hij is de eigenaar, de meester. Maar Hij krijgt geen begrip, wordt niet begrepen door Israël. Zij zien in hem niet de Messias.

Maar de gewone mensen, de kleinen en de armen zien in Hem wel in gedaante van de verlosser.

Etymologisch interessant is dat de Nederlandse woorden *schorremorie* of *schorem* die gemeen volk betekenen, afgeleid zijn van het Hebreeuws voor os en ezel, *soor we-chamoor*.

In de Griekse mythologie

Het ontstaan van de ezelsoren voor de mens!

"Maar Midas¹² zou een nieuwe dwaasheid begaan. Pan, de herdersgod, blies eens op zijn rieten fluit en had er zoveel schik in, dat hij Apollo, de god van het snarenspeel, tot een tweestrijd uitdaagde.

Apollo verscheen in al zijn heerlijkheid en luisterde lachend naar het gepiep van de fluit. Daarna greep hij zelf in de gouden snaren en ontlokte aan zijn citer melodiën, zo schoon, dat alle berg- en veldgoden de oren spitsten. Maar Midas bleef koud bij de verrukkelijk tonen en schonk aan Pan zijn luidruchtige bijval. Tot straf voor zijn onverstandige daad begonnen Midas' oren te wassen;¹³ ze werden hoe langer hoe groter, totdat er ten slotte een flink stel ezelsoren uit de grond groeide.

Maar Febus wil uit toren¹⁴

Niet lijden, dat dees dwaas de vorm van mensenoren Behoude, maar hij rekt ze en dekt ze ruig met haar En witte borstelen."

Ovidius-Vondel¹⁵

In de 'glorieuze' Romeinse tijd

Vestālia

*"Jaarlijks werd te Rome een feest gevierd, de Vestālia, waarbij men brood en vruchten offerde. Dan hadden ook de ezels van de molenaars vakantie; zij werden, met kransen overdekt en met brood behangen, naar de tempel van de godin geleid."*¹⁶

⁵ J.J.M. TIMMERS, *Christelijke Symboliek en Iconografie*, Bussum, 1974.

⁶ H.W.M.J. KITS NIEUWENKAMP, *Encyclopedie van de Heraldiek*, Amsterdam/Brussel, 1961, p. 92.

⁷ CHRISTIANE STUKENBROCK en Barbara TÖPPER, *1000 meesterwerken van de Europese schilderkunst*, Keulen, 1999, p. 415.

⁸ MARCUS LODWICK, *De Kunstgids*, Groningen, 2003, p. 202.

⁹ MARCUS LODWICK, o.c., p. 209.

¹⁰ *Nieuwe-Wereldvertaling van de Heilige Schrift*, New York, 1992, p. 216.

¹¹ Israël: het oude rijk der joden. Na de splitsing onder Rehabeam en Jerobeam spec. het 10-stammenrijk. Ook: godsdienstige gemeenschap der joden.

¹² *Midas*: mythische koning van Frygië

¹³ *wassen*: groeien

¹⁴ *toren*: toorn, woede

¹⁵ J. KLEIJNTJENS en H.H. KNIPPENBERG, *Van Goden en Helden*, Groningen, 1911, p. 148.

¹⁶ J. KLEIJNTJENS en H.H. KNIPPENBERG, o.c., p. 54.

De 'kleine ezellinnen' van Pompeii ...

"Op de hoek van de Via di Stabiae en de Abbondanza, plachten de Pompejers een schaal dampende wijn staande te drinken, voor zij wellicht naar de bovenste verdieping gingen, waar zij door Aegle, Maria en Smyrna werden verwacht, de liefvallige 'kleine ezellinnen' (*Asinellae*), de meisjes van plezier. ... Op de grond trof men nog verstrooide munten aan [bij de opgravingen] van de laatste gasten, die zojuist hadden afgerekend. De namen van de meisjes waren in de muur gegrift." ¹⁷

Als karikatuur voor de Paus in de godsdienstoorlogen

Door de Ezelsmissen hieronder besproken in de indeling "Feest der Ezels" verstaan we beter de link die de hervormden legden naar de paus als ezel.

"De Ezelpaus zou een voorafbeelding zijn van een in Rome waargenomen monsterachtig wezen. ... Luther geloofde in het bestaan van het beest en schreef er een boek over." ¹⁸

We menen te mogen stellen dat het Melanchton was, een vooraanstaand protestant, die het boek schreef.

Bij Verdam staat er het volgende:

Eselpaeus, - bisschop, znw. m. Naam van de hoofdpersoon van de hier en daar in Zuid-Nederland gevierd feest, waarin verschillende gebruiken en plechtigheden der Katholieke kerk werden geparodieerd. ¹⁹

Als attribuut bij heiligen

- *Sint-Aubertus*

Zie afbeelding op pagina 52.

- *Antonius van PADUA* (1195-1231): naamdag 13 juni. Augustijn, later Franciscan. De lelietak met het Jezus-kind, de ezel aan zijn zijde en het Franciscaans habijt. ²⁰ Over de ezel vernemen we één en ander bij Hendrik M. Smits.

Philippe Melanchton, *Waerachtich verhael Eener wonderlijcker ghedaente eenes Pauschen Ezels, Ghevonden inde Riviere den Tiber, binnert Rome, Anno 1496.* [...] Na de Copie ghedruct tot Genève, bij Jan Crispin, s.l., [1609].

De titelprint stelt het gedrocht voor dat het Pausdom verbeeldt zoals beschreven door Melanchton: een rechtopstaand tweebeinig wezen met een ezelskop, vrouwenborsten, een corpus met visschubben, een os- en een olifantspoot. Links boven is de Engelenburch afgebeeld.

Uit de *Brochure tot de openbare veiling van Henri Gods, Hôtel des ventes Saint-Georges*, Brussel, 3.2.01. Waarde: 594,94 euro.

"Daar leefde in 'n stad van Italië 'n ketter, die overal bekend was. In die stad preekte Antonius eens. Toen preekte hij over het heilig sacrament des Altaars. Veel mensen luisterden naar zijn preek, en ook de ketter stond er bij. Maar kon het niet velen, dat Antonius alles zo mooi uitlegde over de waarachtige tegenwoordigheid van Onzen Lieven Heer in het heilig sacrament. Want opeens zei hij tegen Antonius, dat hij niets geloofde van wat hij preekte. Antonius hield vol, en verklaarde alles nog duidelijker. 'En toch geloof ik 't niet', zei de man. Dat was natuurlijk erg bedroevend voor Antonius. 'Als ge 'n wonder doet, om zo de waarheid te tonen van wat ge spreekt, dan zal 'k geloven', zei de ketter weer. ... 'Goed!' zei de heilige, 'Zeg dan maar uw voorstel. Ik

¹⁷ C.W. CERAM, *Triomf over de Tijd*, Den Haag, 1958. 2de druk, p. 37.

¹⁸ MALCOLM GODWIN, *de heilige Graal een legende voor deze tijd*, Rijswijk, 1994, p. 211.

¹⁹ J. VERDAM, *Middelnederlandsch Handwoordenboek*, 's-Gravenhage, 1911(?), p. 169.

²⁰ J.J.M. TIMMERS, o.c., p.307.

Gravure. Sint-Aubertus, patroon van de bakkers, in: Annick DETREMMERIE, *'t Is voor de Bakker*, Gent, 1986, p. 46. Geen verdere aanwijzingen.

hoop, dat God in zijn barmhartigheid mij dat wonder zal toestaan, om uw arme ziel te redden.'

'Thuis heb ik 'n lastdier', hernam de ketter. "Dat beest zal ik drie dagen lang geen eten geven. Als die tijd voorbij is, dan moet gij hier komen met uw Hostie, Die ge Uw God noemt. Ik zal mijn lastdier meevoeren, en het 'n bak haver voorzetten. Als nu 't uitgehongerde dier weigert te eten, en zich eerst voor Uw God op de knieën werpt, nou, dan zal 'k geloven.'

'Goed!', zei Antonius weer. ...

Ge begrijpt, dat Antonius veel tot Onzen Lieven Heer bad, om uitkomst in dit moeilijk geval, en ook om de genade der bekering voor dien armen zondaar. ... Eindelijk brak de dag aan dat het gebeuren zou. Heel vroeg in de morgen stonden er al mensen op het groot plein te wachten. ... Toen kwam Antonius aan en in zijn handen droeg hij de heilige Hostie. ... Eindelijk daar kwam hij aan. Alle mensen keken nieuwsgierig toe.. Toen ging het lastdier voor Antonius staan, en voor 't uitgehongerde dier werd 'n bak met voeder neergezet. ... Nu riep Antonius: 'In naam van uw Schepper, Dien ik draag in mijn handen, beveel ik u, neer te knielen voor den God van het heilige sacrament, ter beschaming van hen, die Gods woord weigeren te geloven!' En, o Wonder! Nog voor dat Antonius was uitgesproken, knielde 't dier voor het Heilig Sacrament neer, en zag niet eens naar 't voer om.

Alle mensen waren zo getroffen, dat ze opeens luid begonnen te juichen. En de ketter bekeerde zich op 't zelfde ogenblik."²¹

Nog voor dat Antonius was uitgesproken, knielde 't dier voor het heilig Sacrament neer... Geen gegevens over de tekenaar.²²

²¹ HENDRIK M. SMITS, *o.c.*, p. 28/29.

²² HENDRIK M. SMITS, *Hemelbloemen I: Sint Antonius van Padua*, Alkmaar, s.d., p. 26-28.

Personificaties

De Luiheid / DESIDIA, één van de 7 hoofdzonden.

Pieter Van Der Heyden naar Pieter Bruegel, *Desidia / Luiheid* (detail), gravure, Koninklijke Bibliotheek Albert I, Brussel, 1558.

We zien hoe de Luiheid rust op een ezel te midden van andere elementen die de personificatie verduidelijken.

In de kerststal

Voorals in de kerststal vinden we in de iconografie de os en de ezel als symbolen van heidendom en jodendom.²³

De ezel op school

Wanneer we rekening houden met de weergave van de ezel met zijn rekvisieten: een brandende kaars, een muziekblad en een bril komen we bij een aangepast spreekwoord terecht: "Wat baet keers oft bril / Als den esel niet sien en wil." ²⁴

Pieter Van Der Heyden naar Pieter Bruegel, *De ezel op school*, gravure, Rijksprentenkabinet, Rijksmuseum, Amsterdam, 1557. Onder de prent is er de volgende onderkast:

"PARISIOS STOLIDVM SI QVIS TRANSMITTAT ASELLVM · SI HIC EST ASINVS NON ERIT ILLIC EQVVS · *Al reijst den esele ter scholen om leeren / ist eenen esele hij en sal gheen peert weder keeren*".

De ezelsoren

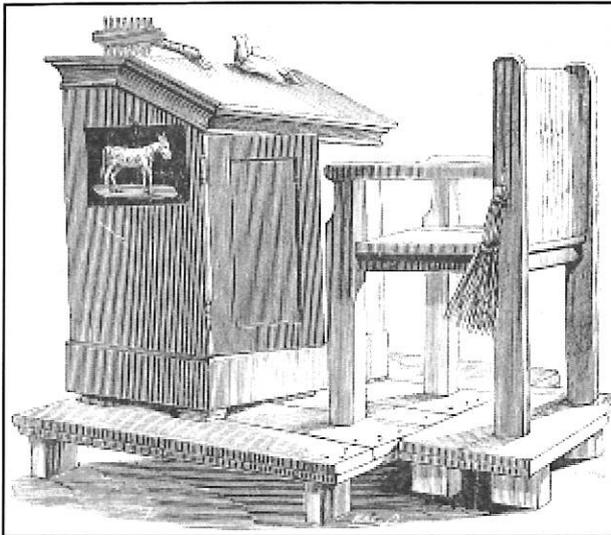
Het meest opvallende orgaan van dat dier is ons bekend van in de school (+/- 1950). Toen kon het gebeuren dat een te domme leerling in de hoek moest plaatsnemen met ezelsoren. We kunnen vaststellen in de hiernavolgende tekst dat die oren reeds een hele geschiedenis achter zich hebben. "*In de Grieks-Romeinse mythes worden ze geassocieerd met begeerte en lachwekkende stompzinnigheid. In het beroemde gedicht van Ovidius was koning Midas van Phrygië dom genoeg om de panfluit te prefereren boven de lier van Apollo. Daarom kreeg hij ezelsoren, het symbool van zijn muzikale en geestelijke armoede.*"²⁵

²³ Christiane STUKENBROCK en Barbara TÖPPER, *1000 meesterwerken van de Europese schilderkunst*, Keulen, 1999, p. 415.

²⁴ Louis LEBEER, *Catalogue raisonné des estampes de Bruegel l'ancien*, Brussel, 1969, p. 60.

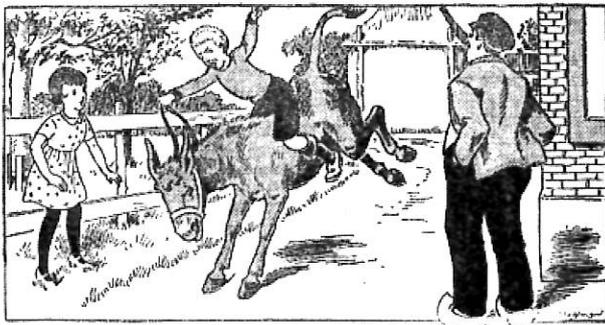
²⁵ Jack TRESIDDER, *o.c.*, p. 49.

Het ezelsbord

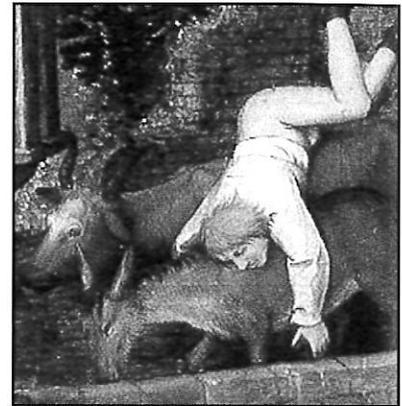
Het meubilair waaraan de schoolmeester plaats nam in de 17de eeuw. We zien een soort trede met een kast en stoel. Aan de stoel een roede en op de kast een stenen duif en een soort plak, de ijzeren kam met houten steel.²⁶ Links van het meubel hangt het ezelsbord. "Aan de linkerzijde van den lessenaar hing het ezelsbord, waarmede de domoor, die te traag of te stom was om te leeren, op de borst prijkte."²⁷

Citaten, gezegden, spreuken, uitdrukkingen en wijsheden.

Jan Wiegman, "62. Te paard op een ezel."²⁸ Deze tekening verscheen in het leerboek *Stil en Goed* voor het 5de leerjaar. De bedoeling was dat er bij de prent verteld werd. Aan de kinderen van 1949 en later werd aldus bijgebracht dat een ezel zich wel laat berijden, maar niet mishandelen! De moraal kwam in die tijd altijd wel ergens achter het hoekje kijken.

- "Met de staat van beleg kan iedere ezel regeren." Cavour. [citaat]²⁹
- "Wanneer gij van uzelf een ezel maakt, zullen mensen op u rijden." [Eng. sprw.]³⁰
- "Van de os op de ezel vallen": slechte zaken doen.

Pieter Bruegel de Oude, *Spreekwoorden* (detail), Gemäldegalerie, SMPK, Berlijn, 1559. In de oorspronkelijke prent ongeveer in het midden bovenaan. Pieter Bruegel de Oude verbeeldt dit letterlijk. In dit schilderij zijn de dwaasheden van de mens uitgebeeld.³¹

- De Spanjaard zegt: "Wees altoos schouw voor 't achterste van een ezel en het voorste van een vrouw!"³² [... wijsheid...]

- Wijsheden van Jacob Cats

Een Ezel die vrijt/Die schopt of smijt
We zien in de middengrond vier paartjes die heftig bewegen. Het zijn de 'schijnbaar' heftige bewegingen van de geliefden. Rechts zien we schepen op zee; het huwelijk werd wel eens vergeleken met een schip op een woelige zee. Bovenaan in de bewolkte lucht zweven twee vogels. De banderol werd niet ingevuld. Uit: M.A. VAN DEN BROECK, C. DE VRIES-BROUWERS, *De Spreekwoorden van Jacob Cats*, Rotterdam/Antwerpen, 1998, p. 44.

²⁶ de ijzeren kam met houten steel: om onreine hoofden tot reinheid te dwingen ...
²⁷ G.D.J. SCHOTEL & H.C. ROGGE, *Het Oud-Hollandsch Huisgezin der Zeventiende Eeuw*, Leiden, s.d., p. 81.
²⁸ FL. DEGRAENE & A. VERCRAYE, *Stil en goed*, Lier, 1949, p. 123.
²⁹ F. VORSTMAN, *Levenswijsheid in citaten*, Utrecht/Antwerpen, 1963, p. 999.
³⁰ F. VORSTMAN, o.c. , p. 1951.
³¹ CHRISTIANE STUKENBROCK, o.c. , p. 145.

*Beter van een esel wel gedragen,
Dan van een paert in 't zant geslagen.*

*Een esel die vrijt,
Die schopt of smijft.*

*Gaat sent een esel naer Parijs,
Gy krijgt hem weder even wijs.*

*Zijt gy een esel in der daet,
En neemt geen leeu tot medemaet*

*Een os en een esel en dienen niet aan één ploegh*³²

- "Men moet de esel (het paard) de rug niet stukstrijken."
[spreekwoord]

- "Wie als esel geboren is, sterft niet als een paard."
[spreekwoord]

- "A laver la tête d'un âne on perd sa lessive." (bij het kopwassen van een esel, verliest men het loog).

Antoine Watteau (1684-1721) beeldde in zijn schilderij *Gilles* (ca. 1719) in het Louvre, een toneelstuk uit dat handelt over bovengenoemde spreuk.

"Het stuk handelt over de moeizame opvoeding van *Gilles*, een sullige jongen die nergens geluk heeft en alleen wordt uitgelachen. De vader, het liefdespaar en de maître, die alles regelt en de esel aan de teugel leidt, zijn de andere personen die in het stuk verschijnen." ³⁴

Feest der ezels

"In geen enkel ander Europees land als Frankrijk is er in de periode van 1000 tot 1500 op zoveel plaatsen sprake van Narrenfeesten (*Fêtes des Fous*) en Ezelsfeesten (*Fêtes des Anes*) die het karakter hadden van een parodie op de kerkelijke liturgie.

In menige plaats werd een zottenbisschop (*pape des fous*) of ezelspauz gekozen. Beroemd is geworden de *Missel des Fous*. Tijdens de kerkdienst stond de esel centraal en bij de gezangen zong het volk voortdurend 'ia,ia,ia'. ...

In 1445 beschrijven enkele Parijse theologen hoe het er tijdens een 'ezelsmis' aan toe ging. 'De priesters dragen een masker tijdens de mis, ze dansen in het koor verkleed als vrouwen, koppelaars of speellieden en ze zingen schandelijke liederen.' ...

In een andere brief uit dezelfde tijd, ook geschreven door

Parijse theologen, wordt ter verdediging van de 'Ezelsmissen' aangevoerd: 'Wij vieren het feest niet in ernst, maar louter als scherts, om ons als onze voorouders te vermaken, opdat onze aangeboren zotheid tenminste éénmaal per jaar kan uitrazen. Wijnvaten zouden barsten, wanneer niet geregeld de sponningen geopend worden om lucht te krijgen. Wij zijn niet anders dan slecht gevoegde vaten en tonnen, waaruit de wijn der wijsheid dreigt weg te lopen wanneer wij haar alleen met onafgebroken vroomheid en vrees voor God zouden bewaken. Ze moet plaats hebben om niet te vervluchtigen. Derhalve geven we ons enige dagen over aan zotheid, om daarna met des te meer ijver naar de dienst van God te kunnen terug keren'.

Geleidelijk aan wordt de rol van de lagere geestelijke bij de 'Ezelsmissen' overgenomen door leken, wordt in plaats van de kerkelijke hoogwaardigheidsbekleders de burgerlijke overheid meer en meer op de hak genomen en komen er echte 'narrenverenigingen' met een prins, vorst, adjudant en lijfwacht. ... ³⁵

"In de middeleeuwen trokken met Palmzondag [de zondag voor Pasen] talrijke processies door de straten van steden en dorpen. Ze zijn praktisch alle verdwenen. Het mooiste nog bestaande voorbeeld is de Ezelsprocessie van Hoegaarden, een dorp bij Tienen, waar een houten esel, bereiden door Christus, in optocht door de straten wordt gedragen door een genootschap van 12 apostelen en vier discipelen, geleid door een 'Mombaarvader', een soort voorman. Dit genootschap bestaat al sinds 1631." ³⁶ Referentiedatum 1995.

In de heraldiek

"Het dier is het stamteken van de Hebreeuwse stam Isaschar en wordt niet zelden aan een muilnier gelijkgesteld. De esel symboliseert het uithoudingsvermogen, het geduld en de tevredenheid. Men zegt, dat hij bij sommige families tot wapenfiguur zou zijn gekomen, omdat één van de voorouders in tijd van oorlog bij de vlucht in het gebergte aan een esel zijn leven te danken zou hebben gehad.

Een lid van het geslacht Appiani koos voor zijn familie i.v.m. de esel als helmteken, het volgend devies: 'Asino sono e con il mio sapera, gli altris tan ritti ed io sto a sedere' d.i. 'een esel ben ik, doch mijn kennis staat de anderen tegenover, en ik zit'.

³² Zonnemijzer, *Almanak voor het Katholieke gezin*, Utrecht, 1939.

³³ M.A. VAN DEN BROECK, C. DE VRIES-BROUWERS, *De Spreekwoorden van Jacob Cats*, Rotterdam/Antwerpen, 1998, p. 44.

³⁴ CHRISTIANE STUKENBROCK, o.c., p. 944.

³⁵ FRANS MICKLINGHOFF, *Carnaval*, in: *Actuele Onderwerpen*, Stichting IVIO, 20.02.1987, nr. 2154, p. 69.

³⁶ JULIEN VAN REMOORTERE, *Ippa's Feestengids*, Tielt, 1995, 3de druk, p. 69.

Het wapen Van Ittersum vertoont 3 ezelskoppen. Van Lennep vertelt hiervan het volgende: 'Bij een veldslag onder één der Hollandse graven had de stamvader van dit geslacht een fout begaan en de graaf schreeuwde hem toe: 'Je bent een ezel', waarop de ridder antwoordde: 'Ittersum, ik ben het driemaal'. Dit zou de oorsprong zijn van het wapen. Ezelsoren komen nogal eens voor als helmteken of ook aan manshoofden geplaatst, bijv. bij het wapen Van Rossum. Een en ander brengt de sage van koning Midas van het oude Phrygië die door Apollo gestraft werd met ezelsoren in herinnering.

... [ook] Van der Eese [niet vergeten]³⁷

In *Prisma in Heraldiek & Genealogie* lezen we het volgende:

Ezelskop

Wapenfiguur die vooral in Engeland veel voorkomt. [Hoe zou dat komen?] Kenbaar aan de lange horen. [v. Ittersum, Riedsel]

Ezelshoren

Komen nog al eens voor als helmteken of aan manshoofden. [v. Rossum]

Ezelsvogel

Vogel met ezelskop.³⁸

Het dier sprak tot de Verbeelding van het Volk van herkenning tot erkenning en tot zelfspot

Het Volksboek *VANDEN, X, ESELS*

JAN VAN DOESBORCH(?) (ca. 1520-1530), *Vanden, X, Esels* ..., Antwerpen, 1558.

Ondertitel: *Sprekende van thienderley manieren van mans / die welke door haer vertwijfelt leven weerdich zijn ezels ooren te draghene: Der welcker domheyt met Moralijcke Refereynen ghestrafte ende onderwesen wordt / een yeghelijcken³⁹ tot stichtinghe ende leeringhe / seer ghenuechelijck om lezen.* (Gottische letter) *Gheprint Thantwerpen by de weduwe van Iacob van Liesuvelt op de Camerpoort brugge inden schilt van Arthois. Anno 1558.* (Cursief)

Bovendien zie je een houtsnede bestaande uit 10 vakjes die telkens een illustratie zijn voor de 10 indelingen en telkens een man met ezelsoren verbeeldt.

De tekst, hier niet uitgeschreven, en de prenten handelen over:

- 01: een gehuwd man die zijn geld verdoet in bordelen met lichte vrouwen; op de prent 1 strooit hij geld rond;
- 02: een pantoffelheld die zijn vrouw de broek laat dragen; op 2 wast hij de broek van de vrouw in een tobbe;
- 03: een minnaar die op onverschilligheid en spot wordt onthaald; op 3 loopt hij met zijn hoofd tussen de sporten van een ladder;

³⁷ H.W.M.J. KITS NIEUWENKAMP, o.c., p. 92.

³⁸ C. PAMA, *Prisma van Heraldiek & Genealogie*, Utrecht, 1990.

- 04: een bordeelhouder; op 4 loopt hij rond met boek (?) onder de linker arm en de hals verbonden met een zwevend hart;
 05: een man die leeft op het geld dat zijn vrouw met haar lichaam wint; op 5 zit de vrouw op een tafel terwijl hij wuift;
 06: een zonder reden jaloezische echtgenoot; op 6 houdt hij een vrouw aan de leiband;
 07: iemand die er maar op los leeft met het geld van anderen; op 7 houdt hij schijnbaar een beker in de hand ...;
 08: een rijke vrek; op 8 een openstaande koffer waarin hij bij het vele geld er nog bijvoegt;
 09: een man die zich beroemt op de gunsten die hij van vrouwen heeft verkregen; op 9 zoals de faam blaast hij de bazuin en brengt z'n prestaties op een presenteerblaadje;
 10: een koppelaar; op 10 een man die op een ondersteund plateau een aantal vrouwen aanbiedt.⁴⁰

Zo op het eerste zicht zou men zeggen dat er niet veel nieuws op de wereld is, hoewel men ons in deze tijd schijnbaar altijd 'nieuwe' dingen probeert te verkopen. (2004)

Het volksgeloof

In vroegere tijden had men wel vrees voor de duivel als men een brug bouwde. Dit omdat hij er het eerst zou overkomen. Daarom stuurde men eerst een varken of een ezel over de brug zodat die aangestoken werden door de duivel.

Het volksgericht

IN DE VROEGMODERNE TIJD (19de eeuw)

"Wenst het dorp dat iemand zijn gedrag verandert, dan beschikt het over allerlei middelen van pressie en overreding. Als uiterste middel is er de demonstratieve publieke bestraffing, het volksgericht – vaak, maar niet uitsluitend, verbonden aan de viering van grote feesten als carnaval. Dikwijls gaat het dan om de verhouding tussen de seksen: een getrouwde man die een ongehuwd meisje zwanger heeft gemaakt, en dus niet door haar te trouwen het probleem kan oplossen; een huwelijk met grote leeftijdsverschillen tussen man en vrouw; een man die van zijn rol is afgeweken en

*vrouwenwerk doet, of zich door zijn vrouw laat regeren. Zo'n man wordt achterstevoren op een ezel gezet en het dorp rond geleid. Is hij onvindbaar, dan ondergaat zijn buurman dit ceremonieel. Hij had niet mogen toestaan, dat zo iets in zijn omgeving gebeurde."*⁴¹

Het groteske van de liefde: "Verliefd worden op een ezel"

Johan Heinrich Füssli (1741-1825), *Titiana liefkoost Bottom met de ezelskop*, Kunsthhaus, Zürich.

Tafereel uit het drama van Shakespeare 'A Midsummer Night's Dream'.

"Dit schilderij toont de wraak van de elfenkoning op zijn vrouw Titania, met wie hij ruzie heeft. Door een tovermiddel laat hij haar verliefd worden op het eerste het beste wezen. De schilder voorziet het slachtoffer, de praatlustige wever, van een ezelskop, die de liefde belachelijk maakt."⁴²

³⁹ **yeghelijcken:** iegelijc, vnw, elk, ieder.

⁴⁰ A. VAN ELSLANDER, *Het Volksboek VANDEN*, X, ESELS, Antwerpen, 1946, p. VII-XI.

⁴¹ A.TH. VAN DEURSEN, *Volkscultuur in wisselwerking met de elitecultuur in de vroegmoderne tijd*, in: *Religieuze Volkscultuur*, GERARD ROOIJAKKERS e.a., Sun, 1986, p. 62.

⁴² CHRISTIANE STUKENBROCK, *o.c.*, p. 544.

Ook in sprookjes

Jacob (1785-1863) Grimm - *Het Ezeltje*⁴³

"Er waren eens een koning en een koningin. Ze waren heel rijk en hadden alles wat ze verlangden, alleen geen kinderen. De koningin klaagde daar dag en nacht over en zei: 'Ik lijk op een akker, waar niets op groeit'. Eindelijk vervulde God haar wens, maar toen het kindje ter wereld kwam, zag het er niet uit als een menskind doch als een jong ezeltje. Toen de moeder dat zag, begon ze pas goed te huilen en te jammeren: dat ze liever geen kindje gehad had dan een ezeltje en dat ze hem maar in het water moesten gooien, dan konden de vissen hem opeten. Maar de koning sprak: 'Nee, vrouw, God heeft hem mij geschonken, dus zal hij ook mijn zoon en erfgenaam zijn en na mijn dood op mijn koninklijke troon zitten en mijn koninklijke kroon dragen'.

Het ezeltje werd dus grootgebracht en groeide flink en z'n oren werden ook mooi lang en stonden rechtop. Het was trouwens een dartel beestje, dat vrolijk rondsprong en vooral plezier had in de muziek, zoveel zelfs dat hij naar een beroemde speelman ging en zei: 'Leer mij uw kunst, meester, opdat ik even goed de luit kan tokkelen als gij'.

'Dat zal niet gemakkelijk zijn, lief heertje', zei de speelman, 'uw vingers zijn daar niet geschikt voor en veel te groot en ik ben bang, dat de snaren het niet uithouden'. Maar er was geen praten tegen: het ezeltje wou en zou luit spelen. En het was volhardend en studeerde zo vlijtig, dat het tenslotte werkelijk even goed speelde als de meester zelf.

Op een goeie dag liep ons ezeltje in gedachten verzonken in het bos te wandelen. Plotseling stond hij voor een bron; hij keek erin, zag in het heldere water zijn ezelsgedaante en werd toen zo treurig, dat hij de wijde wereld in liep en maar één trouwe metgezel meenam.

Ze trokken verder en verder en belandden eindelijk in een rijk, waar een oude koning regeerde, die maar één enkele doch zeer schone dochter bezat. 'Hier blijven we', zei het ezeltje, klopte aan de poort en riep: 'Hier is een gast, doe open'. Toen er niet open werd gedaan, ging hij er zolang bij zitten, nam z'n luit en tokkelde een lieflijk liedje met z'n beide voorpoten. De poortwachter sperde z'n ogen wijd open, liep naar de koning en zei: 'Voor de poort zit een jong ezeltje, dat luit speelt als een volleerd meester'. 'Laat die vreemde muzikant binnen', beval de koning.

Maar toen werkelijk het ezeltje binnenkwam, begon iedereen om de speelman te lachen. Het ezeltje werd toen naar de knechten verwezen om met hen te eten, doch werd balorig en zei: 'Ik ben geen gewoon stalezeltje, maar van hoge komaf'. De anderen zeiden toen: 'Als je dat werkelijk bent, ga dan bij het krijgsvolk'. 'Nee', zei het

ezeltje, 'ik wil bij de koning zitten'. De koning lachte en sprak goed geluimd: 'Toe dan maar, als je dat zo graag wilt, kom dan maar hier, ezeltje'. Daarna vroeg hij: 'Hoe bevalt mijn dochter je?'. Het ezeltje draaide zijn kop om, keek haar eens goed aan, knikte en zei: 'Buitengewoon. Ze is zo mooi, als ik nog geen meisje gezien heb'. 'Dan mag je naast haar zitten', zei de koning. 'Graag', zei het ezeltje, 'dat lijkt me erg prettig'. En hij ging naast haar zitten en at en dronk en gedroeg zich keurig.

Toen het edel diertje een poos aan het hof van de koning was geweest, dacht het: 'Het geeft toch allemaal niets, je moet weer naar huis'. En het liet z'n kop treurig hangen, ging voor de koning staan en vroeg toestemming om weg te gaan. Maar de koning was van hem gaan houden en zei: 'Ezeltje, wat scheelt eraan? Je kijkt zo zuur als een kruik azijn: blijf toch hier; ik zal je alles geven wat je hebben wilt. Wil je goud?'. 'Nee', zei het ezeltje en schudde zijn kop. 'Wil je kostbaarheden en sieraden hebben?' 'Nee', 'Wil je soms het halve koninkrijk?' 'Och nee.' Toen sprak de koning: 'Als ik maar wist, wat je plezier zou kunnen doen: wil je mijn mooie dochter tot vrouw?' 'O ja', zei het ezeltje, 'dat zou ik heel graag willen!'. En het was ineens vrolijk en hoopvol, want dat was juist zijn geheimste en liefste wens.

Dus werd een prachtig, groot bruiloftsfeest gehouden. 's Avonds toen bruid en bruidegom naar hun slaapkamer-tje werden gebracht, wou de koning weten of het ezeltje wel vriendelijken goed zou zijn, en hij beval een lakei om zich daar te verstoppen. Toen het paar in de kamer was, schoof de bruidegom de grendel voor de deur, keek rond, en omdat hij geloofde dat ze samen alleen waren, wierp hij opeens zijn ezelsvel af, en stond daar als een jonge prins. 'Nu zie je', zei hij, 'wie ik ben, en dat ik je wel waard was'. Nu werd de bruid blij, kuste hem en kreeg hem van harte lief.

Maar toen de morgen aanbrak, sprong hij op, trok zijn dierenhuid weer aan, en niemand zou vermoed hebben wie daarachter stak. Weldra kwam de oude koning aan. 'Well' riep hij, 'is het ezeltje vrolijk?'. 'En je bent zeker wel bedroefd', zei hij tegen zijn dochter, 'dat je geen fatsoenlijk mens tot man hebt gekregen?'. 'Ach nee, vaderlief, ik houd zoveel van hem, alsof het de mooiste man ter wereld was, en ik wil hem mijn hele leven hier houden'. Daar was de koning verbaasd over, maar de lakei die zich verstopt had, kwam alles vertellen. De koning zei: 'Dat kan nooit waar zijn'. 'Waakt u dan zelf de volgende nacht, u zult het met eigen ogen zien; en weet u wat, o koning: neem het ezelsvel van hem weg en gooi het in het vuur, dan moet hij wel in mensengedaante blijven'. 'Dat is een goede raad!' sprak de koning.

En 's avonds, toen ze sliepen, sloop hij naar binnen, en toen hij bij het bed kwam, zag hij bij maanlicht een zeldzaam mooie jonkman slapen en het ezelsvel lag

⁴³ *Het Ezeltje (Das Eselein)*: J. Grimm heeft dit verhaal naar een Latijns gedicht van de 14de eeuw, *Asinarius*, naverteld. Het behoort tot de groep van de sprookjes, die het motief van de dierbruidegom behandelt.

afgestroopt op de grond. Dat nam hij weg, en hij liet buiten een geweldig vuur aanleggen, de huid erop gooien en hij bleef er zelf bij, tot het helemaal tot as was verbrand. En omdat hij zien wou, hoe de beroofde zich zou houden, bleef hij die nacht verder wakker en keek. Toen de jongeman was uitgeslapen, bij het eerste morgenlicht, stond hij op en wilde zijn ezelsvel aantrekken, maar dat was niet te vinden. Nu schrok hij en zei angstig: 'Ik moet maken, dat ik vlucht'.

Hij ging naar buiten, maar daar stond de koning en zei: 'Mijn zoon, waar ga je zo snel heen, wat ben je van zins? Blijf tocht hier, je bent nu zo'n mooi mens, je mag niet weer hier vandaan. Ik draag nu mijn rijk voor de helft aan jou over, en na mijn dood, ben je de erfgenaam'. 'Dan wens ik u toe, dat dit goede begin ook een goed einde krijgt', zei de jonge prins: 'en ik zal bij u blijven'.

En de oude koning gaf het halve rijk, en toen hij na een jaar stierf, kreeg hij het hele rijk, en toen zijn vader stierf nog een koninkrijk erbij, en hij leefde in pracht en heerlijkheid tot aan zijn dood."

De tekst is een samengebundelde verwerking van de tekst van J. Grimm van M.M. De Vries – Vogel, Nico Rost en H. Vermeir.

Anton Pieck, *Het Ezeltje*, naar het hierbij gelijknamige afgedrukte sprookje, 1964.

Uit de tekst:

"Toen er niet open werd gedaan, ging hij er zolang bij zitten, nam z'n luit en tokkelde een lieflijk liedje met z'n beide voorpoten. De poortwachter sperde z'n ogen wijd open, liep naar de koning en zei: 'Voor de poort zit een jong ezeltje, dat luit speelt als een volleerd meester.'"

Enkele bedenkingen:

Wie het ezelsvel past, trekke het aan!

Ik hoorde wel eens vertellen dat mooie vrouwen trouwen met een alles behalve mooie man om het contrast te vergroten.

In sprookjes komt geheugenverlies meer voor; maar de wereld wordt er toch aangener door. Naïviteit is een 'mooie' deugd ...

En te weten dat *Ezeltje strek je* een veel bekender sprookje is.

Een 'sprekende' anekdote ....

In de *Grooten Volkskalender* van Paul van Zummeren lazen we de volgende anekdote uit het rijke Roomse leven:

"Zo was er eens een koster die op Aswoensdag de pastoor moest meehelpen bij het aanbrengen van askruisjes. Die koster was niet echt van de slimsten, want hij kon de Latijnse formule niet onthouden. Ze moest uitgesproken worden telkens een kruisje op iemands voorhoofd werd gedrukt. De pastoor had hem die formule echter al honderd keren herhaald en was het op een bepaald moment meer dan beu dat de koster hem weerom om die formule kwam vragen. Hij zei: **'Koster, gij zijt geboren als een ezel en gij zult ook als een ezel sterven'**. Maar de koster dacht dat dat de vertaling was van die moeilijke Latijnse formule. Hij ging weer aan het werk en telkens hij een askruisje op iemands voorhoofd drukte, zei hij: 'Gij zijt als ezel geboren en gij zult als ezel sterven.'⁴⁴

⁴⁴ KRISTIEN VAN ZUMMEREN, Uit den grooten VOLKSKALENDER van Paul Van Zummeren, in: *Kerk en Leven*, 05.02.03, nr. 6 , p. 2.

Voorkomen

- De oudste afbeelding?

Zilveren teugelring, *Gouden ezel*, versiering, Ur (Mesopotamië), ca. 2500 v. Chr.

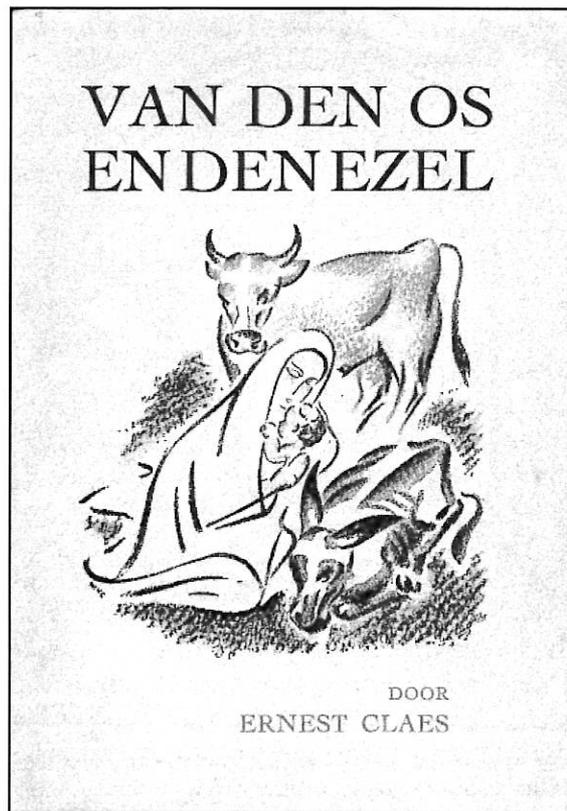
De Ezel met zijn belagers. Overgenomen van de affiche voor de Ezelsstoet. Publi-repro u.decostere kuurne. Andere gegevens zie hierbij.

- Apuleius⁴⁵ schreef het boek *De Gouden Ezel*. "Hij vertelt met veel fantasie de belevenissen van een jongeman die in een ezel wordt veranderd en tenslotte door de genade van Isis zijn eigen gedaante terugkrijgt."⁴⁶

- In Brugge heeft men een 'Ezelspoort' en een 'Blinde Ezelstraat'. Deze laatste is gelegen tussen het stadhuis en de Oude Civiele Griffie. De benaming ontstond door een plundering van de Gentenaars (14e eeuw) waarbij ze ontvreemde goederen op een kar hadden gelegd, getrokken door een ezel. Het dier wou in dat straatje niet verder gaan. Ze probeerden allerlei zachte en harde 'trukken' uit om hem zijn weg te doen verder zetten. Pas nadat ze de ogen van de ezel hadden uitgebrand lukte dat.

- Toen Jacques Fournier in 1334 te Avignon tot paus verkozen werd onder de naam Benedictus XII (†1342) zei hij: "Vous avez élu un âne".⁴⁷

- De novelle *Van Den Os en Den Ezel* van Ernest Claes verscheen in 1937 bij de Standaard-Boekhandel te Antwerpen in een gelijknamig geheten novellenreeks. Het gaat er hier over hoe de os Uba en de ezel Knix het brengen tot toeverlaat bij de geboorte van Christus in de stal.

Kaft. Ernest Claes, *Van Den Os en Den Ezel*, Antwerpen, 1937.

⁴⁵ Apuleius: Latijns schrijver uit de IIde eeuw, geboren te Madaura in Numidië; schrijver van de 'curieuze' roman *De Metamorfofen* of *De Gouden Ezel*, waarin zich de liefelijke mythe van Psyché afspeelt.⁽⁰⁹⁾(p. 106)

⁴⁶ P.J. REIMER, *Prisma Woordenboek der Klassieke Oudheid*, Utrecht/Antwerpen, 1970, p. 22.

⁴⁷ Y. RENOUEAU, *Les Papes d'Avignon*, Paris, 1969, p. 30-34.

- Te Heerlen heeft men met Carnaval een 'lijdzame' ezel. En dit nadat de carnavalsvereniging 'De Winkbülle' terug is van de trip door Zuid-Limburg, België en Duitsland. Zij vertrokken op vrijdagavond keerden terug om 11.11 uur. De volgende ochtend brengt de 'Moelemaeker' (voorzitter) verslag uit van de tocht bij de burgemeester van Heerlen. De Heerlense burgemeester is dan zo diep onder de indruk van het verhaalde en heeft daardoor prompt zoveel vertrouwen gekregen dat hij de macht en het gezag over Heerlen overdraagt aan de Heerlense Prins Carnaval.

Het Heerlense carnavalssymbool, de ezel, wordt in de nabij de Pancratiuskerk staande Schelmentoren omhooggehesen en opgehangen. Dan wordt met volle teugen carnaval gevierd. Rondom de Schelmentoren vindt dinsdags het Sjpaskapellen treffen plaats, een happening van blaaskapellen. Tegen de avond wordt de ezel weer uit de Schelmentoren gehaald en is carnaval voorbij.⁴⁸

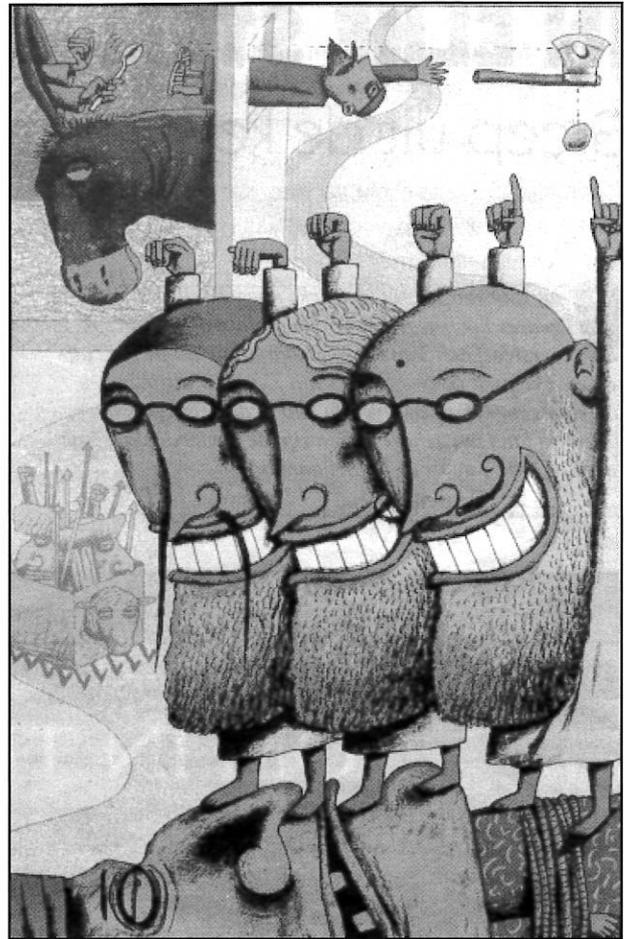
- Bij de KUURNE-KERMIS-FEESTEN op zondag 7 oktober 1984 gebeurde de zevende rondgang van de Ezelsstoet. Er namen 45 groepen, 1.200 figuranten, 50 ruiters, 10 wagens en 6 muziekkorpsen aan deel. De regie was in handen van Rudi Raes en het Kuurns Theater. De organisatie was in handen van het Gemeentebestuur, het Feestcomité en de 'Orde van de Ezel'.

- In de stripreeks *De Belevenissen van Jommeke* van Jef Nys verscheen als nr. 70 *De sprekende Ezel*. Raadpleeg: www.jommeke.kidcomics.com.

- *Wat de Ezel zag*, een kerstverhaal van Frank ADAM uit 2003. Dit kinderboek is een ogenschijnlijk verward verhaal over de ezel met één oor bij de stal van Bethlehem en drie rovers die de drie wijzen plunderen. Het zit vol verwijzingen die alleen volwassenen kunnen verstaan. *"Het begon allemaal met een toeval. Adam kocht op een rommelmarkt een kerststal. Thuis merkte hij dat de ezel een oor kwijt was. ... Tweede toeval wou dat bij het luisteren naar De zeven laatste woorden van onze Verlosser aan het kruis van Joseph Haydn Frank Adam zich afvroeg wat de zeven éérste woorden van Jezus zouden zijn geweest"*.

"De ezel heeft maar één oor en daardoor hoort hij beter aan de binnenkant. Hij hoort een stem die hem drijft. Hij leeft van binnenuit. De ezel is degene die op zoek gaat naar de kern van de dingen. Hij wil die eerste woorden 'vangen in een kruik'"

In het verhaal komen drie rovers voor die in de plaats treden van de drie wijzen. Wie het kwaad beoogt, doet zich voor als wijze.⁴⁹

Wat de ezel zag, boek van Frank Adam, met illustraties van Kaas Verplancke, uitgegeven door het Davidsfonds. Ook als theatervoorstelling op 21/22/24.12.2003 in de Werf te Brugge.

Reklamefoto: *Hendrik is niet geïnteresseerd in solden bij Reno*. Een man met een ezelskop. Dit wil hier zeggen dat degene die niet naar de solden komen kijken van de zaak voor interieur- en keukeninrichting Reno ezels zijn. De wereld op zijn kop ... In: *De Streekkrant*, editie Mechelen e.o., van 15-21 jan. 2004.

⁴⁸ FRANS MICKLINGHOFF, o.c., p.19.

⁴⁹ MARK VAN DE VOORDE, *Wat de ezel zag*. Kerstverhaal van Frank Adam, in: *Kerk en Leven*, 17.12.2003, nr. 51, p. 19.

- www.boomerang.be

Het is hier de bedoeling om in te spelen op de werken aan de kleine binnenring en de komende werken aan de grote autostradelus rond Antwerpen, zodat de bezoekers van de filmzalen Metropolis zeker hun weg vinden naar daar. Het zijn 'ezels' die de weg niet zouden vinden. De verantwoordelijkheid voor het niet vinden ligt dus bij de bezoeker en niet ergens anders.

Boomerangkaart: "Je moet een ezel zijn om er niet te geraken.", www.ikwilnaarmetropolis.be, IM Er © 2004 DREAMWORKS LLC

- November 2004: Tom Boonen, wielrenner, hij won dat jaar de laatste rit in de Ronde van Frankrijk, kreeg als attentie van zijn gemeenbestuur Balen een ezel, omdat hij dat zo'n leuk diertje vindt. Ook TV-figuur Chris Duchausoit heeft een lievelingsezel die zelfs in zijn woning mag rondlopen. De volgende afbeelding is een foto die laat zien dat een ezel stilaan een 'volwaardige' plaats aan het verwerven is onder de mensen.

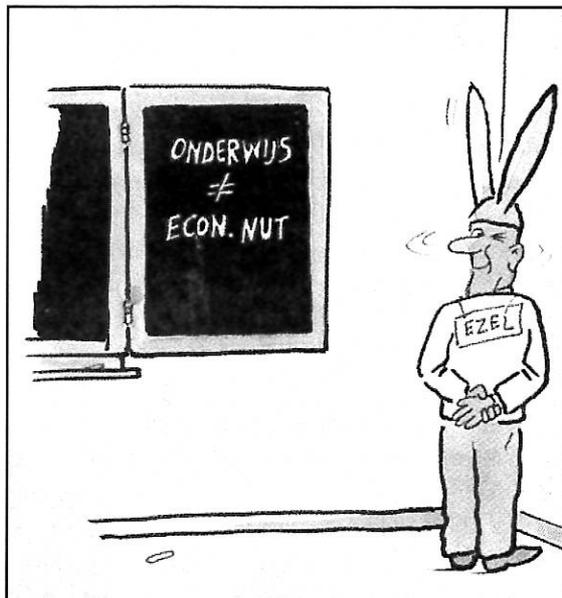

Foto (1965), *Tooghangs in 't Zonneke*, Meerhout.

"In 1965 ging Nolleke Van de Bergh (Bel) met zijn ezel op café. Annie Reynders, vrouw van Julien Van Uytzel, tracteert de ezel op een pint. Maar of deze er oren naar heeft, is niet meteen duidelijk."⁵⁰

- Nog november 2004:

De cartoon op volgende afbeelding laat ons zien hoe de leerkracht zelf de ezel zal moeten gaan uithangen om de politieke bemoeizucht af te weren.⁵¹

Nagel, *Leerkracht met ezelsoren*, cartoon.

Het is een tekening in de context van het politieke denken waarbij men nu van uit de politiek het onderwijs vooral wil richten op vaardigheden in het economisch nut denken, terwijl het vanuit het onderwijs het er op de eerste plaats om te doen is aan de leerling het één en ander te leren wat van belang is voor zijn persoonlijke ontwikkeling.

⁵⁰ Puzzels uit ons fotoarchief, in : Heemkundig tijdschrift *Meerhouts Patrimonium*, 21ste jg. , juni 2004. p. 20.

⁵¹ *Brandpunt*, maandblad van de christelijke onderwijscentrale, Brussel, november 2004, nr. 3, p. 13.

- Als assistent van de Sint:

Reclame-inzet, Krefibel : Geef even een roede aan uw financiën, in: *Dag Allemaal*, nr. 48, 23.11.04. We zien hier Sint-Nicolaas met zijn ezel en rechts een roede.

Wel goed dat men hier weet dat de Sint nog bestaat. De roede die getoond wordt, dient die om de ezel, de klant of/ en de financiën er van langs te geven? Het gaat er hier over dat je krediet opneemt of dat je geld investeert. Wie is er hier de ezel!

'n Lachertje

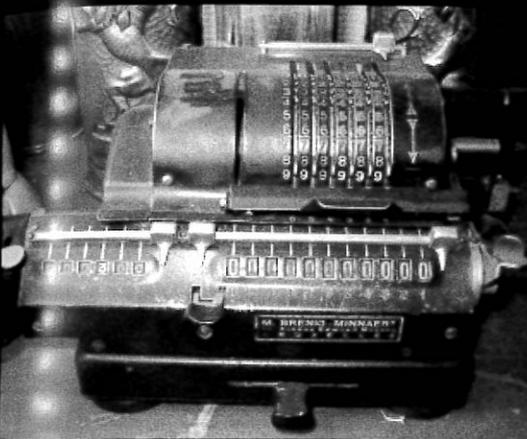
Gelezen in *De Gazet van Antwerpen* 2.02.2004

"Er is een auto-ongeval gebeurd. Een grote menigte verspert de weg van een journalist van Het laatste Nieuws. Maar die heeft een trucje om dichterbij te geraken. Hij roept: 'Laat me door, laat me door, ik ben de zoon van het slachtoffer'. De mensen gaan opzij. Voor de auto ligt een dode ezel. Hahaha".

Te weten dat beide kranten natuurlijke concurrenten zijn. Maar *Het Laatste Nieuws* is de krant die het meest uit is op sensatie ...

Harry F.E. Vermeir
Clemenceastraat 271,
2860 Sint-Katelijne-Waver

Zestig jaar technisch-maatschappelijke evolutie

Jean-Marie Lermyte

Heeft iedereen een gsm? Een badkamer? Een computer? Een internetaansluiting? Een auto? Een Cd-speler? Een DVD? Een koelkast? Wie fotografeert al digitaal? Kruipt men nog onder de lakens? Wie draait nog een telefoonnummer? Zijn die, en zoveel andere, zaken generatiegebonden?

In het schooljaar 2003-2004 maakten de 127 leerlingen van het zesde jaar Algemeen Secundair Onderwijs van het Sint-Jozefscollege in Izegem voor ondergetekende een werkje voor het vak geschiedenis. Hoe het leven van hun grootouders, ouders en henzelf op maatschappelijk en technisch vlak veranderde, moesten ze op drie bladzijden beschrijven.

De leerstof geschiedenis voor het laatste jaar loopt tegenwoordig over de periode 1945 tot nu, vandaar. De bedoeling was na de interviews door de leerlingen klasikaal na te gaan 1. wanneer de meeste mensen een televisie hadden, een badkamer, een auto, een wasmachine, een... 2. en wat al die vernieuwingen voor maatschappelijke en sociale gevolgen hadden. Enige leerlingen schreven als (ongevraagde) commentaar op hun werk bij dat ze een aangenaam en leerrijk gesprek achter de rug hadden met hun grootouders en dat ze die soms echt zagen openbloeien toen ze het mochten hebben over de tijd van toen.

Op de duur vroegen een aantal leerlingen me of ze hun werk mochten illustreren. Daaruit groeide de idee om zoveel mogelijk voorwerpen op foto te zetten en via de computer in de klas aan iedereen te tonen. Voor heel wat leerlingen was het fotograferen geen probleem: zichzelf of iemand uit hun onmiddellijke omgeving had een digitale camera. Sommigen gingen zelfs in volkskundige musea of bij verzamelaars fotograferen. Op die manier konden we over een gamma van enkele honderden gebruiksvoorwerpen beschikken: van houten aardappelstampers, oldtimers, bascules en weegschalen, bromfietsen, carburelichten, gegalvaniseerde emmers en kuipen, fornuizen, heiligenbeelden en schouwgarntuur, fototoestellen, grammofoonspelers, huishoudtoestellen, kachels, kinderwagens, koffiemolens, naaimachines, petroleumstallampen, pompen, radio's, speelgoed, strijkijzers, telefoontoestellen, televisies, typmachines, tot wasmachines en drogers, enzovoort, enzovoort, enzovoort. Ook beroepsgebonden voorwerpen werden gefotografeerd, zoals een aardappelplanter, bietenmolens en bietenzaaimachines, botermolens en een botersnijmachine, karnmolens, boerenkarren, een barbiersketel, boren en schaven, schoenmakerssalaam... De illustraties werden in een powerpoint-voorstelling gezet en gedurende een paar lessen druk becommentarieerd. Van een aantal voorwerpen was het voor de leerlingen aangenaam raden

waarvoor ze dienden. Dit artikel fleuren we op met een aantal van hun illustraties. Naar de leerlingen toe, moet ik me verontschuldigen: ik heb bij het inzamelen van de illustraties geen namen genoteerd.

Het werk draaide uiteindelijk ook uit op een statistisch onderzoek, waarbij we nagingen welke toestellen of voorwerpen de grootouders, de ouders en de leerlingen hebben (en maar heel af een toe eens: hebben gehad). Het zijn die resultaten die we hier meegeven.

Die leerlingen zijn op enige uitzonderingen na zeventien of achttien jaar. Het gaat om 73 (57,5%) meisjes en 54 (42,5%) jongens. Hun ouders zijn ongeveer een kwart-eeuw ouder, zowat tussen de vijfenveertig en de vijftig jaar. De leeftijd van hun grootouders mogen we zo rond de zeventig schatten. Enkele leerlingen hadden nog een overgrootouder in leven, maar daarmee werd in ons cijfermateriaal geen rekening gehouden.

Aan de hand van wat de leerlingen beschreven, werd een hele waslijst van voorwerpen genoteerd. Vervolgens moesten ze nagaan bij, en meedelen of hun grootouders of ouders dat voorwerp hadden. We beschouwden de ouders als koppel, dat wil zeggen dat de 127 leerlingen 127 ouders hebben, ook al zijn ze gescheiden, wonen ze niet onder hetzelfde dak; van één leerling was de vader overleden. Bij de grootouders kan het om twee koppels gaan als aan moeders- én aan vaderszijde tenminste nog één grootouder in leven is. In werkelijkheid ging het om 212 'grootouderparen'; van één leerling waren de vier grootouders gestorven. Honderd procent komt dus overeen met 127 ouders of leerlingen en met 212 grootouders, of anders gezegd 100 ouders = 78,74% en 100 grootouders = 47,17%. In ons overzicht korren de leerlingen maar in een beperkt aantal gevallen aan bod. Ze hebben natuurlijk geen eigen keuken, maar konden b.v. wel een eigen televisie hebben. Wellicht zijn er zaken over het hoofd gezien, soms was het uit tijdsgebrek, soms bewust. We hebben b.v. niet gevraagd wie er in een huurhuis woont, omdat het niet de bedoeling was een leerling te stigmatiseren. Belangrijk om weten is dat Izegem met zijn deelgemeenten Emelgem en Kachtem zo'n 26.500 inwoners telt en gelegen is tussen Kortrijk en Roeselare, maar dat heel wat leerlingen uit de ónmiddelijke regio rond Izegem komen. We hebben het dus over een kleinstedelijk of zelfs landelijk gebied. De leerlingen zitten in de humaniora gaande van de klassieke studie tot de menswetenschappelijke richting. Ze behoren niet tot de 'happy few', maar evenmin tot de laagste sociale klasse.

Ik systematiseer hier de voorwerpen door als het ware in huis rond te gaan. Bij 'alle ouders' of 'alle grootouders' hebben we tussen haakjes toch het cijfer 100% geplaatst, omdat dit typografisch beter uitkomt.

Het huis

We bellen aan. Of toch niet, want nog bij zowat 1/3 van de grootouders (76 of 35,85%) en toch nog bij 1/5 van de ouders (26 of 20,47%) gaat men binnen zonder bellen, tenminste als familielid, buur, goede kennis. Bijna iedereen heeft centrale verwarming: 31 (14,62%) van de grootouders en 15 (11,81%) van de ouders niet. De huizen van 15 (7,08%) grootouders en 26 (20,47%) ouders hebben geen luiken. Het verschil heeft niet zozeer met veiligheid, dan wel met bouwstijl te maken: moderne woningen hebben nogal eens heel grote vensters waarvoor luiken minder geschikt zijn. Bij sommigen gaat het al om – ten minste één – elektrische rolluiken: bij 37 (17,45%) grootouders en 34 (26,77%) ouders. Nog enige huizen hebben klapluiken: van negen (4,25%) grootouders en drie (2,36%) ouders; je mag niet zonder meer van ouderwets spreken, want er zijn enkele nieuwbouwwoningen bij. Het huis met steenkool verwarmen is de uitzondering: nog bij tien (4,72%) grootouders en één (0,79%) ouder.

De woonkamer

In de woonkamer is de televisie een opvallend meubelstuk. Alle grootouders hebben ten minste één televisietoestel, één ouderpaar wil bewust van geen televisie weten, maar liefst één op vijf leerlingen (27 of 21,26%) hebben op hun kamer eigen televisie. Niemand kijkt nog zwart-wit. Kapotte toestellen worden door een exemplaar met breedbeeldscherm vervangen: bij 48 (22,64%) grootouders, evenveel ouders (maar dat betekent 37,80%) en al bij één leerling. De flatschermtelevisie (flatscreen), moest tijdens ons onderzoek in mei-juni 2004 nog aan de opmars beginnen, want nog maar één grootouder (0,47%) en vier (3,15%) ouders hadden toen zo'n exemplaar. In procent uitgedrukt hebben bijna twee keer zoveel ouders als grootouders een videorecorder: 110 (51,89%) grootouders en 116 (91,34%) ouders; negen (7,09%) leerlingen beschikken zelf over een videorecorder, gewoonlijk omdat de ouders zich een beter exemplaar hebben aangeschaft. Bij de videocamera's zijn de verschillen tussen grootouders en ouders nog opvallender met 17 (8,02) tegenover 35 (27,56%).

De keuken

We stappen de keuken binnen. Bij 168 (79,25%) grootouders en 121 (95,28%) van de ouders is dat een 'ingerichte keuken', met ingebouwde toestellen dus. Bij alle (100%) ouders is een dampkap aanwezig, bij 200 (94,34%) van de grootouders ook. Het koken gebeurt bij 104 (81,89%) van de ouders elektrisch en bij 23 (18,11%) met gas. Bij de 196 grootouders van wie geweten is hoe ze koken, is het verschil minder uitgesproken met 57,65% tegenover 42,35%. Bij de 70 grootouders die zeker met gas koken staat er bij 29 (41,43%) een gasfles; bij de ouders zijn het er vier (3,15%). Van de grootouders hebben er zeker 41 (19,34%) een keramische kookplaat, van hun zonen en dochters al 70 (55,12%). De koelkast valt niet meer weg te denken: zowel bij grootouders als bij ouders is die 100% aanwezig. Al heeft bijna elke ouder en nagenoeg 80% van de grootouders een ingerichte keuken, vaak hoort een vaatwas daar nog niet bij; 60 grootouders (28,30%) en 85 (66,93%) ouders hebben er wel een. Men prefereert een microgolfoven, want die staat bij 153 (72,17%) grootouders en 121 (95,28%) ouders. Alle (100%) ouders hebben een elektrische frituurketel. Volgens de leerlingen hebben 187 (88,21%) grootouders een elektrische en negen (4,25%) een die je op het vuur

zet.¹

Het zelf malen van de koffiebonen is ongebruikelijk geworden: 205 (96,70%) grootouders en 111 (87,40%) ouders doen dat nooit: ze hebben geen koffiemolen. We vroegen wie er nog een koffiemolen gebruikt – wat niet hetzelfde is als: er een *heeft*. Volgens de leerlingen waren dat nog 22 grootouders, bijna gelijk verdeeld over antieke (10 of 45,45%) en elektrische (12 of 54,55%) exemplaren.² Eén ouderpaar gebruikt (soms) nog de ouderwetse koffiemolen en 12 (9,45) malen elektrisch.³ Verwonderlijk is dat er procentueel meer ouders dan grootouders geen koffiezet hebben: 32 of 25,20% ouders tegenover 28 of 13,21% grootouders. Bij evenveel grootouders als ouders, namelijk 29, wat procentueel uiteraard een verschil geeft, namelijk 13,68% tegenover 22,83% is die koffiezet een espressomachine of een senseo. Koffie zelf opgieten gebeurt nog geregeld: 56 (26,42%) grootouders en 32 (25,20%) ouders doen het nog; bij vijf (2,36%) grootouders gebeurt dat zelfs nog door een stoffen filterzak, bij alle andere grootouders en ouders door een papieren filter. Opvallend is dat alle (100%) ouders en 184 (86,79%) grootouders een mixer hebben, maar dat heel wat onder hen daarnaast – voor de soepgroenten – nog altijd een 'passe-vite' gebruiken, al moest de leerlingen eerst worden uitgelegd wat dit was: 47 (37,01%) ouders en 46 (21,70%) grootouders. Ook de broodrooster doet het goed: bij 118 (92,91%) ouders en 124 (58,49%) grootouders. Ook de keukenrobot doet het bij ouders veel beter dan bij grootouders met 73 (57,48%) tegen 60 (28,30%). 33 grootouders (15,57%) en 35 (27,56%) ouders hebben een broodmachine, maar niet iedereen gebruikt die, want van de 25 (11,79%) grootouders die zelf bakken, doen negen (4,25%) dat zonder broodmachine; bij de ouders is dat respectievelijk 22 (17,32%) en vijf (3,94%). Het steriliseren van groenten of fruit is op de achtergrond geraakt met nog 45 (21,23%) grootouders en 19 (14,96%) ouders.

¹ Dat de overige zestien (7,55%) grootouders geen frietjes of wat dan ook frituren, is niet aan te nemen: de leerlingen wisten het gewoon niet.

² De cijfers kunnen niet helemaal kloppen, want als er 205 grootouderparen nooit koffie malen, dan mogen er slechts zeven een koffiemolen in gebruik hebben. Misschien hebben leerlingen hun grootouders nog nooit koffie zien malen, of zijn er andere die menen dat de koffiemolen nog in gebruik is.

³ Hier weten drie leerlingen het blijkbaar niet want we komen aan een totaal (malen nooit, malen soms) van 124 i.p.v. 127 ouders.

Opvallend is dat procentueel veel meer ouders dan grootouders een elektrisch wafelijzer hebben: 119 grootouders (56,13%) tegenover 108 (85,04%); vier (1,89%) grootouders bakken wel nog wafels op het vuur.

De bijkeuken of berging

We zetten de verkenning van het huis verder en gaan naar de bijkeuken of berging, waar de diepvries, de wasmachine en de droogkas staan. Van deze drie toestellen is de (vol)automatische wasmachine het meest ingeburgd: bij 195 (91,98%) grootouders en bij alle (100%) ouders. Ook de diepvries doet het goed met 183 (86,32%) grootouders en 122 (96,06%) van de ouders.⁴ Bij de droogkas zijn de verschillen tussen de twee generaties opvallend groter, ten nadele van de grootouders: 91 of 42,92% tegenover 101 (79,53%).

De badkamer

Hoe zit het met de badkamer? Die is aanwezig bij 200 (94,34%) grootouders, maar bij 34 (16,04%) is er geen ligbad aanwezig. Alle (100%) ouders hebben een badkamer, 14 (11,02%) geen ligbad. Minstens 33 (15,57%) van de grootouders hadden eerst geen badkamer, maar dat kunnen er (veel) meer geweest zijn, omdat niet elke leerling hen dat had gevraagd; bij de ouders is dat slechts een handvol. Het bubbelbad is zeker nog niet ingeburgd: slechts bij 6 (2,83%) grootouders en zeven (5,51%) ouders. 127 van de 187 (67,91%) grootmoeders en alle (100%) moeders hebben een haardroger, 32 (17,11%) grootmoeders en 46 (36,22%) moeders bezitten een elektrische krultang, maar hier deden ook al drie (4,11%) meisjes mee. Natuurlijk heeft iedereen een tandenborstel, maar wie poetst de tanden elektrisch? Slechts bij 13 (6,13%) grootouders staat er zo'n exemplaar en bij 33 (25,99%) van de ouders; 21 (16,54%) van de leerlingen poetsen de tanden elektrisch. Even de mannen. Het zich al dan niet (gewoonlijk) elektrisch scheren is bij de grootvaders gelijkmatig verdeeld: 67 (50,76%) elektrisch en 54 (40,91%) met het scheermes, maar over 11 (8,33%) grootvaders ontbreken de gegevens. Van de vaders scheren 89 (70,63%) zich gewoonlijk elektrisch, 34 (26,98%) zepen zich in.⁵ Van de jongens scheren er 8 (14,81%) zich (nog) niet; van het resterend aantal scheren zich 27 (58,70%) elektrisch en 19 (41,30%) op de ouderwetse manier. Terwijl we toch met lichaamsverzorging bezig zijn: bij zeven (3,30%) grootouders en 34 (26,77%) ouders staat een zonnebank. Geen (0%) enkele grootouder en drie (2,36%) ouders hebben een sauna in huis.

De slaapkamer

Over de slaapkamer kunnen we niet veel kwijt. Bijna alle leerlingen, namelijk 124 of 97,64%, slapen onder een donsdeken, van de ouders 107 of 84,25% en van de grootouders 125 of 58,96%. Hoe jonger, hoe meer we een elektrische wekker op het nachttafeltje zien staan: bij 148 (69,81%) grootouders, 103 (81,10%) ouders en 109 (85,83%) leerlingen.

⁴ Een diepvriesvakje in een koelkast telt niet mee.

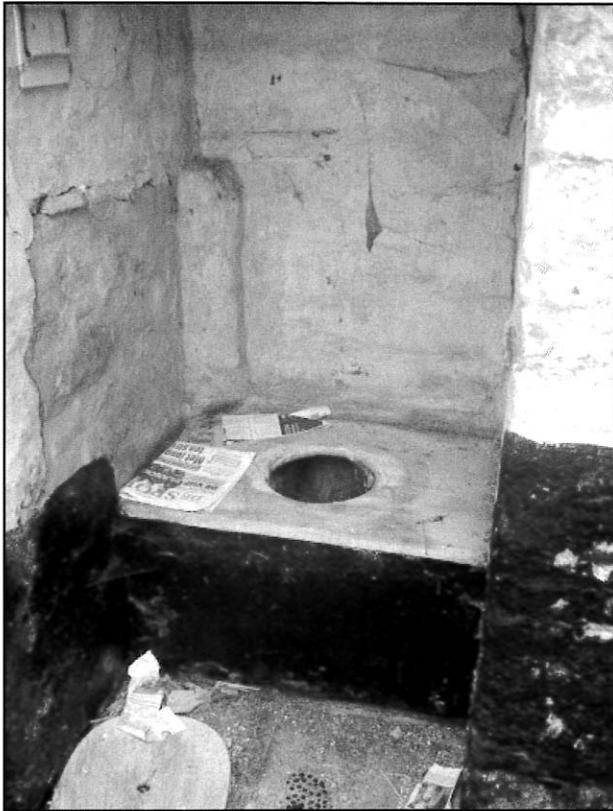
⁵ Wat zou betekenen dat drie vaders inmiddels al zowat over hun baard vallen.

Het toilet

Hoogtijd om naar het toilet te gaan? Alleen bij nog negen (4,25%) grootouders is dat nog zo'n heel ouderwets model zonder waterspoeling.

Het bureau

We komen in het denkbeeldige bureau. Hoe is het met de moderne communicatie gesteld? De computer is bij de meeste ouders aanwezig: 112 (88,19%) hebben er een. Misschien staat die wel in elk ouderlijk huis want 38 (29,92%) van de leerlingen heeft een eigen computer op de kamer staan. Het valt te verwachten: bij de grootouders zijn dat er maar 21 (9,91%). Geen enkele leerling, 35 (27,56%) ouders en slechts vijf (2,36%) grootouders bezitten een draagbare computer (laptop). Voor de meeste leerlingen is scannen geen probleem, want 85 (66,93%) ouders en zelfs al 16 (12,60%) leerlingen hebben een scanner; naar hun grootouders moeten ze niet gaan: drie (1,42%). Op internet zijn zo goed als alle ouders – 123 of 96,85% – aangesloten, maar we mogen dat aantal zeker niet zonder meer extrapoleren naar het brede publiek toe: wie kinderen heeft, kan bijna niet anders meer. Er zijn 17 (13,39%) leerlingen die op hun kamer over een internetaansluiting beschikken. Ook hier liggen de grootou-

ders – 14 (6,60%) – vooralsnog lengten achter. Van de typemachine mogen we beweren: er was eens... Geen enkele leerling heeft er nog een, 8 (6,30%) ouders nog wel, maar altijd een elektrisch en 11 grootouders: zeven (3,30%) een mechanisch, vier (1,89%) een elektrisch. Alle ouders en ook nog eens alle leerlingen (100%) bezitten een rekenmachine, maar ook bijna alle grootouders: 205 (96,70%). Bij 46 (36,22%) ouders en 14 (6,60%) grootouders staat er een faxtoestel.

De garage

Alle ouders (100%) hebben een auto, 92 (72,44%) zelfs een tweede. Zestien (12,60%) van de leerlingen zeggen dat ze al een eigen auto hebben (maar in één van de zes klassen was dat niet zo). Van de grootouders hebben 177 (83,49%) een auto en 13 (6,13%) zelfs twee. En hoe zit het met de bromfietsen en moto's? 27 (21,26%) leerlingen hebben een bromfiets, niemand een moto – dat heel wat bromfietsen in feite omgebouwd zijn tot moto's laat ik hier in het midden. Bij de ouders is dat respectievelijk 50 (39,37%) en 28 (22,05%), bij de grootouders 62 (29,25%) en 16 (7,55%). Voor deze drie vervoersmiddelen rekenen we ook 'gehad hebben' mee: sommige grootouders zijn lichamelijk niet meer bekwaam om auto te rijden en hebben die van de hand gedaan, vaak werd de moto voor een auto gewisseld als men het wat breder had. Er is een duidelijk verschil bij de oudere generaties: bromfiets en moto waren bij de grootouders noodzakelijk om mee naar het werk te gaan, bij de ouders gaat het meestal om vrijetijdsbesteding.

Telefoneren

Slechts twee (0,94%) grootouders hebben geen telefoon. Een nummer *draaien* kan nog bij 18 (8,49%) grootouders en twee (1,57%) ouders. Een draadloze (draagbare) telefoon komt voor bij 127 (59,91%) grootouders en 89 (70,08%) ouders. De gsm is een maatschappelijk fenomeen geworden: 86 grootouders (40,57%), 121 (95,28%)

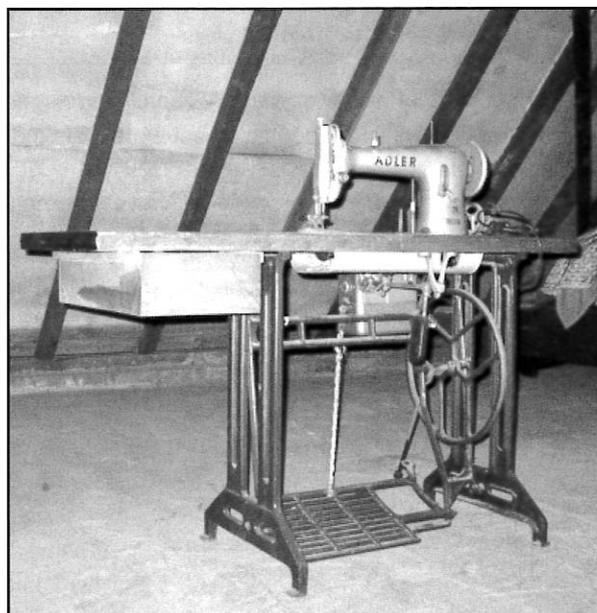
ouders en 114 (89,76%) van de leerlingen. Tussen het mobiel bellen van de grootouders en de bezorgdheid van hun kinderen (of kleinkinderen) is er een oorzakelijk verband.

Klussen

We gaan klussen. Opvallend is dat veel mensen nooit nog enig naaiwerk verrichten dat iets meer is dan een knoop aannaaien. Dat geldt voor 56 (26,42%) grootouders – wel eens omdat ze niet goed meer zien of de fijne motoriek achterwege gebleven is – en zelfs voor 52 (40,94%) van de ouders, waar het excuus tijdsgebrek is. Wel staat er bij zowat de helft van de ouders en de grootouders een naaimachine; slechts twee (1,57%) ouders en wel nog 29 (13,68%) grootouders moeten 'pedaleren', bij respectievelijk 62 (48,82%) en 86 (40,57%) gebeurt de aandrijving elektrisch. Bij zes (2,83%) grootouders en twee (1,58%) ouders staat er een breimachine, maar die wordt niet altijd nog gebruikt.⁶ Enige gezinnen zouden over geen stofzuiger beschikken: 13 (6,13%) grootouders en twee (1,57%) ouders. De mannen mogen ook iets doen. Het gras afrijden bijvoorbeeld. In 10 (7,87%) ouderlijke woningen ontsnapt men aan die klus. Bij de grootouders zijn er veel meer, namelijk 68 of 32,08%, zonder grasmachine; als die geen grasperk hebben, dan is dat nogal eens omdat ze een te ruim geworden huis voor een knusser appartement hebben geruild. Als we de verhouding tussen motorisch (elektrisch of benzine) en mechanisch (het 'duwertje') bekijken, dan is die bij de ouders 90,18% – 8,93% en bij de grootouders 78,52% – 21,48%. 2/3 van de ouders en bijna 1/4 van de grootouders hebben een hogedrukreiniger: 84 of 66,14% en 50 of 23,58%.

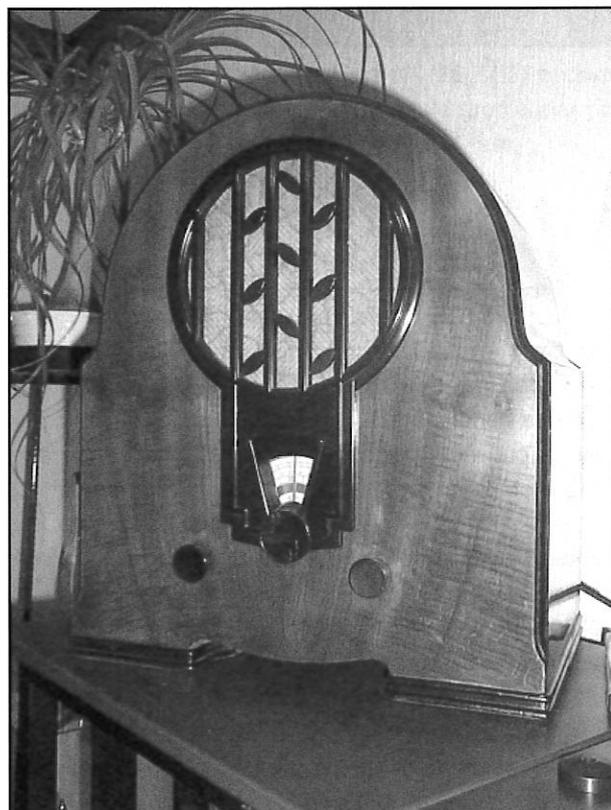

Ontspannen

Tijd voor de ontspanning. Muziek beluisteren. Bijna iedereen van de jongere generaties heeft tegenwoordig een Cd-speler: bij slechts één ouder en één leerling (0,79%) ontbreekt die; 147 of 69,34% van de grootouders hebben die ook al.⁷ De cassettespeler heeft de klassieke

⁶ Wie een strijkijzer heeft, hebben we niet nagevraagd, wel bij wie dat een stoomstrijkijzer was. Bij 61 (28,77%) grootouders en 84 (66,14%) ouders. Wellicht is hier een misverstand in het spel en bedoelden leerlingen een gewoon elektrisch waar stoom uit een waterreservoirtje komt als je op een knopje duwt, terwijl wij een stoomstrijkijzer van de laatste generatie bedoelden.

⁷ Het moest gaan om een Cd-speler die niet in de computer ingebouwd is.

bandopnemer ver achter zich gelaten. Bij de grootouders zijn de cijfers 180 (84,91%) tegenover 26 (12,26%) en bij de ouders 124 (97,64%) tegenover 10 (7,87%). Bijna alle jongeren (123 of 96,85%) hebben een eigen cassette-speler en vier (3,15%) een (door de ouders afgedankte?) bandopnemer. De platendraaier wordt blijkbaar door meer ouders dan grootouders nog geregeld gebruikt: 38 (29,92%) tegenover 36 (16,98%). Wie bezit een draagbare radio? 111 (52,36%) grootouders, 98 (77,17%) ouders en 83 (65,35%) leerlingen. De walkman is typisch iets voor de jeugd: slechts 6 (2,83) grootouders en 15 (11,81%) ouders tegenover 92 (72,44%) leerlingen. Hetzelfde geldt voor de MP3-speler met nog maar twee (0,94%) grootouders en 8 (6,30%) ouders, maar al 26 (20,47%) leerlingen. Bijna alle ouders (123 of 96,85%) zijn de eigenaar van een stereo-installatie, maar ook al 93 (72,23%) van de leerlingen; bij de grootouders is dat 128 (60,38%).

35 (16,51%) grootouders en 41 (32,28%) ouders hebben een diaprojector en 14 (6,60%) grootouders en 25 (19,69%) ouders een filmcamera; alleen bij 8 (6,30%) ouders is dat een digitale. Alle (100%) ouders hebben een fototoestel en bij de kleine helft (57 of 44,88%) is dat al een digitaal. Op de tweede plaats komen de grootouders met 102 (48,11%), waarvan slechts vijf (2,36%) digitaal. Bij de leerlingen gaat het om 46 (36,22%), waarvan 13 (10,24%) digitaal. De DVD-speler is al goed ingeburgerd bij de ouders, maar nog niet bij de andere generaties: 12 (5,66%) grootouders, 54 (42,52%) ouders en 12 (9,45%) leerlingen.

Nogal wat leerlingen ontspannen zich met computerspelletjes, al spelen ook wat ouders en zelfs wat grootouders. Het bezit van een gameboy komt het meest voor: bij 56 (44,09%) leerlingen, 14 (11,02%) ouders en vijf (2,36%) grootouders. Voor nintendo zijn de cijfers 32 (25,20%), zeven (5,51%) en vier (1,89%) en voor playstation 33 (25,98), vijf (3,94%) en één (0,47%).

Tien (4,72%) grootouders en 16 (12,60%) ouders hebben een caravan. Met het vliegtuig hebben al 90 (42,45%) grootouders, 97 (76,38%) ouders en 68 (53,54%) leerlingen gereisd.

Tot slot

De meeste ouders zijn vertrouwd met de kredietkaart en de geldautomaat (119 of 93,70%); bij de grootouders is dat maar iets meer dan de helft (110 of 51,89%), bij de leerlingen 82 of 64,57%. Natuurlijk hebben alle ouderen ooit met de griffel geschreven, maar ook 8 (6,30%) van de leerlingen bleken dat ooit op school nog gedaan te hebben. We vroegen de leerlingen toevallig ook wie ooit pampers dan wel luiers had gedragen. Niet iedereen wist het, maar bij 96 of 77,42% waren dat zeker pampers en bij 21 of 16,54% zeker ook doeken. Al even toevallig kwam ook de zondagmis even ter sprake. 130 (61,32%) van de grootouders gaan nog geregeld – daarom niet wekelijks – ter kerke, maar bij hun kinderen is dat gedaald tot 24 (18,90%) en hun kleinkinderen kunnen op de vingers van beide handen geteld worden: slechts acht (6,30%).

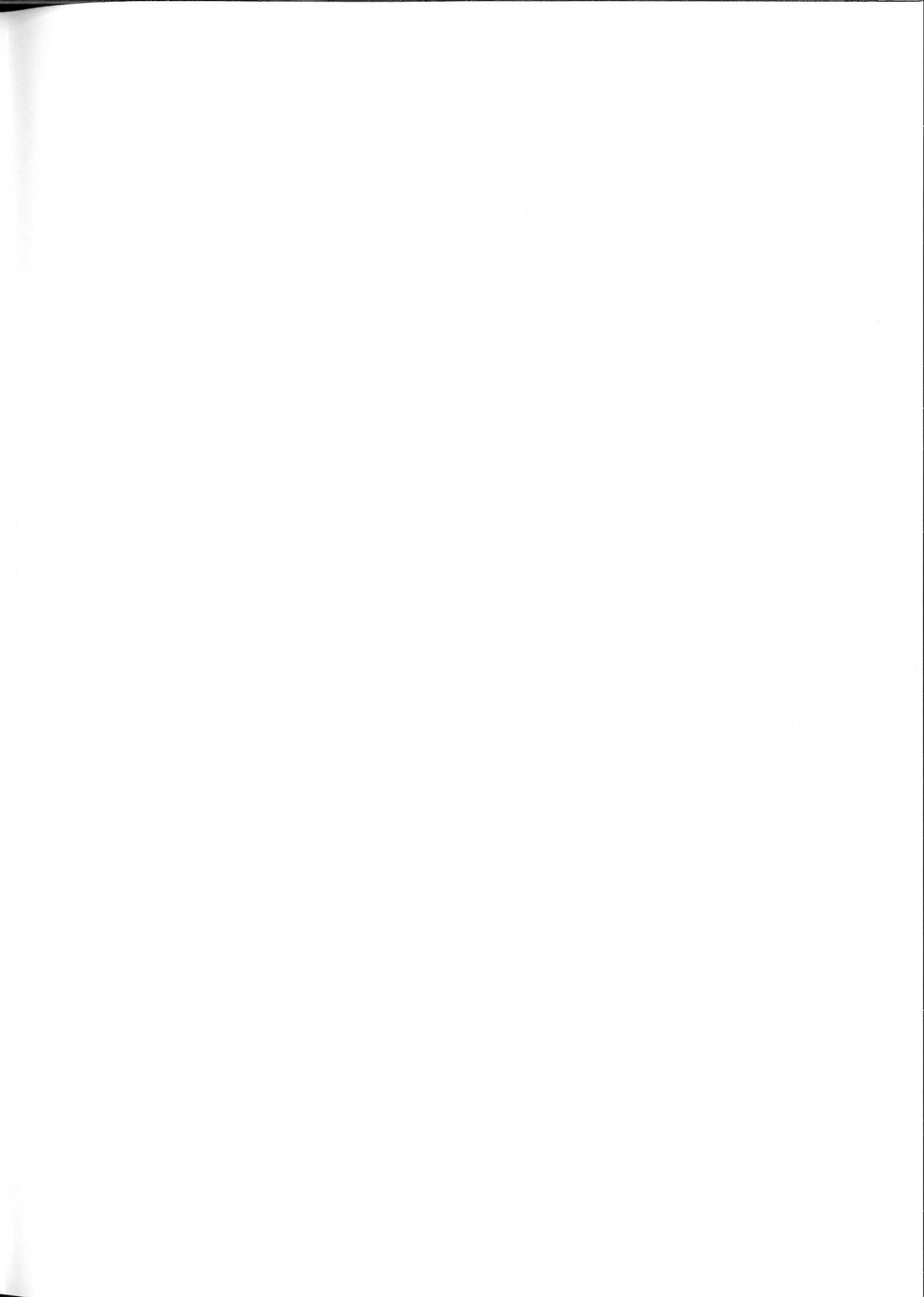
Al deze cijfers geven een momentopname weer: mei-juni 2004. Ondertussen is er weer een nieuwjaar over heen gegaan en zullen al wat cijfers gedateerd zijn. Misschien kan iemand over een jaar of tien het onderzoek nog eens overdoen?

Jean-Marie Lermyte
Kortrijksestraat 323
8870 Izegem

Nog beschikbare themanummers *Ons Heem*

		euro
jg. 15, 1961, nr. 5-6,	Tegelnummer	5,00
jg. 23, 1969, nr. 3,	Brueghelnummer	5,00
jg. 25, 1971, nr. 4,	Iets over boerderijen	5,00
jg. 26, 1972, nr. 6,	Herbergen	5,00
jg. 27, 1973, nr. 6,	Abdijen en landbouw	5,00
jg. 29, 1975, nr. 2-3,	IJzeren afsluitingen	5,00
jg. 30, 1976, nr. 2-3,	Heemtaal	5,00
jg. 31, 1977, nr. 3-4,	Schuttersgilden	5,00
jg. 31, 1977, nr. 5-6,	Snoepgoed	5,00
jg. 32, 1978, nr. 6,	Wijnkultuur	5,00
jg. 34, 1980, nr. 1-2,	Het kind in ons heem	5,00
jg. 39, 1985, nr. 3,	Volksdevotie	5,00
jg. 40, 1986, nr. 3-4,	Neogotiek in Vlaanderen	5,00
jg. 41, 1987, nr. 2-3,	Volksgeneeskunde	5,00
jg. 41, 1987, nr. 5,	Landbouw in Haspengouw	5,00
jg. 42, 1988, nr. 2,	Postverkeer	5,00
jg. 43, 1989, nr. 2,	Roepstenen en kerkpuien	5,00
jg. 43, 1989, nr. 4-5,	Jacht en stroperij	5,00
jg. 44, 1990, nr. 5,	Rechtshistorisch patrimonium	5,00
jg. 45, 1991, nr. 4-5,	Kaarsen	5,00
jg. 46, 1992, nr. 2,	Openbaar vervoer in Vlaanderen	5,00
jg. 47, 1993, nr. 2,	Uurwerken en uurwerkmakers	5,00
jg. 47, 1993, nr. 4,	Melkverwerking en melkerijen	5,00
jg. 48, 1994, nr. 2,	Schuttersgilden	5,00
jg. 49, 1995, nr. 3-4,	Olieslagmolens	6,25
jg. 50, 1996, nr. 1,	Aspecten van Brabant	5,00
jg. 50, 1996, nr. 2,	Volksbedevaarten en pelgrimsgebruiken	6,25
jg. 50, 1996, nr. 3,	Drinkwatervoorziening door de eeuwen heen	3,75
jg. 51, 1997, nr. 1-2,	Huldeboek Jan Gerits	8,75
jg. 51, 1997, nr. 3,	Herbergleven in Vlaanderen	5,00
jg. 51, 1997, nr. 4,	Het kasteel in ons dorp	6,25
jg. 52, 1998, nr. 1,	Vlaamse emigratie naar Engeland en Noord-Amerika	6,25
jg. 52, 1998, nr. 2,	Sociale aspecten van de adel	7,50
jg. 52, 1998, nr. 3,	Historische en volkskundige aspecten van suiker	3,75
jg. 52, 1998, nr. 4,	Pro memorie. Monumenten voor de Grote Oorlog	6,25
jg. 53, 1999, nr. 1,	Papiergeschiedenis	6,25
jg. 53, 1999, nr. 2,	Tabaksgeschiedenis	6,25
jg. 53, 1999, nr. 3,	Baksteen	6,25
jg. 53, 1999, nr. 4,	Dood en begrafenissen	6,25
jg. 54, 2000, nr. 1,	Humor en verleden	6,25
jg. 54, 2000, nr. 2-3,	Gemeentelijke besturen	6,25
jg. 54, 2000, nr. 4,	Duivensport	6,25
jg. 55, 2001, nr. 1	Brouwerijen	6,25
jg. 55, 2001, nr. 2	Kapellen	6,25
jg. 55, 2001, nr. 3-4	Bier	7,50
jg. 56, 2003, nr. 1	Reizen	6,25
jg. 58, 2005, nr. 1	Gevaar	6,25

Gewone nummers kunnen tegen 1,25 euro (tot 1991), 1,85 euro (1992-1996) of 6,25 euro (vanaf 2003) per exemplaar aangekocht worden. Gelieve steeds (zowel bij thema- als bij gewone nummers) portkosten toe te voegen: 1,25 euro per nummer, 3,75 euro per vier nummers. Te storten op rekeningnummer 068-2218590-33 met vermelding van jaargang en nummer. Voor meer informatie kan u vrijblijvend informeren bij het secretariaat van Heemkunde Vlaanderen vzw.

Ons Heem

Inhoudstafel

- Henri Vannoppen, *Met de stok in de hand komt men door het ganse land of... het verhaal van gaffels, distelschopjes en herdersstaven in Vlaanderen* 3
- Luc Van Eeckhoudt, *Merkwaardig alaam: twee gaffeltjes en een distelschopje te Wambeek* 11
- Dominique J.B. Vanpée, *Getekend voor/door het leven op de huid? Van 'tattoo' tot tatoeage zonder taboe...* 15
- Raf Vandenberghe, *Geschiedenis van het schoeisel* 21
- Godelieve Boone, *Klommen in Vlaanderen* 41
- Harry F.E. Vermeir, *De ezel, van stomme ezel tot lievelingsdier* 49
- Jean-Marie Lermyte, *Zestig jaar technisch-maatschappelijke evolutie* 65

1

2

3

4

FOTO'S OMSLAG

1. Miniatuur uit de Bourgondische Tijd, met personen die poulaineschoenen dragen, Nationaal Schoeismuseum van Izegem.
2. Pieter Breugel De Oude, *Spreekwoorden* (detail), Gemäldegalerie, SMPK, Berlijn, 1559.
3. Tatoeage, Verz. Dominique Vanpée.
4. Landelijke brievenbesteller. Verz. Museum van Posterijen en Telecommunicatie te Brussel.

ONS HEEM
driemaandelijks tijdschrift
jaargang 58, nummer 2
april-mei-juni 2005
ISSN 1370-6489

COLOFON

Ons Heem is een uitgave van
Heemkunde Vlaanderen vzw
Kerkstraat 17
2970 's-Gravenwezel

 03/658.90.34

 03/685.59.30

 info@heemkunde-vlaanderen.be

 www.heemkunde-vlaanderen.be

Eindredactie:

Eva Van Hoye
Coördinator Heemkunde Vlaanderen
 eva.vanhoye@heemkunde-vlaanderen.be

Verantwoordelijke uitgever:

Fons Dierickx
Gudstraat 13
9310 Herdersem

Lay-out: Admundo, Zutendaal

Abonnementsvoorwaarden: 20,00 euro voor één jaargang (4 nummers) door overschrijving van het exacte bedrag op rekeningnummer 068-2218590-33 met de vermelding: abonnement *Ons Heem* 2004.

Teksten voor *Ons Heem* kunnen ingeleverd worden op het secretariaat van Heemkunde Vlaanderen (t.a.v. Eva Van Hoye)

- * eerste nummer: vóór 15 januari
- * tweede nummer: vóór 15 april
- * derde nummer: vóór 15 juli
- * vierde nummer vóór 15 oktober.